

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

SÍK SÁNDOR
YVES CONGAR
WEÖRES SÁNDOR
SZEGEDI GERGELY
RADNÓTI MIKLÓS
BERDA JÓZSEF
SZENT BERNÁT
TOLDALAGI PÁL
THURZÓ GÁBOR
MIHELICS VID
FÜZESESSÉRY KATALIN
NÉMETH ANTAL

írásai

1949 OKTÓBER

10

XIV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Sik Sándor</i> : Új versek	641
<i>Yves Congar</i> : Új irányzatok a teológiai gondolkodásban	644
<i>Weöres Sándor</i> : Tizenöt kis énekszöveg (Versek)	652
<i>Szegedi Gergely</i> : Radnóti Miklós útja	656
<i>Radnóti Miklós</i> : Köszöntő (Vers)	665
<i>Berda József</i> : Radnóti Miklóst idézve (Vers)	666
<i>Szűz Mária</i> dicsérete (Szent Bernát írásaiból)	667
<i>Toldalagi Pál</i> : Egy pillanatra, Menhelyen, Hosszú nyár (Versek)	671
<i>Thurzó Gábor</i> : Angyal a karddal (Elbeszélés)	673
Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszemléje)	683

SZEMLE

<i>Füzesséry Katalin</i> : A hit nehézségei	689
<i>Németh Antal</i> : Az orosz szinpadi realizmus	693

NAPLÓ

Keresztény humanizmus Afrikában	700
Korszerű apostolkodás	702

KÖNYVEK: <i>Gergely Sándor</i> : Dózsa-trilógia (S. S.); <i>Koltay-Kastner Jenő</i> : Cola di Rienzo (Passuth László); <i>Mándy Iván</i> : Vendégek a palackban (Nemeskürty István); <i>Joseph Conrad</i> : Lord Jim (Ormi János)	706
---	-----

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid, Rónay György és Thurzó Gábor.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: negyedévre 13 forint, félévre 25 forint:

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

SÍK SÁNDOR ÚJ VERSEIBŐL

MÁTRASZENTIMRE

Mátraszentimre, csepp falu,
Pirostetős házkoszorú
Cserzőldhajú hegyhomlokon.
Eperszemként szopogatom
Az édesillatú nevet,
Mely bujócskázva rámnevet
A kacskaringós utakon,
Hová lábam szeszélye von,
Ahol fel-felpillant reám
Egy-egy szemérmes encián.
Édes név: Imre: ifjúság!
Megifjítod a vén Hutát.
Új minden: a sok dőccenő
Szekér síkálta utcakő,
A templom, mely messzünnen int
A félig tarolt hegygerinc,
A fősvény csorgó csőreje,
Az ágaskodó gödölye,
A sompolygó huncut kutyák,
Meg a meztélláb kis pulyák,
Kik futnak és sikorganak
És bőrükön barnáll a nap.
S az útnak hátat fordító
Kis faluvégi házikó,
Ahonnan a csivitelő
Fecske-anya cikáz elő
Az otthonos eresz alól,
Őt apró csórt tartani jól,
S hol engem is kézből etet
Az anyaizű szeretet.

Fiatal szellő, fűszeres,
Mely nem panaszol, nem keres,
Csak lengeti a lombokat,
Arcon legyint és símogat,
És lelkemből lassan kifú
Mindent, ami gond, ami bú,
És félálomba döngicsél.
Honnan jön ez a tiszta szél?
A messze Tátra küldi-e?
S a tömjén felhők földije,
Mik arra messze északon
Nyulonganak hallgatagon
A messze-messze kék felé,
A mozdulatlan ég felé?

A CSÖRGŐ PATAK

Cserlomb alatt mohos kövön ülök.
A Csörgő patak altatón csörög.

Nagy kövek közt fodor hullám forog,
Gondolatom is vele kanyarog.

A hullám sír, nyujtózik, elfelé.
Sóhajt a cser, nyujtózik, felfelé.

Nyugtalan ágon hintál a levél.
Honnan jön a szél? Hova megy a szél?

TALÁLKOZÁS

Vasárnap reggel, a kis falun át
Beteghez vittem az Úrvacsorát.
Lassan lépdeltem, némán zsolozsmázva,
Köpenyem alatt szívemen a Táska.

Még csendes volt köröttem a világ.
Két gyerek hajtott két szakasz libát,
Emberi lelket mást nem esett látnom:
Három kutyával volt találkozásom.

Az első farkcsóválva, csendesen,
Mel'ém szegődött békességesen.
Föl-fölnézett rám. Ez valamit érez!
Az állat lám húzódik Istenéhez!

A másik valahonnan hirtelen
Kirohant és ugatott éktelen.
Hogy is tudhatná szegény árva féreg,
Hogy kire habzik szájában a méreg!

A harmadik hasalt egy ház előtt.
Láthatóan nem érdekeltük őt:
Megnézett félszemével hanyorogva
És visszasúnyt a jó meleg vacokra.

Aztán beértem. Így volt. Nincs tovább,
Többet nem láttam embert, sem kutyát,
Kebelemben az áldott Búzaszemmel,
Így találkoztam az emberi nemmel.

KETTŐS SZIVÁRVÁNY

Elült a zápor, elnyugodott a szél,
Felhő barlangok tömbjei omlanak,
S a hegy dicsőült homlokáról
Felkel a nap bíboros korongja.

Jöjj, nézz a napba, nézd: csupa láng, csupa
Szépségig-érett végig-elég öröm,
Pedig már fonja szemfedőjét
A konok éj könnyőretlen újja.

De ő nem bánja, mit neki éjszaka,
Mit a halál is! Él, s amíg él, ragyog
S szépsége édes aranyával
Önti el a keserű világot.

Nézd, nézd a felhők mámoros ünnepét:
A szépség színes templomi zászlait
Hogy lengetik, hogy bontogatják
Tornyosodó meseváraikból.

Nézd a szivárványt: kétfonatú öve
Kétszer karolja át a kitárt eget!
Nézd, és öleld, öleld, halálig,
Ezt a szegény szomorú világot!

ÚJ IRÁNYZATOK A TEOLÓGIAI GONDOLKODÁSBAN

I.

Péguy egy helyen különbséget tesz a történelem „periódusai” és „korszakai” között. Periódusoknak nevezi „a nyugalom hosszabb vagy rövidebb időszakait”; korszakoknak pedig azokat az idöket, amelyekben a problémák elevebben és világosabban nyomulnak előtérbe s a történelem hirtelen és döntő ugrást tesz előre. Ész szerint jelenleg „korszakot” élünk át, vallási és teológiai téren nem kevésbé, mint a természettudomány, a társadalmi élet és a politika világában. Ebben a tekintetben 1940-től 1945-ig (legalább is Franciaországban) a dolgok jobban megváltoztak — inkább azt kellene talán mondani, hogy jobban tovafejlődtek —, mint a neotomizmusnak XIII. Leó alatti keletkezésétől 1914-ig, noha ebben az időszakban játszódtott le a modernizmus mélyreható válsága.

A teológia mai helyzetében egészen sokrétű jelenségről van szó, amely csak nehezen analizálható. Elemel egybefonódnak és nehéz közülük egyet bizonyítani anélkül, hogy valamennyit be ne vonná az ember. Ezért megfelelő válogatás után csupán azzal foglalkozom, ami különlegesen újnak és jellegzetesnek tűnik számomra.

A legfeltűnőbb jelenség bizonyos idegenkedés a tisztán intellektuális konstrukcióktól. Ez nem a gondolkodásra vonatkozik: az emberek gondolkodnak, vitáznak, írnak is sokat; minden bizonnyal többet, mint a nyugodtabb spekuláció korszakaiban. Az olyanfajta gondolkodással szemben azonban, amely problémákat állít fel és azután merőben fogalmilag, értelemszerűen próbálja megoldani őket, szemlátomást tartózkodás mutatkozik, hiányzik iránta a bizalom. Az eszmei kérdések iránti érdeklődés a klérusnál — mindenekelőtt az apostolság tekintetében legserényebbenél, — és a laikusok körében is elevebben ugyan, mint valaha, kevés azonban az érdeklődés az olyan értelmi tevékenységgel szemben, amely valamilyen igazságot az ész döntéseivel, és pedig egyedül és kizárólag az ész döntéseivel akar elérni.

Ami iránt az emberek érdeklődnek és amire szenvedélyesen keresik a választ, azok olyan konkrét adottságokból származó kérdések, amelyekben az ember elkötelezve érzi magát és amelyek élményszerűen ismertek számára. A problémákat, amelyek választ várnak, — ismétlem: a szellemi életben, nincs tehát szó valaminő pragmatizmusról, — az ember konkrét élethelyzete veti fel. Felveti az a súlyos próba, amelyet a kereszténynek kell tennie, amikor egyik oldalán ez a világ áll, amelyben él, másik oldalán az örök élet, amelyben hisz. Hogyan lehet állásfoglalása igaz és becsületes egyidőben a világgal és Istennel szemben? És itt, túl a tisztán gondolati levezetéseken, szívesen engednek olyan

konkrét és pozitív adottságokat is közrejátszani, amilyen a biblia, a történelem, a liturgia.

Honnan származik ez a magatartás, amelyet többé-kevésbé mindenütt megfigyehetünk? Kétségtelen, hogy magyarázatául általános jellegű okokat is fel lehet hozni, amelyek a vallási problémán kívül, a szellemi élet egyéb területein is hasonló attitűdöt eredményeznek. A nagy egzisztenciális bizonytalanság korszakában élünk, amikor minden kérdéssé vált s az értékek általános revíziója megy végbe. Ez az oka annak, hogy a személyes elkötelezettség többé-kevésbé minden téren bizonyos elsőbbségi jogot élvez. A „személyes” szót itt nem az „individuális” értelmében használom, csupán azt a magatartást akarom vele megjelölni, amely nem szereti a nagyon „kész” dolgokat és személytelen absztrakciókat. Ez a személyes elkötelezettség azután kis munkaközösségeket¹ hív életre, s a problémáknak ez a közös tanulmányozási formája egyik jellegzetes vonása korunknak. Példaképen hivatkozhatunk a „Mission de Paris”-ra, a „Centre de Pastoral liturgique”-ra, a lyoni teológuscsoportra, a „Jeunesse de l'Eglise”-re, az „Economie et Humanisme”-ra vagy az „Espirit” folyóírra, mely már az Egyház konfeszzióhatárán áll, mert nem keresztényeket is magába foglal.

Ennek a közösségi munkára irányuló igénynek felel meg publicisztikai téren a könyvsorozatok és füzetsorozatok nagy sikere. A füzet- és könyvsorozat bizonyos mértékben kiterjesztett és kiszélesített munkaközösség, és pedig mind a munkatársak, mind az olvasók részéről; itt már nem csak „olvasóközönségről” van szó. Író és olvasó itt a közös keresés és közös magatartás köteléke fűzi egybe.

Nem kívánom alábecsülni az egzisztencializmusnak a modern teológiai gondolkodás bizonyos irányzataira való hatását, mégsem hiszem, hogy lényegesen befolyásolta volna azt a magatartást, amelyet az előbbieken vázoltam. Nem lel ez a jelenség elegendő magyarázatot korábbi és általánosabb szellemi impulzusokban sem. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a keresztények, sőt a klérus is, szerencsés módon, ma inkább együtt élnek korukkal, mint valaha, átélük annak minden követelményét, részt vesznek minden törekvésében. Van azonban egy sajátosan keresztény ok is, s ha ezt vizsgáljuk, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a mai keresztény jellegzetesen az apostolság szempontjából ítéli meg és tudatosítja helyzetét.

Vonatkozik ez a világi hívekre és a klérusra egyaránt. Vegyük őket külön-külön szemügyre.

A régi keresztény tradícióval rendelkező országok mélyreható vallási válságot élnek át. Nem csak Angliában beszélhetünk „üres padokról” (empty pews). A gyakorló keresztények szála létszáma Franciaországban az átlagos 12 vagy 18 körül mozog; egyes országrészekben talán eléri a 30-at vagy annál többet is; a nagyvárosokban és külterületeiben 3 vagy 4.

Noha a klérus már hosszú idő óta tudatában volt ennek a hely-

¹ Az ilyen értelemben használva, újkéletű francia kifejezésnek „équipe” leginkább ez felel meg a magyarban. (A ford.)

zetnek, néhány örvendetes kivételtől eltekintve, felismerése egészen a huszas évekig nem igen tudott bizonyos erősen eszmei jellegű sajnálkozásnál többet felébreszteni. Az emberek a szabadkőművességet vagy a „politikát” tették felelőssé, az egyház lelkipásztori módszerei azonban alig kerültek szóba. A Katolikus Akció megjelenésével a dolgok alapvetően megváltoztak. A perifériáról kiinduló kezdeményezések és a hierarchia, különösképpen pedig az egyházi központi hatalom közötti példaszzerű együttműködésben a Katolikus Akció felállította a „laikuságnak”, a világi hívek helyzetének és feladatkörének problémáját. Ezen túlmenően azonban még sok egyéb kérdést is felvetett, amelyek végpontján talán magának a klérusnak, és teológiai, valamint pasztorális kiképzésének problémája áll. Papok és világiak együttes ankétját révén sikerült a hagyományos, vagy hagyományosnak nevezett megoldásokon túl a konkrét és tulajdonképeni problémák elevenére tapintani.

Ritkán mutatkozik meg egyidejűleg a gondviselés keze és a kereszt törvénye, — amely utóbbi szerint az élet szakadatlanul a halálból táplálkozik, — olyan kifejező módon, mint Godin abbé élete művében. 1942-ben könyvet tett közzé ezzel a címmel: „France pays de mission?” (Franciaország missziós terület?), és miután közreműködésével megalapították a „Mission de France”-ot, fölvetette a „Mission de Paris” eszméjét. Egy nappal azután, hogy ennek az új munkaközösségnek a megalapítását elhatározták, Godin abbét holtan találták ágyában. A halál okára nem derült fény. Mintha Isten a mű kezdetén akarta volna a művest visszahívni. A Godin abbé által meggyújtott láng azonban ma a franciaországi apostolkodás egész területét megvilágítja és fénye egyre terjed. Könyvét, amelyben realizistikusan és szinte riasztó nyíltsággal tárja fel a kereszténység nagyvárosi helyzetét és a plébániák felkészületlenségét, egy másik hasonló munka követte, Boulard abbé tollából. Ez utóbbi a falu vallási helyzetét dolgozta fel és a maga nemében talán még módszeresebb az előbbinél, ha nem is járja át annyira amannak prófétai szelleme. Végül a párisi külváros egyik plébánosa, Michonneau abbé is közzétette érdekes tapasztalatait. E három könyvön kívül papok és munkaközösségek fáradozásainak egész sorát kellene még megnevezni, de pusztá felsorolásuk is meghaladná kereteinket. Ezért csak a Godin—Boulard—Michonneau hármasára mutatok rá, mint az apostoli gondolat hatalmas és nagyszerű fellendülésének szimbólumára.

A legapostolibb lelkű papok állapítják meg, hogy az egyház és a világ között tragikus mélységű szakadék tátong. Nem mintha az egyháznak a világgal valamiféle házasságra kellene lépnie. Ez a középkor kereszténységének volt hosszú időn át csalóka eszményképe. Az Egyháznak azonban küldetése van a világ számára is, apostoli felelősség terheli a világot. És meg kell állapítani, hogy azok a hagyományos formák és módszerek, amelyeket a kereszténységnek egy korábbi korszakából vettünk át, nem felelnek meg többé a mai világ követelményeinek és helyzetének. Plébániáink túlságosan formalisztikusak, túlságosan polgáriak, semhogy a hitetlenekre vonzóerőt tudnának gyakorolni; sőt nem tudják kielégíteni még a megtértek vallási igényeit sem, különösen ha azok az egyszerűbb néprétegekből jönnek.

Ha ebből a megállapításból indulunk ki, rá kell döbbernünk, hogy a klasszikus lekipásztori módszerek és az Egyház pasztorális szervezete kérdésessé váltak. A legbuzgóbb világiak és az, apostolkodás tekintetében legserényebb papok mélyreható kielégületlenségtől szenvednek. Látják, hogy óriási és néha hősi erőfeszítéseik hajótörést szenvednek, plébániáink, katekézisünk, prédikációnk formai, módszerbeli és strukturális hiányosságai és a polgári világgal túlságosan összefonódott életmódunk következtében. Felismerésük eredménye a széleskörű önkritika lett. Ez az önbírálat néha keserű és túlságosan negatív volt, többnyire azonban éleslátó, tiszteletteljes és építő. Az Egyház, ha fékezte is e mozgalmat, nem mondott ellent neki; inkább azon igyekezett, hogy magába illessze. Suhard bíboros, Páris érseke 1947. évi nagyböjti pásztorlevelében, ebben a jelentős és bátor dokumentumban, olyan szavakat mondott, amelyekben az új módszerek kezdeményezése az Egyház hagyományai iránti megértéssel párosult. Ma már a hierarchia a szükséges elővigyázatosság megóvása mellett, — (amint annak lennie is kell, ha az apostolok és próféták módján építeni akarunk) — az avantgardista apostoli munkaközösségek legújabb vállalkozásainak egész sorát helyesli, előmozdítja és megáldja.

Természetesen nemcsak a lekipásztori strukturák váltak kérdésessé, nemcsak azok kívánják a megújítást. A lekipásztorkodás sokkal nagyobb mértékben függ a teológiától, semhogy ez utóbbit is meg ne kellene kérdeznünk. Olyan teológia, után folyik tehát a kutatás, amely segíthetne a prédikációnak abban, hogy a mai ember lelki alkatának és szellemi igényeinek jobban megfeleljen. Németországban Jungmann és Rahner atyák tettek kísérletet az úgynevezett „kerymatikus” teológia” kidolgozására, és Franciaországban is történtek kísérletek ebben az irányban. Hasonló törekvések mutatkoznak a katekézis tekintetében is.

Ami a világi papság spiritualitását illeti, ezen a téren többé-kevésbé mindenütt keresést tapasztalunk. A világi papság ugyanis jobban szenved az elkereszténytelenedett plébánia tragikus helyzete következtében, mint a szerzetesrendek. A fiatal emberek visszariadnak attól, hogy olyan papi tevékenységre határozzák el magukat, amelynek során — a lekipásztori módszerek hiányosságai következtében — a legjobb szándékú fáradozások is terméketlenségre ítéltnek tűnnek. A papi hivatások így elsősorban vagy a szerzetesrendek, vagy az avantgardista apostoli és misszionárius munkaközösségek felé fordulnak. Gondolok itt elsősorban azokra, amelyek a polgári formák által túlságosan szűk keretek közé szorított életmódot áttörve, a papot a munkással közvetlen kapcsolatba hozzák, éspedig — minthogy valahol el kell kezdeni — egyenest a gyárban. Ezeket az a gondolat vezeti, hogy az apostoli miszsió legfőbb törvénye éppen az, hogy vállaljuk a „sorsközösséget” vagy az életfeltételek közösségét azokkal, akikhez küldetésünk szól. Így cselekszik a „Mission de Paris”, a marseille-i csoport és sok más hozzájuk hasonló, amelyek részben még csak keletkezőben vannak. A világi klérus, a plébániákon lelkészkedő papság komoly válságot él át és eb-

ből — úgy tűnik — csak akkor találhatja meg a kivezető utat, ha a plébániát a „missziós” munka követelményeihez idomítja és ugyanakkor megtalálja a papi lelkeség megújított formáját is. Azt a formát, amelyben a belső élet az apostoli tevékenység szerves részévé válik, s amelyben a breviárium és a liturgia, minden formalizmust levetve, ismét valóságos kifejező eszközökké válnak. Talán úgy lehetne ezt még világosabban megfogalmazni: ma tulajdonképpen nem is arról van már szó, hogy az akciót és a kontemplációt összhangba hozzuk, hanem arról, hogy ellentétességüket legyőzzük.

Az emberek világával való kapcsolat ilyen módon ismét helyreállt: szellemi és lelki magatartásával a klérus részben már kilépett izoláltságából. Hasznát húzott abból a kemény leckéből, amelyet Franciaországban az antiklerikális harcok, majd világnézeti ellenfeleinek kiemelten kritikája adtak neki; hasznát merített továbbá abból a barátságosabb, de azért nem kevésbé erőteljes tanításból, amelyben a pápák, mindenek előtt pedig XI. Pius részesítették. Nagymértékben, sőt helyenkint teljesen megszabadult azoktól a politikai, gazdasági és pénzügyi kötöttségektől, amelyek oly súlyosan nehezédtek rá. Hasznát merített végül a klérus azokból a szörnyű viszonyokból is, amelyeket a történelmi események teremtettek. A két háború során valóban az emberek közé vegyült: a lövészárkokban, a hadifogolytáborokban, az ellenállási mozgalomban meg kellett osztania velük a rájuk leselkedő veszélyeket, félelmeiket, harcaikat, reményégeiket. Így vált lehetővé, hogy a papok valóban kilépjenek zárt világukból, a foglalkozásukkal járó problémákból és szemléletmódból és az emberek világa felé fordítsák tekintetüket; hogy többé már ne csupán klerikusok módján, valaminő elkülönített és az emberektől idegen világban gondolkozzanak, hanem úgy, mint Jézus Krisztus szolgálói, benne állva az emberek világában, frigyességben az emberek szenvedéseivel és reményeivel. A szónak egy sajátos értelmében „világiasan” kezdtek gondolkozni; nem mintha most már nem gondolkoznának többé úgy, mint papok; hanem ugyanakkor érdeklődéssel fordulnak az ember földi életének igazi problémái felé is, hogy azokat keresztény módra átgondolják.

Ez a jelenség igen sajátos módon nyilatkozik meg abban a tényben, hogy ma már a modern világ minden jelentős szellemi áramlatában ott találjuk a keresztényeket. Hatvan évvel ezelőtt például vagy evolucionista volt valaki, vagy katolikus. Ha evolucionista volt, nem volt katolikus; ha katolikus volt, nem lehetett evolucionista. Ma viszont a legismertebb evolucionisták egyike P. Teilhard de Chardin jezsuita atya, aki egyben geológus, paleontológus és a maga módján filozófus és teológus is. Van keresztény egzisztencializmus (Gabriel Marcel); Picasso festészetének legjobb kommentátora egy katolikus pap: Morel abbé; vannak hívő hegelianusok, sőt P. Fessard személyében hegelianus teológus is akad.

A világiak szintén a nekik megfelelő új spiritualitás után kutatnak. Igazi „laikus” spiritualitásról van ennek kapcsán szó, amelyet nem néznek többé a szerzetes vagy a nőtlenséget fogadott pap szempontjából. A törekvés olyan életszentségre irányul, amely a világi életben és min-

denekelőtt a házasságban kerül megvalósításra. A harmincas években, Franciaországban éppen úgy, mint Németországban, a házasságról és szerelemről számos értékes teológiai munka jelent meg. S ha egyelőre talán nincs is itt az ideje a nagy elméleti szintéziseknek, annál inkább itt van a mélyreható gyakorlati megvalósításoknak. Ma már úgyszólván mindenütt találkozunk azokkal a példás családokkal, amelyek néha valószínű drágakövei az egyház kincsesládájának. (Itt elsősorban azokra a családi csoportokra gondolok, amelyek az „Anneau d'or” (arany gyűrű) névvel illetik magukat, továbbá azokra, amelyek a cserkészmozgalomból kerültek ki; abból a mozgalomból, amely a fiatalabb nemzedék körében nagyon sokat tett az igazi férfias kereszténység érdekében.)

Keresik a világi hívek azt is, hogyan lehetne szélesebb körben megvalósítani és fogalmilag is megnyugtatóbban tisztázni helyzetüket az Egyházban, az Egyház szent realitásához való teljes és aktív hozzátartozásukat. Külön tanulmányt igényelne, ha ezt a kérdést részleteiben is fel akarnók tárni. Megvan ennek a maga liturgikus oldala is, s itt arról van szó, hogy komolyan vegyük a világi hívő megszentelt helyzetét, a kereszttség által megalapozott általános papságának realitását. Ez a kérdés összekapcsolódik az életszerűbb, közösséghez jobban hozzákötött, könnyebben érthető és a hívek által cselekvőbben átélt liturgia kérdésével. Ezen a téren sok munka folyik, és talán valóban a jelenlegi liturgikus formák túlságos merevségének rovasára kell írni, ha azt tapasztaljuk, hogy a megoldást gyakran nem magában a liturgiában, hanem az úgynevezett „paraliturikus” ünnepségekben keresik, vagyis olyan szertartásokban, amelyekben a keresztények Istennek-szentelése és a nagy keresztény „mitoszok” a laikus hívek teljes közreműködése mellett, játékok vagy kultuszcselekmények révén, népszerű formában és a nép nyelvén jutnak kifejezésre. Ami ezeken a paraliturikus ünnepségeken túl a tulajdonképpeni értelemben vett liturgia jobb megértése és az ahhoz való jobb alkalmazkodás érdekében történik, az elsősorban a klérus műve. A szórványos egyéni kezdeményezések mellett Franciaországban ma már valóssággal ilyen irányú mozgalomról is beszélhetünk, amelyet a „Centre de Pastoral liturgique” irányít.

Párhuzamosan azzal a kérdéssel, amely a világiakat az Egyház megszentelt templomában megillető helyre vonatkozik, erősen foglalkoztatja a világi híveket — vagy legalább is legjobbjait, akik a keresztényi mivoltukkal járó felelősségnek tudatában vannak, — annak a kérdésnek világos átgondolása: milyen álláspontot foglaljanak el a világgal szemben, és milyen magának az Egyháznak helyzete a világgal szemben. Ez a probléma is két síkon jelentkezik: az Egyházen és a személyes életén.

Az Egyház síkján az első kérdés az, milyen álláspontot foglal el az Egyház az időleges renddel, a profán világgal szemben. A sacerdotium és imperium régi kérdéséről van szó, a probléma mai felállítása azonban túlmeleg azokon a kereteken, amelyek között a két hatalom küzdelme a múltban folyt. (A dolog lényege az, amit Németországban Ernst Michel a laikusok egyházi küldetéséről szóló könyvében, Angliában pedig Michel de la Bédoyère „Christianity in the Market Place”

című munkájában vetett fel.) A kérdés ma bizonyos tekintetben újszerűen és világosabban kerül feltevésre, miután szellemi és lelkipásztori szempontból egyaránt fokozatosan a középkori kereszténységtől való elszakadás végső stádiumába lépünk. Ennek kapcsán laikusaink számára felmerül az időleges függetlenségnek és „világi mivoltunk komolyságának” kérdése. Az a kérdés, hogyan foglaljanak állást a világban a keresztények, milyen jogcímen és milyen módon cselekedjenek és milyen alapra helyezkedjenek a cselekvés során. Arra törekedjenek-e, hogy a földi, időleges berendezéseket közvetlenül a hit zsinórmértékével mérjék, vagy pedig alkalmazzák az ilyen berendezések tekintetében a józan ész és a természetjog követelményeit, amelyekben a velük együtt élő hitetlenekkel megegyeznek? Igyekezzenek-e, amennyire lehetséges, kifejezetten katolikus csoportosulásokat alapítani, vagy vegyüljenek a többiek közé és elégedjenek meg ott egyszerűen a kovász szerepével? Olyan kérdések ezek, amelyek alkalmasszerűen foglalkoztatják híveinket, mivel a teljesen kielégítő válasz még nem hangzott el.

A személyes élet síkján még messzebbre terjedő problémák adódhatnak. Röviden arra a kérdésre lehet visszavezetni őket: milyen érték tulajdonítandó a földi valóságoknak és milyen vonatkozásban állnak a végső realitáshoz, vagyis Isten országához? Milyen jelentőség tulajdonítandó a humanizmusnak, az emberi értékek kultúrájának és egyáltalán a kultúrának, ha figyelembe vesszük az egyedül lényegeset, vagyis az Istennel való egyesülést és minden dolgoknak egy új mennyországban és új földön való beteljesülését, amint az megígértett nekünk? Ismerjük ennek a kérdésnek aszketikus, szerzetesi megoldását az Egyház keretében; ott megvan a helye, amely: „nem vétetik el tőle”. Az a mozgalom azonban, amely a klérust és a híveket arra készítette, hogy a világ profanitását tiszteletben tartsák és a többi emberrel közösségben vállalják a világ küzdelmeiből és reménységeiből rájuk eső részt, valamiféle loyálitást vált ki bennük, hogy feltétlenül becsületes játékot folytassanak a világ dolgaival szemben, amennyiben őszinte érdeklődést vállalnak bennük és nem tekintik azokat csupán ürügynek, érdemszerző alkalmnak, vagy akár egyszerű eszköznek másvalami elérésére.

Többek szellemi munkájának olyan kísérleteket köszönhetünk, amelyek a legjobbindulatú figyelmet érdemlik meg. Ezeknek a kísérleteknek az a célja, hogy teológiailag igazolják a keresztények elkötelezettségét a haladásra, a tudományra, a világ megművelésére irányuló törekvésekben. P. Teilhard de Chardin nagyszerű evolúcionista szemlélete, amellyel az istenhitet a földbe és az emberbe vetett hit bensejébe helyezi, lehetővé teszi a probléma nagyságának megfelelő válasz felvázolását. A világnak az emberek általi mind fokozottabb meghódítása ebben a vonatkozásban pozitív előkészület a minden dolgoknak Isten országában való beteljesülésére. P. Teilhard de Chardin gondolatai, — amelyekből csak töredékes közlések: folyóiratcikkek, kivonatok, előadások és tanítványainak munkái állanak rendelkezésünkre, — jelentékeny vonzóerőt és figyelemreméltó hatást gyakorolnak ma Franciaországban. Ezekben a gondolatokban több mozzanatot kifogásolhatunk, ugyanakkor azonban el kell ismernünk, hogy olyan kezdeményezéssel állunk

szemben, amelynek horderejét és sürgősségét a kritikusok, sajnos, nem méri fel mindig kellőképpen.

Eddigi fejtegetéseim megmutatják, melyek azok a területek, amelyeken a teológiai gondolkodás jelenleg a legélénkebb. A teológia mindenkori a kinyilatkoztatás szellemi kupolaépítménye lesz, amelyet a keresztény értelem segédeszközeinek igénybevételével építenek fel. Alapjában véve, nem az időszerű dolgoktól függ, hanem a kinyilatkoztatástól, amely Istenre, az ő üdvözítő akaratára és ennek az üdvözítő akaratnak Jézus Krisztusban és az Egyházban való megvalósítására vonatkozik. Öszintén szólva azonban mégis kérdésesnek tűnik előttem: vajjon a teológizálás ama fajtája, amely a kinyilatkoztatást tisztán értelmileg és dialektikusan, mintegy a teológiai végkövetkeztetések céljából rendelkezésünkre bocsátott fő- és altételek összességként kezeli, valóban megfelel-e a kinyilatkoztatás (és vele együtt a teológia) eredeti értelmének. Ez természetesen nem változtat azon, hogy a teológia, mint kontempláció olyan értékkel és feladattal van felruházva, amelyek messze meghaladják azt az értéket és feladatát, amelyekkel, mint a pillanat kérdéseire adott válasz bír.

Ne feledkezzünk meg arról se, amire már több ízben rámutattak, hogy napjainkban az eretnekségek színhelye bizonyos értelemben eltolódott. A régebbi, a Szentháromsággal, a krisztológiával vagy a szentségekkel kapcsolatos tévedések helyett ma olyanokkal találkozunk, melyek az emberre, a társadalomra és mindkettőnek Istenhez való viszonyára vonatkoznak. A keresztény theandrizmusban³ a kérdések — ha szabad így mondani — ma inkább az „andrizmusra” terjednek ki. Ezért nem csodálkozhatunk túlságosan azon, hogy a kutatás ma mindenekelőtt az antropológiával, valamint azzal a kérdéssel foglalkozik: hol van az ember helye Isten tervében és ennek megfelelően az Egyházban, amely a megtestesülés alapján az Isten és az ember közötti kapcsolatot jelenti. Ennek következménye az a fokozott érdeklődés is, amely az Egyház, a szentségek és a liturgia, a keresztény laikusság megszentelt jellege, a papok és világiak lelkisége és végül az Egyháznak a világhoz való viszonya felé irányul. Éppen azért láthatjuk az Egyházzal szóló teológiai tanításban a jelenkor apostoli és teológiai természetű szellemi fáradozásainak igazi középpontját. Időszerűségét csak fokozza az a körülmény, hogy a keresztények egységének gondolata, az úgynevezett ökumenikus mozgalom nemcsak kiterjedésben, hanem mélységben is állandóan gyarapszik. Franciaországban például az ökumenikus gondolat már túlnőtt a szakemberek körén és a híveket is felöleli. Nem mintha a plébániákra is általánosan bevonult volna; 1935 óta azonban Franciaország különböző városaiban minden év januárjában, naponkénti prédikációval egybekötött imanyolcadot tartunk az újra-egyesülésért és gyakran hangzanak el erről a tárgykörrel előadások, gyakran tartanak tanfolyamokat róla. Ez a haladás nemcsak szélességben, hanem mélységben is terjed. Mikor röviddel ezelőtt Lille-ben, Marseille-ben és Aix-ben olyan

³ A theos (Isten) és anér (férfi, ember) görög szóból összetett kifejezés.

témákkal foglalkoztam, amelyeket nem volt könnyű követni, — (egy előadás például Lutherről, egy másik az ökumenikus gondolatról szólt), — mégis 800, 1000 és 1200 tagú rendkívül figyelmes hallgatóságom volt, amelynek soraiban sokan készítettek jegyzeteket, s melynek többségét a fiatal emberek alkották. Az újra-egyesülés érdekében egyébként is sok nagyon szép és figyelmet érdemlő kezdeményezés történt.

Bármelyik oldalról közelítsük is meg az ökumenikus kérdést, végül mindenképpen az Egyház utáni igényhez érkezünk. Végülis az egész mozgalomnak ez az értelme. Mert ha csak a Krisztusban való szellemi egységünkről lenne szó, soha nem került volna sőr ökumenikus mozgalomra, hiszen ez az egység a valóságban már megvan. Az ökumenikus mozgalom egész értelmét abban a törekvésben kell keresni, hogy csak egy Egyház, Krisztus misztikus testének csak egy látható alakja, Istennek csak egy népe van.

TIZENÖT KIS ÉNEKSZÖVEG

1.

Égi búza-szál:
hajnal-csóva száll,
Segíts engem, napsugár,
dalra kelni már!

2.

Ugrál a csikó, nem is tudja mért, igazán! bizony!
dúskál a veréb, nem is tudja mért, hej!
hintáz a virág, nem is tudja mért, igazán! bizony!
nótáz a leány, nem is tudja mért, hej!

3.

Bolygó zápor
libben, táncol,
suhog a fű sűrűjén, fa ágán.
Kéklő halvány
felhők alján
kivirul a ragyogó szivárvány.

4.

Fut, robog a kicsi kocsi, benne ül a Haragosi,
din don diridongó.

Ha kiborul az a kocsi, lepotyog a Haragosi,
din don diridongó.

Fut a havon a fakutya, vele fut a retyerutya,
din don diridongó.

Ha kiborul a fakutya, leröpül a retyerutya,
din don diridongó.

5.

Dárda-hegyű kék jegenye-szál
messzi mezőn odatűzve áll,
feje köré puha örvényt vet a szél,
sustorgó dala kél.

Síkság, messzi hegyek, magas ég,
nyílallik az üres messzeség.
Törzse körül nő és fogy a hegyes árny,
zúg a lomb, a magány.

6.

Áll a ladik Tiszarévnél,
benn ül az öreg éjféli,
odvasabb a magas égnél,
áll a ladik Tiszarévnél.

7.

Tekereg a szél,
csavarog a szél,
didereg az eper-ág:
mit üzen a tél?

8.

Árnyak sora ül a réten.
Nyáj zsong be a faluvégén.
Zúg-dong sűrű raj a fákon.
Békák dala kel az árkon.
Bim-bam! torony üregében
érc-hang pihen el az éjben.

9.

Erdőt járunk, árkot lépünk,
bükkfalábunk, venyige-térdünk,
szél se tudja merre térünk,
jegenye-sudaras utakon élünk.

Zsong a kis szél, zúg a nagy szél,
bokrot bolygat, bele ne vesszél.
Néha nyár jön, néha nagy tél,
ha üres a szatyor, e'leget ettél.

10.

Kék a hajnal, kék,
harmat hinti még.
Éledező tarka mező
tavaszi csokra szép!
Kék fönn az ég!
Kék fönn az ég!
Tavaszi szellő fújja hátunk,
ragyog a kikelet, örül a lég!

Nóta, meg ne állj,
szállj te, szállj te, szállj!
Fütyty kanyarúl, arc kipirúl,
szapora móka vár!
Zeng, zsong a táj!
Zeng, zsong a táj!
Viola-kedvünk, szöcske-lábunk,
pityeg a cinege, dalol a száj!

11.

Napsugár a levegőben, tündököl a rét,
kincseit az ifjú tavasz bőven önti szét.
Szántógatók dala száll,
égig evez a madár,
méz-illatú libegéssel közeleg a nyár.
Fényes idő lelke jár,
belepezsdi a határ,
lengjünk mint a harang nyelve, énekelve már!

12.

Forgó nyári vihar füstölög az úton át,
 békés otthonülő ilyen sose lát.
 Dördül, vág a villám, és a felhő csupa vér,
 rongyos vándorlegény, téged utolér.

13.

Égi csikón lépdél a nyár,
 tarka idő ünnepe jár,
 táncra való, fürdeni jó,
 nagy hegy alatt hűsöl a tó.

Hogyha kijössz, messzire mégy,
 hogyha maradsz, csípdes a légy.
 Habzik a lég, mint tele-tál,
 tarka idő szöttese száll.

14.

Világvégi kopár fa,
 rászállott a madárka,
 rászállott a madárka
 messzi-hajó ágára.

Kettőnket, te madárka,
 csak elbír a kopár fa,
 ráülünk az ágára,
 fűtyülünk a világra.

15.

Igali kanász, bikali kanász
 nyeggeti bürdudáját,
 kecskenyűző sánta Pista
 járja kopogóját.
 Így tedd rá, úgy tedd rá,
 azt a ragyogóját!
 Bíró eszi a kalácsot,
 kutya lesi száját.

Weöres Sándor

RADNÓTI MIKLÓS ÚTJA

Most, hogy összes verseinek kötete napvilágot látott, tisztán áll előttünk a tény: egyedül így, a teljes életet tükröző teljes költszet távlatában mérhetjük meg, ki is volt valójában Radnóti Miklós, — még ha talán egyik-másik sajátos levegőjű könyvéből ismerni véltük is. A gonosz halálba hajszott költő versei csak egymás visszfényében, ellentéteik játékos káprázatában, a fejlődés bonyolult szövetének egészében mondhatják el mondanivalójukat. Válogatott verseinek könyvét leszámítva, 1938 óta életében nem jelentek meg további kötetei; pedig az a kiadatlan versanyag, amelyet kézíratainak sajtókészen itthon hagyott kötege, a bori táborból menekülő bajtársaival hazaküldött írások és az abdai tömegsíról, a költő viharekéből előkerült jegyzetfüzet őrzött meg, a gyűjteményes kiadás tisztas harmadrésze rúg s kétségtelen, alkotásainak izgalmasabb és súlyosabb hányadát foglalja magában. Különös költősors, tragikus — bár korántsem kivételes — szerencse a szerencsétlenségben, hogy éppen balcsillagzatú életének végzetes megsúlyosodása segíti költői fejlődésének csúcsára: hangjának legegényibb zengetéséig, legmélyebb élményeinek megformálásáig, emberi érettsége teljéig.

Költői pályája messzemenően tanulságos: hetyke kamaszéveinek zabolátlanságából a szocializmus erkölcsje jelentette Radnótinak a kivezető utat s a szocializmus kalauzolásával talált el azokhoz az örök emberi léteztartalmakhoz, amelyekkel korábban ő is, mint annyi költőtársa, értetlenül állott szemben. Jelentős életút ez: a polgári életelvek és -formák megtagadásával a szocializmussal találni meg emberségünk örök értékeit, ragadni meg világok összeomlásában és világok születésében a család, haza, nép, a közösségi élet és az írói élethivatás lényegét s élni át futó pillanatokra egy természetfölötti lét sejtelmeit. Költőnk egy elavult, torz és hamis életrendszer zavaros hagyományainak mélyéből gyöngyhalásként hazza fel és menti ki költszetében e végső értékeket. Forradalmi tett, költőre valló teljesítmény.

Pásztorok és a melankólia

Első kötetekben természetérzéke az uralkodó szín. Vonzalma a vidéki táj plain-aire életteliességéhez forradalmiságának legjellemzőbb tünete: ez a természetbe-simulás a civilizációs hagyományok sutbavetése is egyben. Nem a klasszikus aranykor természetének „természetessége” ez, hanem a kultúrába csömörlött bukolikusok mohó impresszionizmusa. Radnóti pásztorai, akik alkonyatkor lejönnek a hegyekből szere’mesük ölelésére, s akikkel kamaszos indulatú erotikájával egybeforr — nem ama régiek többé, akikre az Olümposz déli verőfénye szórta sugarát: „újmódiak”, modernek, a napszállat hősei, elégiák fiai, a melankólia méregcseppjeivel szívükben. Faunok és nimfák nem járlák többé Radnóti magyar berkeit, egyetlen „groteszk”-jében „harcol manó a cserfák

ligetén". A magyar realizmusban fürdő tájak ölelésében már csak a költő maga ölti fel az antikvitás köntösét s köszönti „szétnyitott tenyérrel” a napot. Ez az imádkozó, vagy inkább samánkodó, varázsló, vajákos szembenállás a természettel végig a kötetben az orpheusi költő-pap emlékére idézi, aki dalával igájába hajtja a dolgokat. „Fázol? várj, betakarlak az éggel és holdat lehelek a szemed fölé”; „nézz körül, kammogva jönnek a környező hét hegyek és elédtérgetve áldoznak könnyű porral... kármadár ijedten billen félre a fán és más állatok is udvarolnak nékem”; „fömlök és a rét fömlök velem”; „mindjárt varázslók: huh! s azt sem tudod, hol kél a nap, hogy merre van kelet”; — hirdetik Radnóti versei e világbűvölő antik természetsszemlélet megeledését. Nem folytatjuk: a hegyek, erdők „csillanó födek”, ahol „csörren ütődő szárbá szökkenve a búza”, a piruló bogyók, a „barnaszemű özek”, kik „jönnek hozzám, megnyalják lecsüngő kezem”, a cinkék, kik „fészket raknak a hajamba” — Radnóti természetbe olvadó, vele egygyé testvérsülő életérzésének megannyi tanúságtevői a versek hosszú sorában. A szabadversekben tág eresztékű „szabad asszociációkban” szöklő költő mintegy visszaszivódik az őselemekbe:

mi vagyunk most a fű,
a fa, a part, az öröm is
és szépszavú áldása
a tájnak.

De lehet-e görögge a huszadik század fia? Az antik költős a'att félelmetesen mai sajdulással érez maga Radnóti is. A kultúra, mint a lelkiismeret követi nyomon a költőt az ókor tájaiba. Szavai, képei, hanglejtése nem egyszer árulják el a mai mestereket: Adyra, Babitsra, Kosztolányira emlékeztető beütéseikre, a modern líra hangulatidező fegyverzetével, birkózó maiságukkal a két világháború közötti idők életérzésének és műízlésének kifejezései e költemények. A társadalom kérdéseit ólomsúllyal nehezédnek a költőre s terhüket a természet testvéri ölelésében sem szűnik meg érezni. Az újmódi pásztorok fölött a század nyomorúsága vert tanyát.

A görög hangulatú, bukolikus tájakba mai színek szövődnek. Néhány vers — címükben az „elégia” szó is jellemzi őket — a csavargó-sorba, éhségbe, rongyokba zúllott emberi sorsok ábrázolásával jelzi, merre vezet a mai pásztorok életének útja. Sajátos egyéni problémaként feszegeti e kezdő kötetek néhány versében az ókori hangulatokat a költő halálközelsége is. A természetet térdre kényszerítő varázsló olykor „lehajtott fejfel” ró „csöndes sorokat”: „éjfelé szült az anyám, hajnalra meghalt, elvitte a ház...” E hangulatbontó probléma-líra elemeként jelentkezik a költő elvesztett hitének emlegetése is, a berzenkedő pogányság, amely önmagával e'egedetlenkedve mégis szívesen hívja segítségül mások imádságát. „Imádkozz, imádkozz értem!” — halljuk ismételtlen. A beteg kedves ágyához halott apját hívja meg imádságra: „te szoknyás koromban tanítottál lenge imákra! imádkozz értem most, mert elfajzottam tőled én újmódi pásztorok közé, akik nem szoktak imákat énekelni!” Sik Sándornak írt „Tört elégijában” (első költőnk, akinek

Radnóti verset ajánl) feleségéről írja le a fentiekkel párhuzamos sorokat.

De néha azért ő, ha azt hiszi
nem veszem észre, titkon hisz egy Istent
és ahhoz imádkozik értem.

Kakastollak közt

Fejlődésének új állomásán, amelyet a „Lábadozó szél” (1933) és az „Újhold” (1935) című kötetek képviselnek, ebből a görögös verőfényt sóvárgó, kamaszos forrongásból tisztul ki költészete. A vezérszólamot itt a forradalmár játssza, ellenséges szembeállással mérve fel az eszmére keyessé fogékony éveket. Földrengető társadalmi viharok helyett „lábadozó szél”, új világra köszöntő hajnal helyett az „újhold” feneketlen sötétje — íme a költő élettávlatai; sorsának alakulása innen mérhető. A határozott magatartás, tudatos célraigyekvés ez újabb kötetek legfőbb erkölcsi újdonsága: a gerinc állandósága a kezdő versek szétfutó változatossága után. A pásztorélet türkiz égboltja végleg beborult: az ellenséges korszak gáncsot vet az álomvilágba vágyó költőnek. Az eseményekről a „Férfinapló” ciklusának sorai beszélnek: „szavaim messze, kakastollak közt portverve menetelnek”; „új könyvemtel tegnap elkobozták”; „ügyész fizet a verseimért”; s végül is: „nem észleltetett enyhítő körülmény s két versem nyolc napot nyomott”.

A költő jól látja, az ítélet lezárta korábbi „virágszülő” korszakát: „most harcaim ustora duruzsol”. Bírói döntés ritkán talált kevésbé célba, mint Radnótinál: végérvényesen és fellebbezhetetlenül a tilalmazott táborba állítja s a megbélyegzett harcra gyürkőzteti. A férfiérzékenység sajátos logikája ez, a teher alatt nő meg a pálma; Radnóti költészetében egyéb nyomai is felfedezhetők. A pesti külvárosok közt robbogó vonat hangulatát idézve írja le a sorokat:

Néped közt jöttél s ha igaz
amit az erdélyi lap irt rólad egyszer
(hogy Angyalföld és a Lágymányos
proletárjainak költője vagy te),
akkor hazaértél.

Ezzel a logikával felel az ítéletre is újjászületett hivatásának jellemzésével:

Most kürt szava számon a szó
és elvtársaimnak hangos indulása.

Verseiben ettől fogva növekszik meg a találó célzások, rejtett szimbólumok (főként a szél-szimbólum), a ki nem mondott szavak jelentősége. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának ajánlott verse a vadmacska modorához hasonlítja e titkos jeladó beszédet: „Surranva kell most élned itt, sötét vadmacskaként, ki néma hittel ugrik és karmol is szörnyen, tíz feszes körömmel; ki hogyha alszik, félig alszik és szembe-hasal a vésszel akkor is s villanva eltűnik, ha fáj a küzdelem”.

A veszélyes terepen ugyan meddig hatolhat előre a költészet korszerűtlen fegyverzetében? Távoli példázatokban mondja el az itthonhoz

szabott mondanivalót. Kedvelt témái a gyarmati népek szenvedései, megannyi jelképe az összes kizsákmányoltak nyomorúságának. Külön vers szól „a négerről, aki a városba ment”, elhullt a csatatéren a hódítók szolgálatában; de sorsán felindulva, dárdát ragadtak, forradalomra keltek „a néger proletárok”; a sziklaföldjeivel küszködő montenegrói parasztról; Indiáról, ahol „fehér uccákon reggel a lázadás szalad”, míg „szél se fúj itt már”; az eszkimó-élet nyomorúságáról; a megrohant Kináról, ahol a háború fergetegében „proletárhalottak oszlanak, nézd, a fűtülő levegőben”. A primitív lélek életének pompás átérzésével himnuszt ír a Nilus hempergő jóságáról, amely áradásaival bő terméstről s a bő termés által „a kökemény rend alján háborgó” szegényekről gondoskodik. Az exotikus színek a szegénység nagy világtestvériségének élményéről beszélnek, amelybe a magunk nyomorúsága is beletartozik.

Sok szó esik innentől a közös szellemi fronton küzdő költők, írók sorsáról is, akikkel Radnóti egybeforrt. John Love, fiatal néger költőt New-York néger negyedében egy moziban versének elmondása közben agyonverték a pódiumon a Ku-Klux-Klan emberei: „Együtt dolgozunk John Love; örvény vagyok én is és guta!” — hangzik a fogadkozás. Farkas László, magyar proletárköltő és író, harmincegyedik életévében, Bécsben, a Wiedener Spital ágyán, emigrációja első esztendejében, tüdővérszben elpusztult — „belőle fújásnyi por maradt... s a harc, mely mi vagyunk”. Későbbi verseiben nem egyszer emlegeti a szocializmus költővértanuit, önsorsának előképeit gyanítva bennük. Vers készül Federico Garcia Lorca nevére („költő voltál, — megöltek őt”); a háborúban nyomtalan eltűnt Bálint György emlékére; s közös versben siratja azokat, akiknek nevét leírni sem szabad: New-Yorkban egy kis szállodában hurkot kötött nyakára T, Prágában J M ölte meg magát s P R sem ír egy éve már, ki „költő volt és Hispániába ment”. Vannak e kötetekben megbékélt versek is; az alapjellegét azonban a forradalmárnak bélyegzett költő szenvedéllyel vállalt forradalmisága szabja meg.

Aligha véletlen, hogy biztos kontúrokkban körvonalazódó egyéniséggé érve Radnóti Miklós ezen a fejlődési fokon szakadt ki a szabadvers anarchiájából, amely alaptermészetének eredendően ellentmond s csak elvétele hoz létre formailag meggyőző alkotásokat (Tavaszi szeretőm verse, Ó fény, ragyogás, napszemű reggel). Hogyan talál el a kiszámíthatatlan, szeszélyesen nyílt formák örvényéből az alkonyról írt első „pontos verséhez”, amelyben szép szabályszerűséggel lüktetnek végig s csendülnek rímbe a sorok? — nehéz volna eldönteni. A forradalmár éthosza és a költő műfegyelme nyilván párhuzamosan épül kötetekben s egymást feltételezi.

Tél jön s háború jön...

A harcos időszak után a hegynek szaladó lélek pihenőjének érezzük következő kötetében a versek tisztos sorát átfogó hangulat-költészetet. Ekkori vezércsillagai a nagy költőhalottak, Kosztolányi és Juhász Gyula, akiknek elmúlását szép versek siratják. Az Istenhegyi kert barackfái, amint fölöttük zümmögve alszik a nyár, a dúdoló hajnal az erdőben, az ezüsthalakat virágzó tó, az aranyként hulló április, a tó-

csába lépő, a ház előtt seprő szél, az eget kalapként hordozó reggel s a vasárnapi hóesés, amint „pehely szőszös pehelyre szálldos” — álmódózan finom színekkel beszél Radnóti impresszionizmusáról. Mintha most nyitna rá mohó szomjúsággal az élet apró szépségeire! Ez a merengő megmerülés a benyomásokban, pihegő átkarolása a színek, formák, mozdulatok tömény gazdagságának, amelyből a földi világ összeáll, — mintha a katona pihentetője volna a csata után s egyben a katona búcsúja attól, amit e szó jelöl: béke. Minden hangulatlira az elmúlás élményével van aláaknázva; Radnótié a legnyersebb harci halál élményével. „Járkálj csak, halálraitélt!” — e kötet címe 1936-ban éppoly jellemző, mint két évvel utóbb a következő: „Meredek út.” Az Istenhegyi kert gyümölcsöt rak a súlyos őszi élé s halni készül:

S fiatal férfi tel rád milyen halál vár?
bogárnyi zajjal száll golyó feléd,
vagy hangos bomba túr a földbe és
megtépett hússal hullsz majd szerteszt?

Radnóti hangulatköltészetének egyre visszatérő törvényszerűségeként hajnal, szél, napsütés, alkony, hó és virág egyaránt a harci pusztulás szörnyű lehetőségeire figyelmeztetnek. Egyre sűrűbben ismétlődő párhuzamos sorok: „por száll, bombás gép száll”; „tél jön s háború jön”; „elfut a béke s kigyúl a világ”. Kína és Spanyolország szörnyűségei intenek; s vigaszul hiába mondanád: messzi az! —

Sanghai, vagy Guernica
szívemhez éppen oly közel,
mint rettegő kezéd,
vagy arra fenn a Jupiter.

A hangulatköltészet és problémalíra e különös szövedékében egyre halkul a hangulat s egyre hangosabban kiált a probléma. Radnóti legfőbb költői erejét éppen e problémákkal viaskodó, jövőbe kémlelő, profétikus hajlamában látjuk. 1944 őszén, úgyszólván a nagy viágdráma végjelenetében fejezi be életét, de első háborús verseit még a béke „tünde fényében”, 1935-ben írta. Honnan a balsejtelmek e kénköves kavargása, honnan az életet mérgező előérzetek halálos köde, amely úgy szállja meg fantáziáját, mint egykor Vörösmartyét, nehéz megmondani. E profétikus indulatának tüzeiben azonban egyetlen ihlet szülötte tömbnek mutatkoznak utolsó kötetei és posthumus versei.

Jaj, szőke gyerekkor, de messzire szálltál!
ó hóhajú vénség, téged sem érlek el!
a költő bokáig csúszós vérben áll már
s minden énekében utolsót énekel, —

olvassuk már 1936-ban egyik versében. Ami ezután következik, mintha a jóslatok komor teljesedése, a sejtelmek tragikus megvalósulása volna. Lírai költők gyakori keserű erénye az éfajta látnokság, a Pandora szelencéjében nyugtalankodó világviharok megérezése, a virágzó bokrok

gyökerei közt éktelenkedő kígyófészek sejtelve. Előzményeit ismerjük bőven, kezdve az Ószövetség prófétáin, akiket Radnóti ettől fogva egyre sűrűbben idéz.

Próféták útján

Nincs tanulságosabb ilyen szempontból, mint Radnóti hét eclogájának, e különös tűzű súlyos verssorozatának áttekintése, amelynek darabjait 1938 és 1944 között széles időközökben apránként írja. Közülük már az első is visszajára fordított idill, ama régi bukolikus kamasz, a „pásztor” párbeszéde a világfergetegben álló modern költővel, aki „megjelölt tölgyként” várja, amíg kivágják, ám addig is új levelet hajt. A második szöváltás a költő és a bombázó pilóta között, akik közül az utóbbi a boldogtalanabb („emberként éltem én is, ki most csak pusztítok, ég s föld között hazátlan. De jaj, ki érti meg...”). A harmadik a Pásztori Muzsához sóhajtó invokáció a füstös kávéház ricsajából szerelmes versért; ám szerelem helyett beomlott szájú sóbányák, falban sikoltó téglák, halálravált költők felé kanyarog a humorral induló gondolatmenet. A negyedik Ecloga vita a „költő” és a „Hang”: a pesszimizmus és az életösztön között s az ötödik a társtalanná vált költő magánbeszédje, menekülés a vers elől, amelyet nem lehet meg nem írni: az Ukrajna mezőin eltűnt jóbarát siratása. A hetedik azután (a közbeeső hatodik megiratlan) levél „Szerbia vak tetejéről”, a szögesdróttal beszegett vad tölgykerítés mögött vergődő Heidemann-Lägerből a messzehagyott hitveshez, a „buvó otthoni tájra”:

Ó, megvan-e még az az otthon?

Bomba sem érte talán? s van, mint amikor bevonultunk?

Es aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?

Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?

S a nyolcadik végül a költő panasza Náhum prófétának, aki hajdan az asszír Ninivé buja városa ellen zengte az isteni szót:

Mit használtak a szózatok és a falánk fene sáskák
zöld felhője mit ért? hisz az ember az állatok alja!
Falhoz verdesik itt is, amott is a pötty csecsemőket,
Fáklya a templom tornya, kemence a ház, a lakója
megsül benne, a gyártelepek főlzállnak a füstben.

E versek során végighaladva szinte fokról-fokra kísérik el a korszak lázgörbéjének útját, e minden másnál „meredekebb utat”, amely oly égbekiáltóan beszél az ember végső aljasodásáról.

Hogy él a költő e világviharban? Láthatárán az illúziók rózsaszínei ismeretlenek. „Halálraítélt” — így il'eti magát már jökorán s a „férfi” szó, amelyet korábban némi hivalkodással emleget, halálraszántóságának új tudatában súlyosodik igazi életfórmává. A régi villogó költőfiút konok, nehézkes férfi váltja fel, akit ziháltat már a régi út —

ziháltat s a kacér kapaszkodót
új váltja fel, halálos, hős, orom,
széljárta sziklaszál felé vivő
vad út, mely túl visz majd e mély koron.

Felnőni annyi, mint a gyermekkort elveszíteni, vallja Prousttal Radnóti is és néhány szép verse (Alkonyat, Mivégre, Mint észrevétlenül) megkapóan zengeti a gyermekségből való kiszakadás keserűségeit. Ez a férfikor azonban több, mint az ifjúság elvesztése; a gondok, kötelességek sűrűsödése, új magatartás is egyben. „Hát keményen élek, mint a hideg hegyek között útépítő, akik ha könnyű házuk fölöttük összedől, elaggva, újat raknak”, — hangzik az elhatározás. „Gyanakvó reggelek s vészes esték között”, remegő várakozásban, csontigható idegességben lép előre végzete felé a költő, de a hősiességnek azzal az érthetetlen belső egyensúlyával, amelyet csak legösztönösebb indulataink megfékezése árán küzdhetünk ki magunknak. Babitsra emlékeztet ez a költő-hősiesség, akinek ravatalától oly megkapóan búcsúzik, ámde — eltérően Babitstól — a mű örökkévalóságába vetett bizalom nélkül, mélyen érezve a pusztába kiáltók szavának hiábavalóságát. Nem lehet megindultság nélkül olvasni a „Meredek út” egyik példányára írt önleírását, e beteljesült szomorú próféciaát:

Költő vagyok és senkinek se kellek,
akkor se, hogyha szótlan dűnyyögök:
— — — — — sebak, hisz énekelnek
helyettem kandi ördögök.

S higgyétek el, higgyétek nekem el,
joggal legyez az óvatos gyanú!
költő vagyok, ki csak máglyára jó,
mert az igazra tanú.

Olyan, ki tudja, hogy fehér a hó,
piros a vér és piros a pipacs.
És a pipacs szőszöske szára zöld.

Olyan, kit végül is megölnek,
mert maga sosem ölt.

Hazám . . . hitvesem . . .

Így él a költő, beszélve és hallgatva egyszerre. Tanítana még, de minden szünetelt. „Hát ül és néz. Mert semmit sem tehet.” De ez a tétlen hallgatás, elfojtott szó, visszafogott tevékenység mélyebb költészetet érlel, a kezdő évek gáttalansága. A történelem erőinek szörnyű szorításában jut el Radnóti a dolgok lényegének meglátásáig, a végső értelmek, célok, tennivalók felismeréséig. A törvénnyel való ütközése óta sok keserűséggel mérlegeli helyzetét, amelyet hazája szánt neki: úgy élt itt, mint ártatlan Robinson „s közben tudta meg, nem védi semmi s a házat, melyet jó magasra épített fel, ledöntik”. Védtelenségének tudata nagyban szítja halálraszántságának élményét: „tudom, nem véd meg engem sem emlék, sem varázslat, — baljós a menny felettem; ha megpillantsz barátom, fordulj el és legyints”. Különös távlat ez: élni „hazámban száműzötten”, vallani daccal: „magamban van honom”. S mégis sérelmet és dacot felretéve, Radnóti ezé a földé maradt. 1939-ben „Trisz-

tánnal ültem" című versében egy csábító borközi beszélgetésre emlékezik. Trisztán felemelt kézzel rajzolja a hívogató távoli föld, Borneo szépségeit.

„Odamegyünk!” — hörpintett. „Jössz velünk?
Olyat se láttál még, te zöld varázsló!”
Borát kiissza, pohara talpa csattan.
Elképzelem, — feleltem és maradtam.

Feleltem és maradtam — ez a válasz érik, tisztul, izmosodik a mind halálosabb fellegek alatt. S ki feledhetné az utolsó esztendőjében rótt félreérthetetlen sorokat:

Nem tudhatom, hogy másnak e téjék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyermekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyenge ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.

Otthon és hon, ház és haza titkos összefüggései így tárulnak fel e versekben a nagy égzengés alatt, amely elsöpréssel fenyeget otthont, házat és hazát.

S otthon, ház, haza nem több-e földnél, kőnél, téglánál — nem jelenti-e magát az embert? Magyar költők régen írtak le lényegesebb sorokat a szerelemről, mint Radnóti ez érett és megnehezült éveiben. A biztonság, az állandóság és erő érzései összegeződnek Petőfi hangsúlyával ejtegetett szava mögött: „hitvesem”. Nem a faunok régi kedvtelése ez a szerelem, hanem az emberségnek egy megmaradt szigete, mindaz, ami a férfi és nő kapcsolatában lényeges és maradandó, a házasság lelke. Nem véletlen, hogy „szerelme rejtett csillagrendszeréről” beszélve, Radnóti tudatosan akarja megragadni éppen ezt — „egy képben csak talán, s csupán a lényeg”. Képei egyre az állandóság gondolatát idézik: „napod és lobogód”, „kötöző gyökér”, írja a korábbi versekben; s utóbb:

nyüzsgő s áradó vagy bennem, mint a lét,
és néha meg olyan, oly biztos és örök,
mint kőben a megkövesült csigaház.

Nap, lobogó, gyökér, kő és a lét maga: ez utalások is sejtetik, mint tölti be e szívós érzés a költő teljes emberségét.

Kezed párnámra hull, elalvó nyirfaág,
de benned alszom én is, nem vagy más világ —

halljuk a jellemző sorokat.

Nagy versek egész sora: Szerelmes vers az Istenhegyen, Himnusz, Együgyű dal a feleségről, Két karodban, Tétova óda, Levél a hitveshez, Erőltetett menet — nyújt dokumentumokat az óvó, védelmező, erősítő élményről. „Karolva óv s karolva óvod, míg körül leskel rád a világ” — olvassuk a kezdő időkben; „két karodban nem ijeszt majd a halál nagy csöndje sem” — zengi utóbb; s a halálos robot idegmorzsoló

szenvedései közt, túl három határral a szerelem valóságán, amely csak álom, — ez az álom is elég, hogy felszítsa aléló életöztönét:

Fogoly vagyok. Mindent, amit remélek
fölmértem s mégis eltalálok hozzád,
megjártam én a lélek hosszát, —
s országok útjait. Biborparázson,
ha kell, zuhanó lángok közt varázslom
majd át magam, de mégis visszatérek.

Tisztán élj te most...

Más problematikájú alkotásaiban is könnyű nyomon követni e lényegkereső, egyszerűsítő, filozófus-hajlam lassú érlelődését Radnótinál. Szocializmusa sem lobogó program többé, hanem állandóan ható életérzés, amely annál erősebb, minél mélyebben zuhan megpróbáltatásaiba a nép, amelyhez tartozik. Mintha szocializmusának útján a világ-zürzavar rejtett értelme is megvilágosodna előtte:

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
mig jelt nem ír hazánkra újból a béke ujjai,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.
Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleget.

S az apokaliptikus napokban szükségszerűen súlyosodik meg Radnóti világnézete is, amint az élet és halál sorsproblémáival közvetlenül is szembenéz. Nem vallásos hajlamú kedély; de a rengő föld, megcsuszamló hegyek, országok, népek elzuhanásai láttán komoly szívvel tekint létünk örvényeibe. A balvégzetű idők megérzésekor, a halál első szelölőlegyintéseire forrnak ki tolla alatt e szavak:

Ó, költő, tisztán élj te most,
mint a széljárta havasok
lakói és oly büntelen,
mint jámbor, régi képeken
pöttömnyi gyermek Jézusok.

S az év augusztusán pedig, amelynek novemberében sírját ássák, Náhum próféta ajkára adja e sorokat:

eljön az ország, amit ígért amaz ifjú tanítvány,
rabbi, ki bétöltötte a törvényt és szavainkat.
Jöjj hirdetni velem, hogy már közelit az az óra,
már születőben az ország. Hogy mi a célja az Úrnak, —
kérdém? lásd az az ország.

Nagy költőink ravatalánál a nagy ismeretlennel találkozáva önkéntelen csuklik Radnóti szava fohászokba. „A test pihen vermében hallgatag...

örizd Uram, a lélek útjait", — mondja Kosztolányi fölött. „Balázs, kihez könyörgött, vedd karodba! Ó, requiem aeternam dona ei... Domine!" halljuk Babitsról. Mintha a halál szakadékának titokzatos mélyébe hallgatózva figyelő füle az örök élet vizeinek egy-egy csobbanását lesné.

Életfi.ozófiájának teljében, emberi kiforrottságának csúcán kegyetlen hirtelenséggel esett ki a toll a költő kezéből. A sírjából kiásott utolsó versekben egész Kálváriáját végigkísérhetjük s ez út stációit költőnk döbbenetes tárgyilagossággal tudja ábrázolni. Legmélyebb valónkig meg-rázó olvasmányaink e versek: egy gazdag szív utolsó dobbanásai, tiszta értelem végső villanásai, kihangzó végakkordok a mindvégig megóvott lant elnémuló húrjain; s másrészt az ember embertelenségének irtóztató dokumentumai.

A legutolsó vers: levelezőlap Szentkirályszabadjáról, 1944 október 31-én:

Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkolóvés. — Így végzed hát te is, —
súgtam magamnak, — csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. —
Der springt noch auf, — hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülemen.

S ezután — „már csak a csend”.

RADNÓTI MIKLÓS KIADATLAN VERSE

KÖSZÖNTŐ

*Sik Sándornak tanítványi és fiúi tiszte-
lettel és szeretettel*

Miklós.

Szeged, 1939 február 5.

Ötven év?
kit ünnepeltek, annak nincs kora.
A költő hangja száll,
visszhangja támad s hallható
a néma s mégis harsogó időben.

Mit is jelenthet húsz, vagy ötven év?
múlt és jövőendő századok sora?
a költő oly idő, amennyi a világ,
foglyul nem eshet, s röptének néha tág
a horzsoló közel s a föld felett
a csillagrendszerek hona
moccanni néki szűk lehet.

Egy költőt ünnepeltek itt,
aki Krisztust kiált, mikor
az erőt is megtörte már a próba,
s bárány helyett a farkast hirdeti
s kemény öklére büszke Európa.

Egy költőt ünnepeltek itt,
ki mindenkit megért és sohasem ítél,
s „csak tiszta test, akár az encián,
és lélek, mint a fenyvesormi szél“.

Virág és szél a hegytetőn...
Ösvény vezet felé, erős kapaszkodó,
de hangot hallotok, vigasztalót,
s elétek villan fönn a régen áhított világ,
s egy napsütötte tó.

Ötven év?
nem azt köszöntöm én a költő ünnepén,
költőnek nincs kora.
Ma gyermek még és új játékra kész,
egy pillantás, és újra régi mester,
aki a gyermek századot tanítja,
tapasztalt bölcshez illő türelemmel.

Társát köszönti most a gyermek,
lélek a lelket, aki eretnek
hadak között hűségre példakép;
fiú köszönti apját, egy hitvány
korban lelkéhez hű tanítvány!

RADNÓTI MIKLÓST IDÉZVÉN*

Törékeny testű költőtársam, kit megölt
a tébolyt viharzó zsarnoki önkény: téged
idéz most az emlékezés szomorú borongása!
Mely tündérek szárnyán szállnak szerteszét
szellemmé vált tested éneklő porszemei most?
Merre csatangolsz, merre szálldosol, milyen hegyek
és völgyek vonulatában folytatod tovább
végtelen vándorlásaid odafönt?
Jelenj meg anyyali lélek; öltözz zengő
szavaidba egy pillanatra csak, — hadd lássuk
el-elborongó kamaszarcod újra,
mint vigasztaló látomást!

Berda József

* A költő 40-ik születésnapjára.

SZÜZ MÁRIA DÍCSÉRETE

Szent Bernát írásaiból

Clairvaux-i Szent Bernát apát, egyháztanító, a mézajkú doktor („doctor mellifluus”) a Ciszterci Rend második megalapítója és legnagyobb szentje (1091—1113). Alakja körül forog egy emberöltő története: pápák és királyok, szerzetesek és hercegek, gazdagok és szegények futnak-fordulnak hozzá az egész világból. A zsidóüldözések megszűnése, pogányok megtérése, eretnkségek és szakadárságok, keresztesháborúk és a nagy nyugati egyházszakadás mind-mind nevét idézi.

Az előkelő családból származó Bernát harmincadmagával lép be a szigorú keménysége miatt már-már halálraitélt ciszterci apátságba, Citeaux-ba. Példája és buzgótsága nyomán föllendül a szerzetesi élet, egyik apátságot a másik után alapítja, s jellemző, hogy szerzetesei már az ő életében megtelepednek Magyarországon is (Cikádor, 1142). Bár a korai renaissance természetszeretete még távol áll tőle, — azért mégis őt tartják az elsőnek, aki meglátta a természetet. A hegyek és az erdők, a mezők és a rónaságok, vagy mint ahogy mondják róla: „a tölgyek és a bükkök tanítványa”. A természet beszédes és mégis néma magánya borul rá lelkére. Ebben a nagy magányban elkészül lassan ez a világot irányító, egyházát kormányzó, százezrekre ható lélek, ez a nagy egyéniség. Értéke ott forr ki a magányban, ott gyűjti a világosságot, hogy azután szerteszórja a világban. Jelszavaként emlegetik, amit Keresztelő Szent Jánosról írt: Csak világítani — hiúság, csak elégni — kevés: világítani és elégni, ez a tökéletes.

Műveinek szinte kimeríthetetlen gazdag tárházából itt csak egy-két szemelvényt emelünk ki. E szemelvényeken is átvilágít nagy Mária-tisztelete. Szinte szárnyrakap a szó ajakán, ha az Istenanya méltóságát, nagyságát, szépségét zengheti. A középkor egyik legragyogóbb szónokának minden mondata szinte a végtelenbe lendül, hogy minél megkapóbban rajzolja meg égi édesanyánkat. Kifoghatatlan képzeletgazdagság, a szentírásnak egészen meglepő ismerete és az idézetekkel való szinte bravúros játék jellemzi. A latin prózát, ezt a sajátosan lebegő, szentbernáti latinságot szinte verssé szökkentik a ritmikusan visszatérő ragok, a gondolat- és szóalakzatok. Ez a változatosság, fordulatosság és gazdagság teszi Szent Bernátot a középkori latinság egyik legragyogóbb mesterévé.

A fordításban a latin próza ritmusát is igyekeztem megtartani, már amennyire ez prózában lehetséges.

A. J.

IME, AZ ÚRNAK SZOLGALÓ LEANYA

Hallottad, szent Szűz, az angyal szavát, magát a ténnyt és a módot is: mindkettő csodás, mindkettő örömdetes. Örülj, Sion leánya, és

örvendezz, Jeruzsálem szüze! S minthogy már hallottad az örömhírt és a boldogító jóslatot, most már hadd halljuk mi is ajakadról a várva-várt boldogító választ, hogy ujjonghassanak haló csontjaink. Hallottad — amint mondám — a ténnyt, és hittél; hidd el a csodás módot is. Hallottad, hogy méhedben fogansz és fiat szülsz, hallottad, hogy nem férfiútól, hanem a Szentlélektől leszel termékeny. Az angyal már várja a feleletet, hogy visszatérjen Istenhez, aki őt küldötte. De mi is nehezen várjuk, Nagyasszonyunk, az irgalom válaszát mi is, akiket az örök ítélet terhe nyom. Íme, kezekben megváltásunk, ha küldetésed vállalod, úgy üdvösségünk biztosítva. Isten örök igéjében élünk mindahányan, — és mégis meghalunk: de ha te beleegyezel, egy röpke szóval örök létre hívatsz. Kegyes Szüzanyánk, ezért az egy szóért könyörög hozzád a Paradicsomból száműzött Ádám egész nemzetségével, ezért könyörög Ábrahám és Dávid. Ezért esedeznek hozzád szent atyáink, mindannyi a te Ősöd is, akik még mind a halál árnyékában élnek. Ezért rimámkodik az egész világ térdenállva. Méltán, hiszen a te szavadtól függ itt minden; e szó vigasz a nyomorultnak, szabadulása foglyainknak, elítélteink fölmentése, Ádám minden fiának, nemzedetnek üdvössége. Szent Szüzanyánk, add gyorsan válaszod Nagyasszonyunk, mondd ki a szót, hisz minden erre vár: a föld, pokol és a mennyország. Maga a Mindenség Ura és Királya is minél inkább megkívánta szüzi szépséged, annál jobban kívánja beleegyező válaszd, hiszen ettől tette függővé a világunk üdvét. És akinek tetszett eddig hallgatásod, most már jobban örül, ha szavadat hallja. Hiszen ő maga kiált az égből hozzád: Ó, te asszonyoknak szépe, engedd szavadat hallanom! Ha tehát te hallatod szavad, ő megmutatja neked üdvösségünket. Vagy hát nem éppen ez az, amit kerestél, ami után epedtél, amiért éjjel-nappal könnyek között esdettél? Mire vársz hát? Hiszen te vagy és nem más, akinek szólt minden ígért. Te vagy a megígért, az a várva-várt, aki után epedtünk. Jákob pátriárka, a te Ősöd, már-már haldokolva téled remélte az örök életet, amikor így szólt: „Várni fogok. Uram, a te üdvözítődre“ (Gen. 49, 18.). Te vagy az, akiben és aki által Istenünk és Urunk örökidőktől eltervezte a világ megváltását. Miért várnád mástól azt, amit Isten neked ajánlott föl? Miért várnád mástól azt, amit te általad Isten tüstént végrehajlt, mihelyt beleegyezel, mihelyt azt az egy „igen“-szót ki-mondod. Gyorsan, gyorsan válaszolj hát az angyalnak, vagy inkább az angyalon keresztül magának Uradnak. Mondd ki az egy ígét, s fogadd méhedbe az Igét! Szóljon a te igéd, s az örök Ige a tiéd! Egy röpke szó csak ajkodon, s tiéd az örök Hatalom! Mért késlekednél, mért remegsz? Higgy, szólj s fogadd méhedbe gyermeked! Alázatosd ez egyszer csak legyen merész, s bizalmaskodó legyen szemérmed! A máskor illő szüziesség most nem nyomhatja el az okosságot. Ó, okos Szüz, csak most az egyszer ne félj, hogy túlzásba esel. Mert akármilyen kedves is máskor a magábabújó szemérmesség, most a beszédben rejlik minden szükséges kegyesség. Nyisd meg, ó, Boldogságos Szent Szüz, nyisd meg a hitnek szívedet, nyisd meg ajkadat az ígének, nyíljék meg méhed teremő Istenének. Íme, küszöb előtt áll s bebocsátást kér az, aki után a népek sóvárognak. Ó, ha a hasztalan várást meg-

únná s tovatúnnék, akkor aztán kereshetnéd újra fájdalemak közt azt, aki után lelked eped. Kelj föl, siess, nyiss ajtót! Kelj föl élő hittel telve, siess frissen fölserkenve, nyiss ajtót igent lehelve: „Íme, az Úr szolgálóleánya; legyen nekem a te igéd szerint.”

A FAJDALMAS ANYA

Boldog anya, a te szívedet valóban hét tör fájdalomja járta át... És pedig miután kilehelte lelkét a te Jézusod — mindannyiunké ugyan, de mégis különös módon a tiéd, — az ő lelkét nem érte az a kegyetlen lándzsa, mely oldalát megnyitotta (még a holtat sem kímélve, akinek ugyan már mit sem árthatott), az a kegyetlen lándzsa, amely a te lelked általdöfte... A te lelkedet döfte át tehát a fájdalom ereje, ezért méltán nevezhetünk a vértanúknál is nagyobbaknak, akiben a testi fájdalom erejét messze fölülmúlta a részvét mélységes érzelme. Vagy talán nem volt fájdalmasabb minden kardszúrásnál az a szívigvágó és lelked fölkaparó búcsúszó: „Asszony, íme a te fiad!” (Ján. 19, 6.) Ó, milyen végzetes csere! Jánost kapod Jézusodért, a szolgát az Urért, a tanítványt a Mesterért, Zebedeus fiát az Isten Fiáért, közönséges halandót az élő Istenért. Hogyne járta volna át érzékeny lelkedet ez a búcsúszó, amikor a mi kökemény és vasszívűnket már a reá való emlékezés is megtöri! Ne csodálkozzatok hát, testvéreim, ha Mária lelki vértanúságáról beszélek! Csodálkozzék az, aki elfelejti Szent Pál szavait; ő a pogányok legnagyobb bűnei közé sorozza az érzéketlenséget (Róm. 1, 31.). Távol állt ez Mária szívétől, legyen távol szolgálától is. Kérdezhetnéd: Hát nem tudta előre, hogy fiának meg kell halnia? Kétségei nélkül tudta. Vagy nem bizott föltámadásában? Hűségesen bizott. És mégis fájlalta a kereszthalált? Nagyon-nagyon. Bárki légy is testvér, bárhonnan merítsd is tudásod, miért csodálkozol jobban azon, hogy Mária együtt szenvedett Fiával, mint hogy maga a Fiú szenvedett. Ha Jézus test szerint meghalhatott, miért ne halhatott volna meg édesanyja lelkileg. A kereszthalál abból a szeretetből fakadt, amelynél nagyobb nem volt még a földön; Mária szenvedése abból a szeretetből, amelynél hasonlóbb Krisztus szeretetéhez el sem képzelhető.

MARIA DRAGA NEVE

„És a Szűznek neve Mária”. — Szóljunk egy keveset erről a névről. Ennek értelme egyesek szerint: tenger csillaga. Valóban illik ez a Szűzanyára. Találónan hasonlíthatod a csillaghoz, mert mint a csillag anélkül, hogy fényéből bármit vesztené is, ontja fényét, úgy ő is sértetlen szűzként szülte világra magzatát. A csillag fényét nem csökkenti a sugárzás, a Szűz épségét sem sérti gyermeke. Ő hát az a csillag, Jákob csillaga, sugárzása betölti az egész világot, ragyogása átjár mindent az égen és a föld alatt, bevilágítja a föld minden táját, inkább a lelket, mint a testet tüzesítve, erényeket ápolva, gyomlálva a bűnöket. Ő az a tündöklő és jeles csillag — ahogy mondtam — a tenger végtelenségére te-

remtve és ragyogva, érdemekkel tündökölve, jó példával ékeskedve. Ó, bárki légy is, aki az élet tengerén szélvészekkel és viharral viaskodol inkább, semmint, hogy földön járnál, ne fordítsd el tekinteted a csillag ragyogásától, ha nem akarod, hogy elnyeljen a vész. Ha kísértések fürgetege támad, ha a gyötrődés vad vihara rád csap, nézd a csillagot, hívjad Máriát! Ha a kevelység, becsvágy, vetélkedés hány-vet, nézz a csillagra, hívjad Máriát! Ha a harag, a kapzsiság, a testi vágyak elméd hajóját már-már ellepik, nézz Máriára föl! Ha a bűnök özöne fölkavar, ha lelked szennye megzavar, ha az örök ítélet szörnyűsége megriaszt, ha a szomorúság örvényében, ha a reménytelenség mélységében már-már elmerülsz, — jusson eszedbe Mária! Veszélyben, vészben és kétségben — jusson eszedbe Mária! Ő hozzá menekülj! Ajkad ne szűnjék, szíved ne szűnjék Őt dicsérni! És hogy veled legyen imája, ragyogjon szívedben példája! Őt követve el nem tévedsz, őt kérlelve lesz reményed, rá gondolva el nem bukatsz, ha ő segít, égbe juthatsz, ha pártfogol, nem kell félned, ha ő vezet, el nem fáradsz, vele együtt célhoz érsz majd, s így magadon tapasztalod, milyen méltán hangzott a szó: „És a Szűznek neve Mária.”

MATER ET VIRGO

Van Máriában valami, ami a szüzességénél is csodálatraméltóbb: a szüzességgel párosult termékenység. Amióta világ a világ, nem hallottad még, hogy valaki szűz és anya legyen egyszerre. Mégpedig kinek az édesanyja, jól figyelmezz, hogy aztán bámulatos fonságén elfogjon a csodálkozás, hogy belássad: bármennyire ámulsz is, nem tudsz eléggé csodálkozni. Nem kell-e joggal minden anygali kar fölé magasztalnod őt, kinek Isten a fia? Mária — anyasága tudatában — az anygajok Urát és Istenét bizalmas szóval fiának nevezi: „Fiam, mért tettél így velünk?” (Luk. 11, 48.) ... Nagy dolog szűznek lenni, de szűznek és anyának lenni egyszerre, ez túlhalad minden képzetet.

Boldog Mária, akiben sem az alázatosság nem hiányzott, sem a szüzesség. S milyen rendkívüli e szüzesség: nem sértette, sőt fölmagasztalta a termékenység; s milyen különös ez az alázatosság: nem tette kevellyé, csak megdicsőítette a termékeny szüzesség; és milyen páratlan e termékenység: egyformán ékesíti az alázatosság és a szüzesség.

Ó, legbölcsebb Szűz, ó, legszentebb Szűz! Ki tanított még arra, hogy a szüzesség Istennek tetsző? Hol az a törvény, az őszövétség melyik lapján olvasható az az igazság, amely megparancsolja, javallja, buzditólag ajánlja, hogy testben élj s mégsem a test szerint, hogy e földön élj, de anygali életet? ... A kegyelem ihlete sugallta ezt neked, és az Isten élő és éltető igéje előbb lett mestered, mint sem gyermeked, előbb ihlette lelkedet, mint ahogy testet öltött benned.

Agoston Júlían fordítása

EGY PILLANATRA

Kiáltozott és sírt, hogy élni szeretne. Lába vitte volna valahová, hol el nem éri sem a halál, sem hírhozója.

Szegény azon volt, hogy kiugrik az ágyból, és mert visszafogták, birkózni kezdett, két kezével az életéért csapkodott hát.

A száján, mintha buborékot fujt volna végkép elcsigázva: úgy hörgött, aztán visszacsuklott s egy pillanatra újra látta,

hogy anyja most is még etetné édes estének életével s olyan lett végre, mint ki lassan a szeretet tüzében ég el.

Olyan volt már, mint aki álmos, olyan volt, mint a tiszta gyermek, szegény nővérem és a hársak nagy illatsávokat meszeltek.

A kertek úsztak, mint az ernyős bárkák az oldott, drága fényben, hogy aki félt, az megnyugodjon s mindenki más helyette féljen.

Toldalagi Pál

MENHELYEN

A havasok az ablakokban, mint a virágok nálam otthon, szép sorban álltak s arra vártam, hogy némelyik majd illatozzon.

November volt és mégse volt az. A svájci szép nyár még kísértett. Arcomra szállt a nap s a tálak előtttem vígan heverésztek.

Megtelt a kórháztiszta, tágas
ebédlő fényes, könnyű gőzzel
és velem együtt imbolyogni
kezdett a sok-sok furcsa ősz fej.

A hetven- és a nyolcvanéves
ebédlő nő- s férfironcsok
erőre kaptak, izgatottan
rágták az édes csirkecsontot

és mert sok mindent elfeledtek,
az életükre ráhajoltak,
ahogy a vándor éjszakánként
a szakadék fölé hajol csak.

Sokan keményen rám meredtek,
hogy nem találták, ami volt már.
Nem szóltak semmit, nem beszéltek,
némán vádoltak: megraboltál! . . .

Toldalagi Pál

HOSSZÚ NYÁR

Szerelem, barátság, keserűség —
Oly hosszú ez a nyár!
Tüzes a nap, a lomb sűrű még
és csupa madár.

Csupa fütty, illat, szín, lebegés
a reggel — A szem
elfárad, orr s fül pihenne, de hát
nem tud sohasem.

Gyűrűzik és úgy összeszorít,
ha dél van, a hő,
hogy egy velem, egy test, mégse vigasz
e vad szerető.

Este még énekes csillagokat
hordoz az ég
és hízik a hold, de a szívemben
nincs más, csak keserűség...

Toldalagi Pál

ANGYAL A KARDDAL

Írta: Thurzó Gábor

Egy kicsit ágaskodnia kellett, hogy a kép mellett elolvashassa a táblácskát: *Ismeretlen német mester (XV. sz.) „Engel mit dem Schwert.”* Angyal állt a képen, pufók, nyírt szárnyakkal, tüzes-kék tekintettel elmosódó barackvirágszín arcában, kezében lánghoz hasonlító kard; mellette a paradicsomi almafa, egyetlen almával. A másik almát Éva tartotta a kezében, riadt kék szemében furcsa, esetlen szomorúság; kén-sárga haja szinte talpáig leért, s az almát szemérmes apró melléhez szorította.

A lány is felágaskodott:

— Mi az? En-gel mit dem Schwert? Ez németül van, úgy-e?

— Annyit jelent, hogy angyal a karddal.

— Aha, — felelte a napszemüveges lány és óvatosan a férfira nézett.

A kisvárosi múzeumban álltak egymás mellett, fehér boltívek alatt. Tíz perce sem ismerték egymást. Futász Jóska, aki bemutatta neki a lányt, az előbb szaladt el; ha kinéznek a kardos angyal képe mellett az öblös vasrácsú ablakon, még láthatják, ahogy fűrgén, mint egy majom, siet felfelé a sárga kanonokson, a dombra kapaszkodó utcán. Egy kicsit ingerült volt: hülyeség ettől a Futásztól, hogy megismerteti a lányt, aztán se szó, se beszéd, itthagya őket kettesben. Óvatosan végignézte. Nyurga lány volt, egy hajszálnyiával talán nála is magasabb, hosszú lábú, szögletes arcmájú, poroszosan fiúsrá nyírt hajú barna lány, fehér vászonruhában, ezüst gombokkal. A szemét nem látta, a pillangóalakú napszemüveg eltakarta. Az volt az érzése, kicsi, közel-álló szeme lehet. A lány zavartan, szinte szomorú megadással mosolygott: a fogára talán azt mondhatta volna, hogy kedves.

— Maga itt akar maradni a múzeumban? — kérdezte aztán a lány és elindult tétován a teremben.

Egyedül voltak a múzeumban. A mészfehér falon csillogtatta a képeket a délutáni napfény, amely sárgán, sűrűn, olvadtan ömlött be a szemközti szűk barokk utcák sárga falairól. Nagyon ügyetlenül érezte magát, megbánta már, hogy Futász Jóska a Magasépítéstől — ahová ellenőrzésre jött ki két hétre — annyit nyaggatta, hogy „hozza össze valakivel”, amíg a városban van. Ez most az utolsó nap, Futász ma mutatta be a lánynak. Azt se tudja róla, kicsoda, a keresztnévét sem ismeri. Kullogott utána a boltíves folyosókon, a múzeum porszagában, sárga napfényében. A mészkö-oszlopos e'őcsarnok lépcsőin álltak már, két óriási, infulás gipsz püspök-szobor mellett, amikor a lány visszafordult, kamaszosan beletúrt a hajába és levette napszemüvegét.

— Ez furcsa, — mondta, — itt vagyok magával. És biztosan még a nevemet se tudja.

Most már a kapun csapott be a napfény a hűvös, visszhangos csarnokba. Most látta először igazán a lány arcát. Eltalálta, hogy apró

szeme van, olyan, mintha kancsitana. És a napszemüveg elfedte eddig feszes, mongolos arccsontjait is.

— Igaza van, nem tudom a nevét, — és elindultak lefelé egy me-redek kopasz utcán.

— Nekem nagyon furcsa a nevem. Inkább megmondom, mert úgysem találja ki. — És ránézett, nevetősen összehúzott tekintettel: — Kara Eszter. — És magyarázón lóbálta a napszemüvegét: — Ez törökül van. Azt jelenti: „fekete”.

— Maga török?

— Ebben a városban sok a török. Látta a mecsetet, meg a minaré-tot?

— Láttam, — és felnevetett, ahogy belékarolt: — Én is tudok egy török szót, most olvastam valahol. „Kücsük.” Tudja mit jelent?

— Nem. Biztosan azt, hogy köcsög.

— Dehogy, — és a zavara egy pillanatra elszállt: — Kicsi. Ezt jelenti.

Egy hatszögű kis téren voltak, ahol kút állt. Lapos tányér-alakú márvány kút, fölötte csupasz kisgyerek, kezében két vívódó rákkal. Valamelyik ház alacsony kerítésén hárslobbok áradtak föléje.

— Nem különös? Török vagyok, és most tanultam meg a második török szót. — Kicsit nyujtottan, puhán beszélt: — Kücsük. — Nevetett: — Én nem szeretem azt, hogy Eszter. Hívjon Kücsüknek. — A kútba csorgott vékonyan a víz. Kücsük föléje hajolt, az el-elfutó tükrön ke-reste az arcát. Aztán felnézett, szűken, azzal a különös kancsitó pillan-tással: — Bár csöppet se vagyok kicsi. Tudja, mit mondott rám az anyám gyerekkoromban?

— Mit?

— Hogy lakli vagyok. Igaz ez?

— Dehogy igaz. — Újra a lányba karo-lt, mentek lefelé egy kacska-ringós, keskeny síkátoron. Fölöttük kéken-aranyosan izzott az ég, de itt minden árnyék volt, schönbrunni-sárga épületek közt vitt az út. Az egyik, fehér oszlopos ház a könyvtár volt, timpanonján fancsali barokk Minerva, a másik a papnövelde, rokokó-rózsás hatalmas vaskapuval. Hallgattak. Az utca vakmerően lejtett, előtűntek alattuk a négyszögű hajdani mecset terméskőfalai, számráthátú ablakaikkal. A mecset körüli fák közül kivillant a penész-zöldre futtatott kupola. — Maga nagyon kedves, Kücsük, — mondta aztán.

A lány elnevette magát:

— Honnan tudja? Hiszen még nem is ismer!

— Gondolom.

— Mindig ilyesmiket gondol?

— Mindig!

— Aha, — mondta Kücsük és megállt. Feltette a pi'langó-alakú sötét napszemüvegét, s mögüle nézte a férfit. Egy kicsit alacsonyabb volt nála, fekete, sötétre sült, szemüveges férfi. Látta rajta, hogy őszül. A férfi zavartan állt, nem tudta, mit keresnek rajta az elrejtett szemek. — Mondja, — kérdezte a lány lomhán, kutatva: — mért akart engem megismerni?

Erre nehéz és udvariatlan lett volna felelnie. Mit mondjon? Az igazat? Tíz napja csavarog egyedül a városban, hegynek föl, hegynek le. Akiket megismert a Magasépítésnél, rokonszenvesek, de egyikkel se megy semmire. Valami melegséget keresett, egy lányt, akivel lehet valami fantázia is, valami futó kaland és ostobaság, aki úgy kerül elébe, mint valamelyik üres, néma utca kerítéséről lehuppanó macska, és aki elkíséri, rá-rábámszokva. Akkor mondta Futász Jósának — a Műegyetemen együtt jártak, — hogy „hozza össze valakivel”. És Futász Jóska bemutatta ezt a Kücsüköt, aki szívesen mászkál idegenekkel, nem is fukar, ha „olyasmiről” van szó. Könnyű kis ügy — magyarázta Futász, — de végeredményben becsületes lány, tisztviselő az egyetemen. És most itt van Kücsük, a könnyű, futó kis ügy, és nem tudja, mit csináljon vele. Lent voltak már a szálloda előtt, ahol megszállt.

Kücsük tréfásan meghúzta a kabátját:

— Kérdeztem valamit. Mért nem felel?

— Mit kérdezett?

— Ilyen rövid az esze? Azt, hogy mért akart engem megismerni?

Egy autóbusz állt meg a szálloda előtt, emberek áramlottak elő belőle, egy pillanatra elválasztották őket. Megkönnyebbült, ez a zürzavaros akadály szétkergette a feleletet. A lány messzibb állt tőle, ezüstgombos fehér ruhájában, napszemüvegében. Valóban „lakli” volt egy kicsit.

— Én itt lakom, — mondta Kücsüknek, amikor az autóbusz utasai eltűntek a forgójától mögött. — Nem akar feljönni?

— Azt is lehet, — felelte Kücsük engedelmesen.

A portásfülkében röptében kapta el az ajtókulcsát, a szürke plüssszőnyegen előre eredt, vissza se nézve, hátha a lány nem jön utána. De Kücsük jött a nyomában, balkezeben lóbálva a napszemüvegét. Mint a macska — gondolta. A második emeleten lakott, a puha szőnyegen nem hallatszottak a lépteik. Újra visszanézett, hátha meggondolta magát Kücsük, de a lány már ott állt mellette, ahogy ajtót nyitott és lassan előrement a szobába. A spaletták csukva voltak, két keskeny résen vágott csak be a nap.

— Hová akar leülni? — kérdezte, kezében tartva még a kilincset.

— Mindegy. Akár erre a karosszékre, — és kicsit fulladtan-zavartan felnevetett: — akár ide a díványra. Nem igaz?

És leült a dívány sarkára, várakozón nézve a férfira. Mosolygott, a félhomályban eltűnt apró szeme. Mind a ketten hallgattak, aztán Kücsük egy hirtelen mozdulattal feltette a napszemüveget. Erre ő is leült melléje.

— Mért teszi fel a szemüveget?

— Csak. — És szinte mentegetőzve-védekezve még hozzátette: — És különben is gyenge a szemem. Multkor beleröpült valamilyen bogár. Úgy kellett kioperálni. Azóta még gyengébb.

— Rövidlátó?

— Dehogy. Csak azt mondtam, gyenge a szemem. — Megint hallgattak egy kicsit. — Különben maga is szemüveges, de magának jól áll. Nekem borzasztóan. Képzelve, akkorára kicsinyitené az üveg a szeme-

met, mint egy borsó. — És nevetett: — Hiszen úgylis csak akkora, mint egy babszem.

Nézte a szobát, a síma cseresznyefa bútorokat, az ágyat, fölötte három fényképen város-részleteket: a mecsetet, a város feletti üvegfalas szállodát, a négytornyú székesegyházat. Mit csináljon most? — gondolta. Eddig csak zavar volt benne, legfeljebb egy kicsit más, mint még a múzeumban, az „Angyal a karddal” előtt, most valami furcsa, megmagyarázhatatlan kelletlenség is vegyült ebbe a zavarba. Itt a „könnyű kaland” egy mutatójnyira tőle, semmi sem lenne egyszerűbb, mint megcsókolni, és mégsem tudja. Gyámoltalan lett vagy szégyelli magát? Azt se tudta, mit beszéljen.

— Mindig így hallgat? — nevette el magát Kücsük.

— Csak ritkán.

— Akkor most miért? — Nem felelt, nézte Kücsük ruháján a megmegvillanó ezüstmombokat. — Maga micsoda? Úgy értem a foglalkozása?

— Mérnök vagyok.

— Az érdekes lehet. Én már sokmindenkit ismertem, mérnököt még soha.

— A „sokmindenkit” is így ismerte meg, mint engem?

Kücsük lekapta a sötét szemüveget és egészen a férfi arcába nézett:

— Volt akit igen, volt akit nem.

— Engem mért ismert meg?

— Jaj, de nehezeket kérdez. Maga pesti, Futász Jóska azt mondta, rendes ember, én meg ma délután ráérek. Mért ne ismertem volna meg? — Hallgatott, félrehajtott, tünődő fejjel. — Most biztosan azt gondolja, mért jöttem fel mingyárt a szállodába? Nem? — Erre sem szólt semmit. Kücsük vállaltvont: — Csak. Hát feljöttem.

És hátradólt a díványon, tarkóján összekulcsolt kezekkel. Sze me egyszerre várakozón, szomjasan kitágult. Föléje hajolt, így néztek most farkasszemet egyideig. Aztán Kücsük a jobbkezevel felnyúlt, megsímogatta és lefelé húzta a nyakát. Erre hirtelen felállt, odament az ablakhoz, széttárta a spalettákat. Zölden áradt be, a lombokon át, a napfény. Így állt egy ideig, s nem tudta, mi fogta el: olyasvalami talán, mint a harag vagy mint a féltékenység. Amikor visszafordult, Kücsük még mindig a díványon feküdt, földre lógatva karjait. Megállt előtte, figyelte. Újra rajta volt a napszemüveg.

— Hány éves? — kérdezte hirtelen, rekedten. Boldog volt, hogy ennyit ki tudott mondani.

— Huszonkettő lesz októberben. Becsületszavamra. És maga?

— Harminchét.

— Mérnök és harminchét éves, és öszülni kezd, és szemüvege van.

— Indokolatlanul felnevetett, először zavartan vakkanva, aztán teliszájjal. — És milyen furcsa! — Szinte fuldoklott a váratlan nevetéstől, úgy-hogy fel kellett ülnie. Elkomolyodott: — Azt hiszi, nekem az új lenne?

— Micsoda?

Kücsük csak nézett, nézett. Egy kicsit eltorzult törökös arca, magas és mégis szűk homloka, ahonnan olyan poroszosan röviden szaladt hátra a barna haja. A szája elnyílt, mintha egyszerre elfáradt volna.

Megint némán farkasszemet néztek egymással. Aztán leült Kücsük mellé, szorosan, átölelte a vállát, maga felé fordította az arcát. Valami szomorúság, keserűség volt a lány szája körül, olyan volt, mintha a szél fújta volna ki. Behunyta a szemét, nem állta a kutató tekintetét.

— Én úgy szégyeltem most magam, — mondta később lassan. — Velem olyan ronda volt eddig mindenki, kihasználts és csak arra voltam jó, hogy... És ami egészen furcsa, én még majdnem kinevettem magát, hogy milyen gyáva. — Az a szomorúság, ami mindig ott ólálkodott a száján, nagyon keserű lett: — De úgy-e, nem azért bánt ilyen szépen velem, mert gyáva? Mondja azt, olyan jó lenne hallani.

— Nem vagyok gyáva.

— Hálístennek, hálístennek, — suttopta.

— Maga nagyon kedves lány, Kücsük.

— Ne mondjon ilyet, jó? Én tudom, milyen vagyok. Eddig soha nem jutott még az eszembe, de az előbb, amikor nem csókolt meg, eszembe jutott. És azóta szégyeltem magamat.

Felkelt, újra feltette a napszemüveget. Ott állt a tejüveg-gömbű, sivár lámpa alatt.

— És most menjünk. Én sose tudok ottmaradni, ahol szégyeltem magam.

Mentek lefelé a folyosókon, most ő haladt a lány után. Nézte fehér ruhás, hosszú lábú alakját, fiúsrá nyírt barna tarkóját, ami olyan ismeretlenné tette egyszerre. Kücsük sietett, kezével néha a falhoz érve. Egy lány, akit „szállítanak”. Az jutott az eszébe, mire gondolhat most, ahogy kicsit vállai közé húzott szomorú nyakkal megy lefelé. És azt se tudta, miért hátrált meg a csók előtt, mi volt az, ami a várakozó szájra, szomjas és elködösödő tekintetre elfogta. Sajnálta? Mért sajnálja azt, aki így, szinte pimaszul felajánlkozik, neki, az idegennek? Mi van az ilyen sajnálni való? Egyszerre meg kellett állnia, mert valószínűtlen és valahogyan mégis igaz volt, ami eszébe jutott: lehet, hogy ez az olcsó kis Kücsük nem olyan közömbös a számára, mint gondolta volna?

A szálloda előtt már alábbhagyott a nap, a hegyet sütötte. Üveges, áttetsző lett a kezdődő alkonyat. A hegyről, a kacskaringós csupasz utcákról, meredek síkatorokról, vékony szél fújt lefelé. Kücsük tanácsalanul állt meg a mecset oldalánál.

— Úgy-e, most elbúcsúzunk? — kérdezte.

— Ha ráér, felmehetünk valahová a hegyre vacsorázni.

— Nem akarok a terhére lenni, — felelte kis, hirtelen fintorral, elmosolyodva.

— Nekem? Maga? — és egyszerre megkönnyebbülten, nevetve belékarolt.

Mentek fel a hegynek. Kücsük hozzátapadt, de már nem azzal a bizalmas, adakozó tapadással, mint útban a szálloda felé. Egyre szűkültek az utcák, ereszkedett lefelé a homály. Apró házak tűntek el mellettük a forrón lélegző kertekben, némelyiken magasan, törökösen, szinte a tető alatt az apró ablakok. Vaskos kőkerítéseken lomb omlott le, az estében kitárultak a lilás, erezett tölcsérvirágok. Egy szűk téren vágta át, amelyen négy vadgesztenye állt szabályos négyszögben, innen

már lehetett látni a mélyben a várost, a hajdani mecset kupoláját, a székesegyház tornyának négy kősisakos hegyét és a városon túl a dombokat, füstkéken, mintha pára vagy por kúszna fel rájuk. Észrevette, hogy Kücsük figyel, rajta felejtí ferde, apró szemét, és ilyenkor mosolyog. A hegyi úton jártak már, ahonnan félkörben, kiterítve látszott a város, házaival, tornyaival, a hegyi külváros gyümölcsfás villáival.

Megálltak az út közepén.

— Hová menjünk? — egy sor lépcső vezetett fel egy vendéglőbe:
— Ide?

— Ide ne, — és Kücsük melegen elmosolyodott. — Itt voltam már valakivel.

— Rossz emlék?

— Most lett rossz. Nem szeretek rá gondolni.

— Arra a valakire?

— Nem. Általában mindenre. Arra, hogy már annyiival ismerkedtem meg úgy, mint magával és mindenki akart valamit. És én hülye voltam, azt gondoltam, mért ne, és engedelmeskedtem. — Elhallgatott, aztán egyszerre hangosan, kamaszosan szinte, elrikkantotta magát: — Tud futni? Hegynek is fel? Akkor fusson velem. Ott, abban, még nem voltam senkivel!

És nekiiramodott. Futott egyideg az úton, aztán nekivágott a hegyoldalnak, rácsapott egy ösvényre, amely kanyarogva vitt fölfelé. A hársfák közül elővillantak egy kis vendéglő falai. Magasan, szinte egy torony tetején, a fák közt lampion-sorral. Fent Kücsük megállt és nevetve, csúfondárosan bevárta. Erősen sötétedett, a lampionok még nem égtek, akkor gyulladt csak meg a nagy jazz-dobban a fény, amikor leültek a torony mellvédjénél, egy asztalhoz. A jazz megszólalt, halkan, meggyújtották a lampionokat, és most már sötét lett körülöttük, csak ezek a piros-tarka lampionok égtek. Odalent a mélyben homályos volt még a város, úszott rajta a pára. Amikor a pincér a vacsorát hozta, odalent is kigyulladtak a fények. Először elszórtan egy-egy házban, aztán hirtelen az utcákon, tereken, szemben a dombokon.

— Mint a szentjánosbogarak, — mondta Kücsüknek. — Banális hasonlat, nem igaz? — És töltött. A fények rezegtek odalent, át a meleg levegőn, izegve-mozogva, nyugtalanul. Mint a szentjánosbogarak, repülésre készülődőn. — Mennyit töltsek?

— Csak egy ujjnyit. Nem vagyok ivós. — És rámosolygott: — Rászoktattak.

A város fölött, a dombokon villogtak, aztán a kezdődő éjszaka hűvöseben megnyugodtak a fények. Lent porszemnyi lámpák, felettük porszemnyi csillagok, ez a halk zene, a tánc-négyszögön puhán csoszogó lépések, és a lampionok, ahogy meg-megrezdülnek, fordulnak az apró szélben, és a vacsorák illata, a párálló, hűlő kertek, gyümölcsfák... Egészen közel ültek egymáshoz, Kücsük két tenyerébe támasztott arccal hallgatott, hagyta, hogy a férfi beszéljen, mindenfélét, úgy, ahogy eszébe jutott, szándék és értelem nélkül, s ha megszólalt, csak annyit mondott: „Aha” vagy „ja”. Figyelt, szeme összeszűkülte. Nagyon meghitt

volt így, a férfi is figyelt, mind a ketten úgy, mintha egymás sötétségét akarnák éles, kicsi fénnnyel átmetszetni.

S most, ebben a nyugalomban, fogta el valami vágý. Nem éhség volt ez, szelíd és szinte törekeny vágý, amit eddig nem ismert. Elnézte Kücsüköt, ahogy les, hallgatagon és odaadón, más és tiszta odaadással, mint ahogy addig, a szállodai pillanatig, leste. Az volt az érzése, befelé figyel valamire, tán inkább hallgatózik, meghall-e valamit, ami már készülődik felfelé benne, át azon a sivatagi homokon, amit a multja fújt beléje. Új, könnyű és szédítõ lehet ez az érzés, de már nyúlik ki a fájdalom, körültagogatja, sebzi ezt az érzést, s ez a fájdalom is jó, mint ahogy a friss sebé is jó szokott lenni.

Kücsük váratlanul megszólalt:

— Maga más, mint a többiek.

— Ezt nem nekem mondja elõször, Kücsük.

— Azt hiszi? — és megbántottan elkomorlyodott. — Én ilyent még senkinek se mondtam. És azt se mondtam még senkinek, hogy szeretném, ha megcsókolna. — Elfordította, szinte makacsul, az arcát: — És magának szeretném mondani.

Aztán azt mondta még, hogy fázik. Kicsit erõsebb lett a csipõs, hegyi szél. Erre levette a kabátját, szorosabban ült a lányhoz, a kettejük vállára terítette.

— Olyan jó lenne, — sóhajtott fel Kücsük, — ha maga is azt éreznè most, amit én.

— Micsodát?

— Mért ilyen cinikus? Úgyis tudja.

Csak úgy tudott védekezni az ellen, ami hirtelen elfogta, hogy csorba nevetéssel ezt felelte:

— Úgyis tudom.

— És most kinevet, nem igaz? Olyan buta ez. Idejön, megismerem, belekalkulálom azt is, tudja, hogy mit, és akkor maga otthagý, az ablakhoz megy és én ebbõl megtudom, hogy... — Ránézett, apró szeme eltűnt, szinte fájdalmasan: — Tudja, hogy én azt hiszem, szerelmes vagyok magába? És azt biztosan nem tudja, hogy én még sose voltam szerelmes. — És megismételte gyengéden, halkan: — Soha. De ez magának mindegy. Mert ez miért is érdekelné magát, nem igaz?

Hirtelen átcsúszttatta a kabátot Kücsük vállára és felállt:

— Indulhatunk.

— Csak ezt feleli?

És engedelmesen felállt. Összetörten állt, behúzott nyakkal, mint aki verést, szidalmat vár. A férfi figyelte ezt a segélytelenséget, elesettséget, zavart és megbántottságot, azt a mozdulatot, ahogy Kücsük a mellén összehúzza a szövetkabátot. Ismerõs volt ez a mozdulat, nem tudta honnan. Kifizette a számlát, belékarolt a lányba; ahogy mentek az ösvényen át a hegyi útra, a hátuk mögött, a fák közt, úgy villogtak a lampionok, mint az almák.

Tele volt csillaggal az ég, vastagon áradt felettük a tejút. Néha autó suhant macskatalpon feléjük, ilyenkor Kücsük a szeme elé tette a tenyerét, hogy ne vakítsa a fény. Egy park tűnt fel a fordulóban, a kö-

zépén csorba szürke falakkal, nagy foghíjas boltivekkel, egy régi kastély romjai, fa'airól éles villanykörték szórták tele fénnel a padokat. Muzsika szűrődött feléjük, a fák közt kivillant egy vendéglő. A fények, a muzsika messzibbre kerültek, újra összesűrűsödtek a fák, kör-alakban vettek körül egy virággruppot. Senki sem járt arra, alattuk is mélység volt.

— Erre a padra leülünk! — És Kücsük már le is ült.

Egyszerre beszívta a sötétség, csak a ruhája sejtett opálosan. Kücsük a vállára hajtotta a fejét, nyujtotta a száját. Várt, habozott, aztán föléje hajolt. Már ott volt a szája Kücsük szájánál, érezte a lehelletét, már majdnem megcsóko'ltá, aztán hirtelen megállt fölötte a szája. Most már tudta, hogy ő is szereti a lányt, s ez a szerelem tiltja meg most, hogy megcsókolja. Nézte Kücsüket, elnyílt száját, engedelmesen hátrahajtott fejét, puhán lehúny szemét, és egyszerre látta mindazokat, akik eddig fölébe hajoltak, ugyanúgy, mint most ő, s akik ugyanezt az arcot látták, ugyanebben a várakozásban. Visszamosdult, hátát a padnak támasztotta, a vendéglő előtűnő fényeit nézte. Zümmögött a messzi zene. s ő újra Kücsük hátrahajtott arcára hajolt és látta a csókokat, amik előtte voltak. Keserűség fogta el, s a zavar, ami egész délután kísérte a lány mellett, tehetetlen haraggá, szinte felháborodássá változott át benne. Azok a csókok! Azok a futó, édes-szenntyes örömök, amiket a lány ugyanígy fogadott, ahogy az ő bo'dog és alázatos csókját fogadná. Milyen kifosztott volt most ez a lány, mennyire kifosztotta mindaz, amit adott és amit néki adtak. Mennyi szennyes vágy emléke van mögötte, ez az elnyíló és biztos száj mennyi mindenre emlékezik!

És csak annyit kérdezett:

— Még mindig fázol?

— Kicsit, — felelte Kücsük rekedten, még mindig behúnyt szemmel. Aztán sokára felnézett. Szomorú volt, öntudat'anul szomorú, ahogy egy állat lehet egy ismeretlen bánta'omtól szomorú. — Úgy vártam, hogy megcsókoljál, és úgy féltem mégis tőle.

— Miért, Kücsük?

— Nem tudom. — És megremegő hangján érzett már a feikúszó fájdalom, a férfit is sebezte: — Talán azért, mert nem te lettél volna az első. Érted ezt? Tudod, ott a szállodában, egyszerre megütöttél engem azzal, hogy nem csókoltál meg. Először dühös is voltam rád, talán észrevetted. Azért voltam dühös, mert úgy éreztem, büntetsz valamiért, amiről nem tehetek, és azért nem csóko'sz meg. Fogalmam sincs, miért gondoltam ezt. De valahogyan úgy kell annak lenni, hogy egy lányt az csókoljon meg először, akit szeret. És nálam más volt a helyzet. Érted ezt?

— Értem.

— Olyan szerencsétlenek vagyunk, — sóhajtott fel a lány.

Megütötte ez a szó: ez talán a legjobb, — olyan szerencsétlenek mind a ketten! Ő se gondolkodott azelőtt sokat, vette a dolgokat, ahogy jöttek, mindig a pillanatnyi vágy, a rettenetes pillanatnyi vágy irányította, eszébe se jutott, mit kockáztat, mit játszik el azza', ha a pillanatnyi váagnak engedelmeskedik. Talán mindkettőjük életét ez az engedel-

messég lökte előre, egészen eddig az estéig. Aztán rányílt egy szája, s ezen a szájon meglátta sorban ülni, mint dögmadarakat, a bűnöket, s ezek a bűnök ott gubbasztanak az ő száján is. Hogyan mondja el Kücsüknek, hogy megsajnálta és végeredményben tehetetlen fájdalommal megújtalta abban az első mozdulatban, ahogy a száját nyújtotta felé, és nemcsak őt útálta meg, önmagát is. Mi tiltotta meg, hogy megcsókolja és a futó kaland, aminek ez az egész indult, valóban futó kalanddá legyen? Rá kellett ébrednie, — és ezt tudta most jól, talán túlságosan is jól, — hogy a vágy és a szerelem közt úgy állnak a test egykor elkövetett bűnei, mint angyal a karddal, tiltón és rettenetesen. S talán van, aki erre nem döbben rá soha, de annak, aki egy-egy ilyen kifosztott segélytelen kis Kücsük mellett rádöbben, iszonyatosabb lesz, mintha a pokol bugyrai és katlanai közé kerülne.

A vendéglőben már régen kialudtak a lámpák, elhalgatott a zene. A kastély-romok felett áttetsző lett az ég, már szürkén-halványkéken derengett. Hallgattak, aztán Kücsük felnézett a fák közt feléjetekintő égre:

— Nézd, világosodik, — kicsit elszorult a torka, ahogy folytatta: — Tudod, mi a szörnyű? Hogy reggel utazol. És én soha többé nem látlak. Igaz?

— Nem tudom.

— De tudod. Éppúgy tudod, mint én. — Felkelt, kihúzta magát: — Gyere fel hozzám, majd én főzök neked reggelit.

Ahogy kiérték a fák közül, a hajnalban úgy feküdtek a kastély romjai, mint valami szürke bibliabeli szörny, tátott szájjal, rengeteg szétnyílta forradt sebbel. Apró házak, hűvös falak, csukott zsaluk közeledtek feléjük, valahonnan messziről egy szekér zörgött. Egy meredek, rövid utca alján Kücsük megállt:

— Itt lakom.

Már teljesen kivilágosodott. Benyitottak az ősi házba, átmentek egy futószőlős lugason. A macskaköves udvarba betűzött a korai, hűvös napfény. Egy földig hajló barackfánál öregasszony állt, bottal verte a földre a magasabb ágakról a gyümölcsöt. Mellette, hosszú, gyalulatlan asztalnál, egy másik öregasszony szárító szitára rakta a barackokat. A kapucsikorgásra felnéztek. Szelíd, szinte vak, fehér arca volt mindkettőnek.

Az idősebbik még lehajolt egy kötény barackért, aztán Kücsükre mosolygott, kedvesen:

— Jó reggelt, Eszti.

Kücsük kinyitott három lépcső felett egy barna teliajtót. Amikor megvillant a belső, üvegezett ajtó, a tükrében látták a két öregasszonyt, ahogy felegyenesednek és néznek utánuk. A szoba gyümölcs- és dohszagú volt, régimódi, keményre vetett ággyal, a falon olajnyomatok és egy kopasz férfi elmosódó körajza, a hajlított lábú asztalon piros plüss-terítő, rajta vázában narancsszín kardvirágok.

— Ülj le. És engedd meg, hogy kiszolgáljalak.

Leült egy székre, figyelte Kücsüköt, ahogy begyújtja a petróleum-főzöt, tejet melegít, kiszalad, egyre frissebben, lelkesebben, kenyeret hoz be, vaját. Az egyik öregasszony is megjelent, apró szalma kenyér-

kosárban barackkal és széttárta a csukott spalettákat. Beáradt a napfény, zölden, a lombokon át. A másik öregasszony is bejött, mázas bögréekkel, mintás abrosszal, s megterített. Leültek az asztalhoz, az öregasszonyok visszamentek az udvarra, hallották a barackverő bot kurta puffanásait. Nem szóltak semmit, a férfi figyelte Kücsüköt, — furcsa és tiszta melegséggel a szívéen, olyannal, amiről nem tudja: könnyé változik-e, — ahogy bajuszt eszik a vajaskenyérrel a szája fölé és óvatosan lenyalja. Most nagyon hűvös, komoly, szinte öntudatos volt, akár egy anya, aki kiszolgálja a férfit, akit szeret. Mint gyónás után, amikor valaki megszabadul a bűnöktől és azok áttetsző, messzi homályban, eloszoltan, lebegnek.

— Indulnom kell, szívem, — mondta és megnézte a karóráját. Kücsük ránézett, elpirult arra, hogy azt mondta: szívem. — Még be kell mennem a szállodába a holmimért.

A szállodából taxin mentek ki a pályaudvarra. Kücsük behúzódott az ülés sarkába, hallgatott. Sütött a nap, elárasztotta az autó mellett eltűnő várost, mecseteket, barokk, sárga falakat, néptelen parkokat. A vonat már bent állt, a mozdony fújtatott, gőze tapadón osont végig a kocsikon. Kücsük is felszállt a kupéba. Még volt idő, kinéztek a leeresztett ablakon, a füstös állomás-falakra, egy magányos vörös marhavagónra, a cihelődő emberekre.

Kücsük hirtelen feltette a napszemüvegét.

— Mért teszed fel?

— Csak.

— Látni szeretném a szemedet.

— Azt nem, — és a fejét rázta komolyan. — Tudod, hogy bántja a fény.

Hirtelen mozdulattal lekapta róla és a kezébe szorította ezt a sötét üvegpillangót. Kücsük összeszorította a szemét és amikor újra kinyitotta, párák voltak. Aztán lassan indult már a vonat, erre Kücsük vadul megszorította a kezét, egy önkénytelen mozdulatára elrántotta a száját, és lefutott a kocsiból. A vonat elindult, Kücsük lent állt a sínek mellett, a szomszédos marhavagónnál, és nézett felfelé, az ablakba. Fehér ruhájának ezüst gombjain meg-megvillant vakítón a napfény, száján az a furcsa, tilos fájdalom. Integetett, Kücsük is vissza, suta mozdulattal, kezében a napszemüveggel. És egyre kisebb lett, egyre távolibb, és még integetett.

Akkor látta utoljára, amikor a vonat fordult. Már nem integetett, kezével úgy szorította a napszemüveget, azzal az iszonyú, büntudatos-szemérmes mozdulattal a melléhez, mint az ismeretlen német festő képén a vakító barackvirágszín arcú, lángoló kardú angyal mellett, az eljátszott paradicsom küszöbén kívül, a kénsárga hajú Éva a felibeharapott almat.

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Sok szem tekint ma *Kína* felé, amely nemcsak politikai fordulaton megy át, de a tudósítások szerint *szellemi-lelki válságban* is él. Erről az utóbbi mozzanatról olvastunk érdekes cikket egy olasz író, Benedetto Fedele tollából, akinek főleg történeti fejtegetései ragadták meg figyelmünket.

A kínai civilizációt, amely a keresztény időszámítás előtti első évezredben alakult ki, Fedele *három fő összetevő eredményének* mondja. Az egyik a *török-mongol törzsek pásztorkodó nomád kultúrájának* elemei. Nyomai ennek a testi sajátosságok (mandulaszem, benyomott orr, közepes termet, sárgás bőr, fekete haj), az állattenyésztési módok, a nagy-család és a monarchikus állam, az ősök kultusza, a Mennyeek Istenének eszméje, aki a kisebb istenségeknek parancsol, a nemesség, a tekintélyi okok szülte háborúk és játékok. A másik összetevő a *vadász kultúrák totemisztikus elemei*. Megnyilatkozásuk a Nap-mitológia, a mágia, az ipari mesterségek, olyan törzsi szervezet, amelyben még nem a vérszerinti utód, hanem a legerősebb és a legügyesebb a főnök. A harmadik összetevő az *anyagjogú földművelő kultúra elemei*: a falutelepülés, az asszony és az anyai nagybátya uralma, a tavasz ünneplése, Hold-mitológia, naptár, szabad párvalasztás, emlékezés a halottakról. Mindezeknek a sokban ellentétes elemeknek vegyülése a Krisztus előtti második évezredben zajlott le s ebből állt elő a Nagy Kína, a Közép-Birodalom, amely lépésről-lépésre nyelte magába az egész Távolkeletet.

Politikai téren — írja Fedele — a *pásztorkodó nomád elemek kerültek fölénybe*. A totemizmus és az anyagjog eltűnt. Arra azonban, hogy megvoltak, ma is következtetni lehet a legendákból, népmesékből és egyes házi szokásokból. Győzedelmeskedett a *patriarchátus*, a *monarchia* és a hierarchizált *Mennyeek Istene*. A földművelés azonban mégis túlnőtt fontosságban az állattenyésztésen és a falu lett a népi tömegek életének középpontja. Megjelennek azért a városok is, ahol a nemesség s körülötte a kereskedők és az iparosok laknak. A császár mindjobban bezárkózik a fővárosba. Misztikus elméletek a láthatatlan szent és isteni főnökké emelik. A nép távol áll az udvar életétől, vele csak annyi közössége, hogy fizeti az adókat és az illetekeket. Az idő múlásával a mágia annyira megy, hogy az uralkodó a *szemek számára tiltott lénygé válik*, rá sem szabad pillantani, s ha kimegy palotájából, útjában be kell csukni az ablakokat. Isten lesz belőle, akárcsak Japánban, Koreában, Indokínában és Sziámban. A mágikus felfogás mellett azonban van egy észszerűbb vallási áramlat is, amely a császárt Isten teljhatalmú megbízottjának és papjának tekinti. A császár mivolta és szerepe körül tehát — állapítja meg Fedele — *két kulturális irány keveredik* és csak az etnológus tudná a kevert elemeket eredetiségükben különválasztani.

Különös, hogy ez a kínai világ a maga falusi és városi, társadalmi és vallási, császári és feudális szervezetében közel háromezer éven át szinte mozdulatlanul fenn tudott maradni. A változást így, amely 1912-

ben következett be, amikor a császárság összes mítoszaival megdőlt, földrengéshez hasonlíthatjuk. Látszatra a hagyományos élet tovább folyt. A lakosság 75%-a még mindig földművelő, 20%-a iparos és kereskedő, 5%-a köztisztviselő és szabad értelmiségi. Az alap is még a falu, de a városok mind modernebb civilizációja már fokozottan vonzza a tömegeket. A kínaiak 25%-a ma város lakó. *Sokkal feltűnőbb azonban szellemi-lelki téren az eddig eltelt 37 esztendő hatása.* Lépten-nyomon láthatók a jelei annak, hogy az egyén felszabadította magát a „potestas paterna”, az atyai hatalom alól. Az ifjú, mihelyt elvégezte a középiskolát, s általában a városi fiatalság maga kívánja intézni a sorsát. A nő sincs már elzárva. Bátran jár-kezel az utcán, testszínű harisnyát visel, festi az arcát, pirosítja az ajkát és belekarol partnerébe. Mindezt, ami nekünk megszokott, négy évtizeddel ezelőtt még képzelni sem lehetett volna Kínában. Fedele szerint dívik a szabadszerelem. *A vezető réteg és az értelmiség szinte teljesen szakított a vallással, amely gyorsan veszít talajt az egyszerű népénél is.* Az antik Kína „szent könyvei”, a *konfucianizmus és a taoizmus* csak történeti emlékek. A legkülönbözőbb irányok hadakoznak: hedonizmus és nacionalizmus, atheizmus és indifferenzizmus.

A katolikus hittérítők mindenesetre bíznak abban, hogy Kína újjaszületése rövidebb, vagy hosszabb vajúdás után a *kereszténység jegyében* fog végbemenni. Igaz, hogy a megkeresztelték száma még alig éri el a 3 milliót, ami nem sok a 460 millióra becsült összlakossághoz mérten, de az is tény, hogy a kereszténység az utolsó 50 év alatt nagyobb haladást tett Kínában, mint a megelőző hat évszázadban együttvéve.

* * *

Arra a nagy kérdésre, hogy a maradványaiban feltétlenül továbbélő, hagyományos kínai civilizáció *kapcsolódhat-e folytatásként a kereszténységhez*, egy másik írásból próbálunk feleletet kapni. Ennek szerzője Johannes Thaurén egyetemi tanár, az *Isteni Ige Társaságának* tagja, aki *Konfuciusról* értekezik abból az alkalomból, hogy az idén van 2500-ik évfordulója a nagy kínai bölcselő születésének. Konfucius ugyanis 551-ben született Krisztus előtt. Az emberi szellem történetében — mondja Thaurén — vannak fordulópontok, amikor különböző helyeken egys időben lépnek fel nagy gondolkodók, hogy egymástól függetlenül megfogalmazzák és tudatosítsák azokat a problémákat, amelyek a további fejlődés számára alapvetőkké válnak. *Hegel* ezt a jelenséget egyenesen „*fatum logicum*”-nak nevezte. Ha *Hegel* nézete így általános törvényszerűséggé válna, túlzásnak is tűnhetik előttünk, a Krisztus előtti VII. és VI. század váltásakor Keleten valóban megfigyelhető a párhuzamosság, mert amikor Kínában Konfucius, akkor Indiában *Buddha* és Perzsiában *Zarathustra* tanított. Thaurén szerint mindhármuk közül Konfucius gyakorolta a legmélyebb, a legszélesebb és a legtávolabbi tartóhatást.

Azokat az adatokat, amelyek bármely lexikonban megtalálhatók, fölösleges volna Thaurén dolgozatából átvennünk. Talán csak annyit, hogy Konfucius családi neve *Kung* volt, ehhez fűzték később a „*fucse*”

szót, ami „mestert” jelent. A *Kung fucsét* latinizálták azután Konfuciussá. Pályafutásából pedig azt említjük meg, hogy előbb nyilvános tanító volt, majd miután Lu állam miniszterelnökének fiát is nevelte, városi kormányzó, később miniszter lett. Az udvari intrikák azonban elvették kedvét a közszolgálatától. Attól kezdve csak a kiválasztott tanítványok oktatásának és az írásnak élt. Hetvenkét éves korában, 479-ben Kr. e. halt meg.

Kína Krisztus előtt 1100 körül élte aranykorát. A túlhatalmassá vált hűbéres fejedelmek azonban csakhamar szétzúzták a birodalom egységét és egymással háborúskodtak. Felbomlott a rend minden köteleke. *Gazdasági romlás és nyomorúság támadt belőle, amit az erkölcsök hanyatlása is követett.* A vezető szellemek sem látták a kiemelkedés útját. A történelem Konfuciuszt ismerte el azóta annak a hősnek, aki népet kivetette a kaoszól.

Konfucius nem volt vallásalapító s nem is kívánt azzá lenni. Csupán népet akarta mássá alakítani s erre egyetlen biztos útnak az *egyén belső átalakulását* tekintette. Felállította a *nemes emberség* eszményképét. Az ilyen ember úgy cselekszik és gondolkodik, embertársaival való viszonyában akként jár el, ahogy illik. Ehhez szükséges azonban részéről a *tökéletességre való törekvés*. Egyenesség és nyíltság ennek feltétele, következménye pedig a lelki egyensúly. A tökéletes összhangzatosság azonban csak az *Ég sajátja. Fáradozás és érdem nélkül a természet csak keveseknek adja meg.* Lankadatlan buzgóság kell hozzá, hogy mindenben *kiválasszuk a jót és a jó mellett kitartsunk.* Így lesz képes az ember arra is, hogy kötelességeit embertársaival szemben teljesítse.

Az ember szociális magatartását Konfucius *öt viszonyban* foglalta össze, amelyek a társadalmi rend magvát teszik. „Ha a *férfi és a nő* úgy tartozik egymáshoz, hogy a nő a ház belsejében, a férfi pedig a közéletben foglal helyet, akkor az *Ég és a Föld* nagy törvénye uralkodik”. A két nem szellemi tulajdonságainak egyensúlyából, a kettőnek benső kiegészüléséből, amely nemcsak az érzéki-testire irányul, fakad az áldás. A feleség engedelmességgel tartozik férjének és egész életében függ a férfitől. A férjetlen nő az atya, illetve a legidősebb fivér, az özvegy a legidősebb fia gyámsága alatt áll. Ennek ellenére Konfucius üdvösnék mondja, ha a nőnek bizonyos befolyást engednek a közügyekre is. A *gyermek* viszonyát *szüleihez* a jámborságnak kell áthatnia, vagyis a teljes belenyugvásnak a szülők akarataiba. A függésnek a szülők halála után is meg kell maradnia. A gyermek három éven át köteles szüleit gyászolni és a fiúnak semmitsem szabad az addigi életmódon változtatnia. „Ha az apa életben van, az ő akarata az iránytadó, ha meghalt, akkor példáját kell követni.” E gyermeki jámborsággal szemben minden más kötelesség háttérbe szorul. Még szülei bűncselekményeit is el kell a gyermeknek hallgatnia. A *fiatalabb testvér* rendjele alá magát az *idősebb testvérnek*. A fiatalabb testvér magasabb méltósága és nagyobb gazdagsága sem változtat ezen. A fiatalabb testvérnek az idősebb testvér feleségét is szolgálnia kell. A fiatalabb viszont figyelmességet és szeretetet követelhet az idősebbtől. A *barát*

hűséggel tartozik *barátjának*. A „hűség” szó kínai írásjele az „ember” és a „szó” írásjele együtt („egy férfi, egy szó”). Az igazi barátság értelme a szellemi kiegészülés és a kölcsönös erkölcsi támogatás. Hasznos a barátság az egyenes, őszinte és tapasztalt emberrel. A hazugok, hízlegők és fecsegők barátságától óvakodni kell. „Szavak mitsem érnek — mondja Konfucius, — a tettek számitanak egyedül. Barátomnál választom a jót, ami van benne, és utánzom abban; ami nem jó benne, azt megváltoztatom, *először magamban*, s azután nála.” Az ötödik viszony a *fejedelemé* és az *alattvalóé*. Ezen múlik a nép sorsa. Kormányozni Konfucius szerint annyi, mint „helyesen cselekedni”. A jó uralkodás feltétele az önuralom. Ahogy a „császár” szó kínai írásjele is az „önmaga” és az „uralkodni” jeleiből tevődik össze, míg a végrehajtó szervek, a tisztviselő írásjele egy férfire utal, aki mélyen meghajol. Konfucius megkívánja, hogy senki ne pályázzék tisztviselői állásra, akiből hiányzik a szakértelem. Maga az elvont tudás nem elegendő. „Ha valaki betéve tudja a *Si* (az Énekek Könyve) háromszáz dalát, de a közigazgatásban nem ismeri ki magát, bár a háromszáz dal sok okos dolgot tartalmaz, mit kezdhetünk az ilyen emberrel?” Mindenesetre a szakértelmen felül az emberismeret és az emberszeretet a közhivatalnok legszükségesebb minősítése.

Világnezeteti tételrendszert Konfucius nem dolgozott ki. Gondolatait és meglátásait csak jóval később, a *Sung*-dinasztia idején (960—1280 Kr. u.) építették ki metafizikai jellegű spekulatív bölcseletté. Konfucius szemlélete alapján *pantheisztikus*, mint koráé is volt. Nem ismert kettősséget Teremtő és teremtmény között. Túlvilág vagy természetfölöttiség idegen számára. Azonosítja az „erkölcsit” és a „természetit” s életérzésének ez az azonosság az alapja. A természet élő valami, lélekkel áthatott, ami magában foglalja a *láthatónak* és a *láthatatlannak* körét. A kettő között az összefüggés a *tao*. A *tao* Konfuciusnál a nagy természeti törvénynek az emberre való alkalmazása. Maga az ember *csak egy darabja annak a mindenségnek*, amelyet a *tao* kormányoz. Elsősorban az „emberiségnek” alkotóeleme az ember, aki éppen ezért *vagy társadalmi lény, vagy egyáltalán semmi*. Mint látjuk tehát, Konfuciusnak nincs semmi képze az emberről, mint *sajátjogi létezőről*, mint *személyről* és „én”-ről. A személyes felelősség képzelete sem bukkan fel előtte. Az ember félrenyúlásai *nem önmagukban rosszak*, hanem csak mint a nagy természet összhangjának megzavarásai. Pantheisztikus szemléletének megfelelően Konfucius következetesen hirdette az ember *erkölcsi autonómiáját* is. Ezért fogadták örömmel tanítását Európában a felvilágosultság gondolkodói.

Három kérdéssel azonban tanácstalanul áll szemben Konfucius. Az egyik a *halál titka*, a másik a *szenvedés oka*, a harmadik a *rossznak a ténye*. Vallási alapon nem tette fel a kérdést s így nem is válaszolhatott. Valamit azonban sejtett. Thaurén igen figyelemreméltó részeket közöl erre vonatkozóan Konfucius és tanítványai írásaiból. „Adjatok nekem *egy szót*, hogy, ha azt hallottam, nyugodtan fektethessem fejemet a halál vánkosára!” — mondotta Konfucius, amikor önmagával békétlenül várta utolsó óráját. Mert mint mindenkit, aki erkölcsi kö-

vetelményeket állít fel anélkül, hogy azokat Istenbe horgonyozná, őt sem kímélték a keserű csalódások. Egészen megrázó a nagy bölcs öregkori vallomása: „Hogy egy valóban jó embert lássak, nem adatott meg nekem. Hacsak egyetlen szentet láthattam volna, már az is boldoggá tenne.” Nem maradt meg számára más, mint a vágy „*az Ember után, a Szent után, aki egyszer hozzánk fog küldetni*”, és az után, „*aki a népnek dús kegyelmeket ajándékoz és az egész emberiséget megváltani képes*”. E két rendkívül figyelemreméltó kijelentés közül az elsőt *Csung Jung* 27. fejezetéből, a másodikat *Lung Ju* VI. könyvének 28. fejezetéből idézi a tanulmány szerzője. S Thauren szerint Kunfucius tanítása csak azért maradhatott 24 évszázadon át Kína szellemi alapja, mert *öntudatlanul a „természettől fogva keresztény lélekből” fakadt*. Nem-hogy útját állná Krisztusnak, de feléje mutatja az utat hazájában ma is.

* * *

Az élet értelme a rejtély Konfucius előtt, ugyanaz a probléma, amely ma sem hagyja nyugton a filozófusokat. A természettudósok már inkább az élet mivoltát és eredetét kutatják, ám az ő munkájukba is belejátszanak a világnézeti szempontok. A mi keresztény felfogásunkat mutatja ki helytállóan Rainer von Schubert-Soldern egyetemi tanár abban a tanulmányában, amelyet a biológia mai irányairól írt. Két irány fontos a számunkra. Az egyik a *kriticizmus*, a másik az *újvitalizmus*. A kriticizmus lényegileg *Kant* kategória-tanán nyugszik, amelyet *Max Hartmann* alkalmazott a biológiára. Gondolatmenetét Schubert-Soldern ezzel a példával világítja meg:

Hallok egy magas hangot, amelyet „c”-nek ismerek fel. Az egész folyamat itt ekként játszódtott le: 1. valami hatott rám (*a létező és az okozatosság kategóriája*), 2. egy hangérzet az, ami tudatomba hatolt, 3. a hangnak világos hangszíne van és a skálában „c”-vel jelölt magassággal bír (*a mennyiség és minőség kategóriája*). Elemezzük most. Hogy én „valamit” gyanítok magamon kívül, feltételezi a „létező” fogalmát. Hogy kívülről engem valami hatás érhet és az tudatomba hatolhat, feltételezi az okozatosság fogalmát, vagyis azt, hogy ok és okozat együtt jár. Hogy én a hangot meg tudom különböztetni egy fény- vagy hőérzettől, s hogy mint hangot meg tudom különböztetni más hangoktól, megkívánja, hogy a rajtam kívül eső dolgok egy meghatározott rendbe legyenek foglalva. Minthogy pedig én minden érzetemet egy meghatározott rendbe tudom iktatni, bennem magamban is egy rendnek kell lennie, amely a külső renddel egyezik. Ennek a kategória-rendnek tehát a kívülem levő dolgokhoz kell forradnia. Benne pedig meg kell lennie a képességnek, hogy ezt a kategória-rendet felismerjem és a dolgokat aszerint különböztessem meg. A rendet tehát — s ez a döntő mozzanat — nem én viszem bele a dolgokba, hanem ennek meg kell lennie *magukban a dolgokban*. Sőt a dolgok jellegét éppen ez a rend határozza meg. Már az a körülmény, hogy biológiát művelhetünk, mindezt eleve feltételezi. Természetkutatás nélkül egyáltalán lehetetlen volna. Ha nem volna egy rendező elv, amely az *anyag fölé* van állítva, akkor az anyagi világ összevisszasága már előre kizárna minden kutatást.

Még könnyebben érthető meg, mert érvelése teljesen gyakorlati, a másik irány, a *Driesch-féle* újvitalizmus. Vitalizmus, mint tudjuk, általában jelenti azt a felfogást, amely az életfolyamatokat nem anyagi, hanem anyagontúli elvvel magyarázza. A vitalizmus így az élet legrégibb és legeredetibb magyarázata. Ez jutott kifejezésre az antik bölcselek gondolkodásában is.

A megtermékenyített petesejt sok sejtre való osztódással és e sejtek differenciálódásával fokozatosan fejlődik kész szervezetté. A spiritalizmust kizáró tanítások ezt akként magyarázzák, hogy a pete egy *szerves gépezetféle*, amely automatikusan indul osztódásnak, az osztódás és differenciálódás pedig automatikusan és szükségszerűen létrehozza a petének szervezetté való fejlődését. Igen ám — feleli rá Driesch, — de ha a csirázóban levő petét két vagy több darabra bontjuk, akkor *mindegyik darab egy-egy teljes szervezetet hoz létre*. A pete, amelyből egy békának kellett volna fejlődnie, egyszeriben két békát támaszt. A felpete, amelyből rendes módon egy *félbékának* kellett volna alakulnia, a kísérleti körülmények között egy egész békát produkál. Ha csak az anyag mozgásáról lenne szó, akkor, minthogy beavatkozásunkkal a „pete”-gépet két félre bontottuk, az automatikusan működő félgépek *automatikusan* csak egy-egy félbékát eredményezhettek volna. Ha viszont a felpeték mégis egy-egy egész békává fejlődtek, akkor ez azt bizonyítja, hogy a pete szétbontásakor *„valamit” mégsem voltunk képesek kettéosztani*. Ez a valami azonban nem lehet anyagi természetű, mert hiszen ami anyag volt, azt kétségtávol megfizettük. A petében kell tehát valami *nem-anyagi elvnek* lennie. Az a képesség, hogy egész békát alkosson, megvan mind az egész petében, mind annak részeiben. A legszembeszökőbb pedig az, hogy ez az elv sérthetetlen a kísérleti beavatkozások számára. Egyszerűen nem tudunk hozzányúlni. Mindazt, amit regenerációnak, a veszendőbe ment testrészek újjáalkotásának nevezünk, szintén csak ezzel az elvvel magyarázhatjuk meg.

A Driesch-féle újvitalizmust újabb kísérletek igazolják. *Spemann* és iskolája pl. a fejlődésben már meglehetősen előrehaladt bizonyos csirában különböző sejtöröket cserélt fel egymással s ennek ellenére teljesen normális egyed származott. A biológusnak el kell így legalább annyit ismernie, hogy az élő szervezetben *valósággal* bírnak olyan *cél-szerűségek* és *ösztönök*, amelyeknek eredete nem fedezhető fel abban a kolloidális anyagban, amely minden észlelés szerint a szervezeteket alkotja. Magukból a tudományos tényekből folyik — írta az emberrel kapcsolatban *Lecomte du Nouy* is, — hogy a tudósnak meg kell engednie egy olyan meg nem határozható „valaminek” fennforgását, amely lehet isteni eredetű is. Hogy mennyire így van, mutatja napjainkban olyan biológusok állásfoglalása is, mint *Cuénot*, *Collin*, vagy *Julian Huxley*. Utóbbinak nagy pályatársa, *Alexander*, hangoztatja, hogy azok a szellemi értékek, amelyek a világvallások alapulnak, nemcsakán látszatok: valóságos helyük van a kozmoszban, mert az emberi lét megoldása *csak vallási* lehet.

Mihelics Vid

SZEMLE

A HIT NEHÉZSÉGEI

Jean Guitton, filozófus és szellemtörténész új könyve: *A hit nehézségei** igen jellemző a mai francia katolikus szellemre, amelynek legfőbb törekvése helyreállítani az összhangot a hitetlen mai ember és a modern világtól elmaradt hívő között, hogy az első visszataláljon Istenhez, a második pedig a világhoz. A francia katolicizmus valóban át akarja hatni a modern világot az Evangélium kovászával; nagy missziós területnek látja a világot, amellyel szemben a misszionárius szellemi irgalmasságára és hajlékonyságára van szükség. Elfogadja a modern ember szellemi szokásait, a'kalmazkodik hozzájuk, de ugyanakkor megtisztítja őket elfogultságuktól. Nagy jóindulattal és megértéssel közeledik hozzá, de e magatartás nem a múlt századbeli szkeptikusok mindent elnézése, hanem megváltó szeretet; nem megalkuvás, mert a hit dogmái terén a legteljesebb szigor jellemzi, csak módszerében simul a mai ember mentalitásához.

Ma a hitigazságok hirdetésének legfőbb akadályja, hogy a modern ember nem hisz abban, hogy az igazság az emberi szellem által megfogható. Sőt egyáltalán nem kíváncsi az igazságra, az csak annyiban érdeklí, amennyiben gyakorlati hasznot húzhat belőle. Guitton a mai apostolnak azt ajánlja, főleg lélektani eszközökkel dolgozzék: azt mutassa meg, miképpen nyilatkozik meg az igazság a hívő előtt, milyen a magatartása vele szemben és főleg milyen gyakorlati következményei vannak az első elhatározó lépésnek, amellyel a hit mellett elkötelezzük magunkat.

A modern kor fia szeret mindent magának köszönni, küzdeni akar a saját igazságáért, tekintélyi alapon nem lehet rávenni egy mindenkire érvényes, abszolút igazság elismerésére. A hívő sokszor azért nem tudja hitét másokkal elfogadtatni, mert a boldog birtokos lelkülete jellemzi; nem tudja magát beleélni a kívülálló, kereső lélek állapotába: ami számára kiindulópont, a másik számára hosszas küzdelem eredménye; de a nehezen kivívott parányi igazság értékesebb számára, mint a készenkapott kincs. Ezért a nemhívő tapogatózása a hit irányában sokszor tanulságosabb, mint a birtokban lévő túlságosan magabiztos hite.

A mai ember őszinteségi igénye is sokszor nehézség lehet a katechumen számára, mert úgy érzi, nincs joga addig keresztény módon élni, amíg nem fogadta el teljesen a keresztény tanítást. A Pascal-féle huszáros megoldás, amely azzal vágja el a gordiuszi csomót, hogy akár hiszünk, akár nem, válasszuk a kereszténységet, mert nem veszünk, legfeljebb nyerünk vele, nem minden léleknek megfelelő.

A hit közlésének lélektani és módszertani nehézségei mellett Guitton rámutat a vallási igazság természetében rejlő nehézségekre is, ame-

* Jean Guitton: *Difficultés de croire*. „Présences“, Plon 1948.

lyek főleg a tudós és általában intellektuális típusokat riasztják vissza. Már Riviére fönnakadt rajta, milyen árnyalat nélküli, ellentmondást nem tűrő hangon történik a vallási igazság kinyilvánítása. Guitton erre azt feleli: az emberi tanok hirdetése is megkívánja ezt a hangnemet, s még inkább megkívánja az Isten által kinyilatkoztatott igazság, melyet az emberi szó közvetít. A megközelítő módszerekhez szokott tudós szellemi magatartása természetesen egészen más, ezért nehezen fogadja el az a priori és racionálisan fel nem fogható igazságot. Riviére, aki igazi intellektuális típus volt, megtérése után tisztán látta, hogy a dogmák fényénél minden látszólag érthetetlen mozzanat megvilágosodik. A legmodernebb tudomány az atom világának felfedezése óta különben is alázatosabb, mint Guitton hiszi, mert ráeszmélt, hogy a valóság az ész számára sokszor teljesen megfoghatatlan.

A kötet legérdekesebb tanulmányai azok, amelyek a szerző kedves témájával foglalkoznak: az Idő és Örökkévalóság összefüggéseivel, amely egyébként a mai francia katolikus irodalom egyik vezérmotívuma. A vallási igazság természetének főjellegzetessége, hogy nemcsak transzcendens, hanem a történelemben is meg kell testesülnie. Veszélyes eretnekség kettős arcának csak egyik oldalát látni, ahogy arra Suhard bíboros két korszakalkotó pástorlevelében rámutatott. Az Igazság, amely örök és változatlan, különböző korok civilizációiban testesülvén meg, magán viseli a történelem különböző rétegeit. A mai ember sokkal türelmetlenebb, semhogy kétezer év változó mentalitásainak lerakódásai alatt megkeresné az örökifjú Igazságot. A mai apostolnak Guitton szerint meg kell tanítania az embereket arra, hogy tudjanak a mélységbe szállni és a sokszor elavultnak ható történelmi maradványok alatt tudják meglátni az örökifjú lényegét. Nem egy hitbéli nehézség adódik azáltal, hogy a történelmi előzmények elmosódnak és csak az eredmény marad meg, amely az egyháztörténelemben nem járatos ember számára érthetetlennek tűnik: nem értik meg például, miképpen lehet néhány, megfelelő feltétel mellett végzett imával az ideiglenes büntetésről megszabadulni. A búcsút egészen más szemmel látja a hívő, aki tudja, hogy ez az intézmény a vértanúk koráig nyúlik vissza, és a mi imáink mögött a mártírok vére a fedezet.

Mennyivel könnyebb volna bizonyos embereket Szent Ignác, Justinus és az első egyházatyák vallásának meghódítani, mint a mai fejlett katolicizmusnak — kiált fel Guitton. Állítását a „Mission de Paris”, a párizsi proletariátus munkáspapjainak vallomásai is alátámasztják. Szerintük a mai munkásság szívéhez sokkal közelebb állna a katakombák egyszerűsége, mint az idők folyamán mind komplikáltabbá vált szertartások fénye. Ezekben a körökben az őskeresztény stílushoz való visszavertés az apostolkodás leghatásosabb formája. Ez a leegyszerűsítés semmiesetre sem jelenthet bizonyos dogmákról való lemondást, csupán a vallás őskeresztény formáihoz való visszatérést. (Az egyik munkáspap apostol írja, hogy hívei hajlamosak Krisztusban kizárólag az embert, a munkástestvért látni, de nincs érzékük az Atya fensége iránt. A modern szellem egyik eretnekségét Suhard kardinális is abban látja, hogy elvesztette érzékét Isten transzcendenciája iránt és csak a Megtestesü-

lést látja. Ilyen eretnokség árán nem lehet a vallást a munkásság számára rokonszenvesebbé tenni.)

Vannak, akik szemére hányják az Egyháznak, hogy elmarad korunk tudományos és szociális tanításai mögött, s ezzel sokak szimpátiáját elveszti. Guittón erre a vádra is jól megfelel. Egyrészt — mondja — az Egyház elsősorban a lelkek közössége és nem lehet célja az emberek világi berendezkedése; másrészt bizonyos szempontból való „elmaradottsága” csak előny, „mert az új eszmék” sokszor bizonytalan és zavaros légkörben jelentkeznek, meg kell várni, míg leülepedik, ami bennük zavaros. Guittón Maritainnel együtt vallja, hogy ha a kereszténység közvetlenül nem is visz végbe társadalmi forradalmakat, mégis beoltotta az emberbe az örök nyugalanság csiráit, amelyek arra ösztönzik, hogy folyton megújítsa a világ képét. (Gide-nek egyszer egy hindu azt a gúnyos kérdést tette fel, miképpen kereszténytelenedhetett el ennyire Európa, a kereszténység bölcsője. Éppen azért, — felelte az író, — mert a kereszténység beléoltotta a szabadság és individualizmus fermentumát s ezzel lehetővé tette, hogy az ember ellene fordulhasson.)

Guittón szerint az apostol szellemi irtalmassága nemcsak azt kívánja meg, hogy a kereszténység ellenfeleiben tiszteljék a tévutakra került hitet, hanem azt is, hogy a tévedésekkel keveredett részzigazságokat visszavezessük eredeti forrásukhoz.

Az Igazságnak a mentalitások burkából való kihámozására mindjárt példát is ad az író, „A bibliakritika és a mentalitások” című fejezetben, ahol a Genézis teremtéstörténetével kapcsolatban felveti a sok ember számára nyugtalanító kérdést: miképpen egyezhet sok tekintetben a Szentlélek inspirálta szöveg a babiloni teremtéstörténettel. Guittón megnyugtató válasza szerint a Lélek többszörös fénytörést szenved, amíg a kettős síkon: az emberi nyelv és mentalitás síkján áthaladva eljut öntudatunkhoz. A Genézis írója a mózesi ember mentalitásán át tükrözi a Lelket, tehát mi sem természetesebb, mint hogy a babilóni kozmogónia szemével látja a világot és a teremtéstörténet elbeszélésénél a korabeli terminológiával él. Az ember — mondja Guittón, — egész személyével elkötelezi magát a hit mellett, teljes szellemi állagával csatlakozik a vallás ügyéhez: képzeeteivel, előítéleteivel, egész örökségével. Mindez színezi a hithez való csatlakozás látszólag egyszerű aktusát. Az emberi nyelv a hitnek nem lehet tökéletesen pontos kifejezője, ezért Renan, Brunschwig és Loisy tévedtek, amikor a keresztény hit rovására írják a mózesi kozmogóniát, az aristotelesi rendszert, a római impérium eszméjét, vagy a középkori hierarchiát. A Genézis teremtéstörténetének elfogulatlan kritikusát nem az fogja érdekelni, hogy a bibliai elbeszélés és a babiloni mítosz miben egyezik egymással, hanem hogy miben különböznek, mi az a plusz, amit a bibliai szöveg jelent. Ha így nézzük a teremtéstörténetet, megállapíthatjuk, hogy metafizikai síkon összehasonlíthatatlanul fejlettebb a bibliai kozmogónia, amely szerint a személyes, egyetlen és természetfölötti Isten a semmiből teremtette a világot. A biblia sok tekintetben primitív és antropomorf elbeszélése mentes a babiloni mítosz sokistenhitétől és panteizmusától. A modern bibliakritika nem nehezíti, hanem éppen ellenkezőleg: meg-

könnyíti a hitet, mert elősegíti, hogy a vallás metafizikai lényegét megkülönböztessük a történelmi lerakódásoktól.

Az író külön fejezetben foglalkozik a Suhard kardinális által is elítélt „integristákkal”, akik számára a hitet az nehezíti meg, hogy el akarják vonatkoztatni minden történelmiségtől. Ezek azzal vádolják az Egyházat, hogy túlságosan alkalmazkodik az evilági civilizációkhoz. Guittón erre azt feleli, hogy a szeretet törvénye, mint titokzatos nehézkedési erő a föld felé vonzza a kereszténységet, hogy ideleln testet öltjön. Newman kardinálisra hivatkozik, akit éppen az győzött meg az Egyház isteni természetéről, hogy minden látszólagos alkalmazkodásán keresztül is megőrizte saját típusát és folyton megfiatalodott, miközben a történelmi fejlődés folyamán különböző civilizációk köntösebe öltözött.

A hit szempontjából kétségkívül nem egy nehézség származik az Egyház kettős természetéből, ami Suhard bíboros körleveleinek is egyik alapfogolata. Egyaránt nehéz hinnie annak, aki az Egyháznak vagy csak földi, vagy csak természetfölötti arcát látja. Mindkét álláspont közös eretnekségre vezethető vissza: a megtestesülés tagadására. Guittón szerint ettől a protestáns lelkület sem egészen mentes, ahogy „Tiszta és tisztátlan” című fejezetében kifejti, példát adva egyszersmind arra a jóindulatra is, amely a másvallásúakkal szemben kötelező. Ebben a tanulmányban szembeállítja a protestáns és katolikus lelkületet a földi realitások iránt tanúsított magatartásuk szempontjából. Szerinte a protestáns lélekre főleg az jellemző, hogy már ideleln a földön is meg akarja valósítani az abszolút tisztaságot. Puritanizmusában odáig megy, hogy a konkóliyal együtt hajlandó a bűzát is kitépni, mert nem ismeri fel azt a törvényt, hogy a földi valóságban a tiszta és tisztátlan összevegyül.

A protestáns léleknek kevesebb érzéke lévén a megtestesülés misztériuma iránt, hiányzik belőle az a hisztorizmus, ami a katolikusokat jellemzi. A protestantizmus transzcendensebb, kevésbé él az időben, mint a katolicizmus — mondja Guittón. — Jellemző — mondja, — hogy míg a protestáns számára a kegyelem egy kiváltságos pillanat felvillanása, a katolikusnál ez időben való lassú fejlődést jelent. Amíg a nagy protestáns szellemek — Barth, Kierkegaard — az örökkévalóságról az időn kívül tesznek tanubizonyságot, a katolikus szellem legfőbb törekvése az, hogy az Örökkévaló az időben megtestesüljön. A katolicizmus sokkal kevesebbet zár ki, legfeljebb sok mindent megtisztít és megszentel, amit a protestáns mint tisztátlant elvet. A katolikus — mondja Guittón — az ellentétek hivatását gyakorolja.

Könyvében egyébként nemcsak a hívő magatartását mutatja be a megtérítendő modern emberrel és modern világgal szemben, hanem a hitetlenét is Krisztus személyével szemben. Egy agnosztikus naplójának ürügye alatt revízió alá veszi a renani kritikai felfogást, amely a Szentírásban kizárólag csak történelmi dokumentumot lát és sajátmagának ellentmondva, történelmi tanubizonyságnak csak azt fogadja el, ami alátámaszthatja elméletét, mely szerint Jézus Krisztus nem Isten fia, csak ember, viszont önkényesen elveti azt a részt, amely Jézus istenségét

bizonyítja. Eszerint a tanítványoknak a Szenvedésről tett tanubizony-sága helyes, de a Feltámadásról szóló tanuskodásuk helytelen. A másik elmélet Krisztus életét mítosznak akarja feltüntetni, de csak látszólag ellentéte a renaninak. Mindkettő tagadja a Megtestesülést. De vajjon mi könnyebb: elhinni ezt a misztériumot, vagy feltételezni, hogy az emberi képzelet képes olyan Krisztus-mítoszt létrehozni, amely a tökéletes történelmi valóság illúzióját kelti, s elfogadni azt, hogy a tisztán csak történelmi valósággal bíró Názáretit egy monoteista nép, minő a zsidó, olyan rövid idő alatt Istenné tette?

A fejezet tanulsága szerint a hitetlen helyzete semmivel sem könnyebb, mint a hívőé: sőt neki még többet kell elhinnie.

Füzesséry Katalin

AZ OROSZ SZÍNPADI REALIZMUS

Az elmúlt évszázad utolsó előtti évtizedében számos komponens eredőjeként megvalósulásra várt a vágy: elszakadni az „udvari”, a „hivatalos” színjátszás hazugságaitól és megteremteni az emberi valóságokat életszerűen, valósan kifejező új stílust. Nem véletlen, hogy először az a nemzet tett hitet az új, szabad színházművészet mellett, mely a modern epikában Balzac, Flaubert és Zola művein keresztül hirdette, hogy a művészet egyetlen kánonja csak a *valóság* lehet. André Antoine 1887-ben alapított *Théâtre libre*-je az első hírnök, amelynek berlini vendégjátéka impulzust ad a *Freie Bühne* megalapítására 1889-ben, majd ennek két évi úttörő munkája után átveszi szerepét a *Deutsches Theater*, hogy egy sor kiváló német színészt neveljen a német színházkultúrának, akik fémjelzik a XX. század első évtizedeinek európai játékstílusát.

Semmi sem bizonyítja jobban, hogy a kultúr-flóra bizonyos mértékben nemzetek fölötti közös szellemi időjárás eredménye, mint az a tény, hogy a gall földről elindult, majd a germán tájakon áthömpölygő új atmoszféra további áramlása során eléri az orosz tájakat is és Moszkvában 1897-ben kicsirázik egy kezdeményezés, amely egy évvel utóbb moszkvai Művész Színház néven önálló létet kap, hogy azóta több, mint fél évszázados életével hirdesse egy színházi alkotó zseni földi életénél tovább élő teremtb erejét.

Oroszországban a Művész Színház megalapítása előtt hasonló volt a helyzet, mint Nyugaton. A moszkvai *Kis-színház* és a pétervári *Sándor-színház* úgynevezett „klasszikus” stílusa súlyos érzelmeszedésben szenvedett, amikor a meiningeniek 1885-ben rendezett oroszországi vendégjátékai megtermékenyítették az újításra váró szomjas lelkeket. II. György meiningeni herceg nagy reformja több volt, mint a színpadi kép illúziójára, a korhű diszlet hitelességére, a történelmi kellékek és kosztümök valódiságára, tehát a *históriai realizmusra* való törekvés. A rendezői újszerűség nemcsak a külsőségekre, hanem az összjátékra is irányult: megszűnt a sablonos statisztéria és a tömegjeleneteket a legnagyobb gonddal színészileg is kidolgozták, a passzív szereplők néma-

játéka is megszűnt ötletszerű lenni és egyéni alakítássá lett és — főleg — fegyelem, összehangoltság került a szólószereplők játékába.

A meiningeniek játéka elementáris erővel hatott egy akkor 22 éves fiatal orosz színészre, Alexejev Szergejevics Konstantinra, aki később Sztaniszlavszkij művész-néven írta be magát a színészet történetébe és megerősítette benne a reform szükségességének meggyőződését. Amikor összetalálkozott Nemirovics-Dancsenkóval, a *Kis-színház* rokongondolkodású dramaturgiájával, elhatározták, hogy terveik megvalósítására szövetkeznek. Az új színház 13 évvel a meiningeniek vendégjátéka után, 1898-ban megnyílt és ettől kezdve ez a színház volt kristályosodási pontja a színpadi realizmus művészetének.

„Sztaniszlavszkij nagy teljesítménye az volt, — írja a moszkvai Művész Színház történetének egyik legkitünőbb európai ismerője, — hogy szinte fanatikus energiával az ábrázolás legfőbb elvévé emelte az élethűséget s egyszersmind bevitte a színházba a legszigorúbb fegyelem és szervezettség szellemét. Törekvéseinek végcélja minden életnyilvánulás lehetőleg tökéletesen pontos viszszaadása volt. Ugy vélekedvén, hogy a színész csak azt tudja helyesen ábrázolni, amit maga is nagy mértékben átélt, együttese tagjaitól hallatlanul szigorú és komoly gyakorlatokat követelt meg. Hogy a színészeket bizonyos lelki állapotokba juttassa, gyakran hónapokon át a legszigorúbb eszközökkel készítette elő őket. Ha pl. egy darab valami magányban játszódott, elhagyott vidékre vitte magával a színészeit, lakatlan házakba szállásolta be őket, s mindaddig távol tartotta a világgal való érintkezéstől, míg a magány hangulata mélységesen erőt nem vett valamennyin. Ilyen erőszakos eszközökkel valóban sikerült neki annyira csodálosan hiven ábrázolni lélektani állapotokat a színpadon, hogy azok már nem a játék, hanem a benső átélés hatását tették.

Ezzel a módszerrel együtt járt, hogy Sztaniszlavszkijnak roppant hosszú időre volt szüksége, amíg egy-egy darabot betanított, — félesztendőn alul alig készült el darabbal, de némelyikre esztendőket is fordított. Ugyanilyen nagy gondja volt az inszenázásra is s itt is a lehető legnagyobb természetűségre és valóságosságra törekedett. Ebben a törekvésében eleinte annyira ment, hogy pl. egy *Othello* előadásához Velencéből hozatott egy kardot; de a naturalizmusnak ilyen kinövéseitől eltekintve, rendkívüli módon értett ahhoz, hogyan kell a valóság illúzióját előidézni. Gorkij darabjának, a *Nap gyermekei*-nek előadásában odáig ment a realizmus, hogy amikor a színpadon pogromot ábrázoltak, a nézőtérben valóságos pánik tört ki, az előadást félbe kellett szakítani s a függőnyt leeresztetni, ami aztán félig-meddig megnyugtatta a felizgatott közönséget.

Az orosz drámairodalom fejlődése körül Sztaniszlavszkij különösen Csehov műveinek erőteljes propagálásával és mesteri előadásával szerzett érdemeket. Ő fedezte föl ezt a nagy orosz drámaíró s teremtette meg művei előadásának mintaszerű stílusát is.”

Természetes, hogy ilyen szigorú következetesség nem maradhatott visszahatás nélkül. Már Mamontoff S. J. gazdag moszkvai polgár, színházi mecénás pártfogoltjai, de főleg a *Művészet világa* című folyóirat körül csoportosult művészek (Golovin, Bakst, Benois, stb.) a realizmustól a pittoreszk irány felé kanyarodnak el. Az opera és balett színpadát csakhamar meghódítják, de a drámai színpad egyes művelői is megkezdik küzdelmüket a valóság-ábrázolás ellen. Evreinoff Nikoláj egyre-másra írja cikkeit a „színházért való színház” érdekében és azok, akik sem a cári színházak „élő kép-csarnokaért”, sem Sztaniszlavszkij valóságához tapadó realizmusáért nem tudtak lelkesedni, 1912-ben megterem-

tik a harmadik „Szabad Színpadot“, mely ellentétben francia és német elődjével, nem a valóságért, hanem a fantázia szabadságáért szállt síkra. Két évi működés után összeomlott ez a vállalkozás is, de ebből sarjadt ki 1914-ben a *Moszkvai Kamara Színház*, Tairoff vezetése alatt.

Az 1917-es orosz forradalmat megelőző két évtized alatt Sztaniszlavszkij tökéletesen és módszeresen kidolgozza, rendszerbe foglalja a színész művészi gyakorlatára vonatkozó tapasztalatait. Közben pedig egy új színházi nemzedék nő fel a föld alatt lappangó forradalom szellemében, amely elszakad majd az „apák“-tól és a maga útján akar járni, abban a hitben, hogy mindent el kell vetnie a múltból és az örök művészet számára is új szabályok teremthetők.

Ez a helyzet akkor, amikor Sztaniszlavszkij első ízben fejti ki — reánk maradt formában — nézeteit a színészi alkotásról.*

*

A forradalom után, 1918-ban veszi át Sztaniszlavszkij a moszkvai Nagy Színház operai stúdiójának drámai vezetését, hogy „megszabadítsa az operát a műfaj ostoba konvencióitól és összeegyeztesse a zenét a magas drámai kultúrával“. Az *Anyegin* és a *Werther* művészi kidolgozása kapcsán vezeti be az énekeseket Konstatin Szergejevics az ő „módszerébe“ és e stúdió-munka alkalmával hangzanak el azok a „beszélgetések“, amelyeket a Nagy Színház egyik tagja, az operában Olga szerepét éneklő Antarova K. E. feljegyzései mentettek meg az utókor számára. Az 1918. év júniusában kezdi meg az énekesek színészi oktatását és 1922-ig végzi azt a nagy munkát, hogy a fiatalokban kifejlessze a szereppel való misztikus eggyé válás képességét.

Kint, a világban a legnagyobb események zajlanak és Szergejevics Konstantin Sztaniszlavszkij a Karetnij-soron levő lakásán déltől néha éjfélután kettőig a legtisztább és legbensőségesebb szavakkal csak az általa imádott művészetéről beszélt. A 380 oldalas könyv minden lapjáról sugárzik a tanítás, hogy a színház-művészet feltétel nélküli odaadást, teljes embert követel.

„Azoknak a sorsa, akik színházban dolgoznak, semmiben sem hasonlít a többi ember sorsához. Akik nem a színpad szépségei között élnek, megtehetik, hogy két életet élnek. Lehet egy magánéletük, a családban, amelyet nem osztanak meg a munkával, a színésznek azonban a színház a szíve-lelke. A színház ügyei: ez a napja. Hogyan szolgálhatja hazáját: ez a színpada. A szeretet és szüntelen alkotószenvetély: ez a szerepe. Ez a hazája, mámora, örök frissége forrása.“ (53. o.)

„A művészet az egész embert, egész figyelmét lefoglalja. Nem lehet morzsánként átadni neki az életet, az egész élet kell neki.“ (59. o.)

„Ha nem tépem szét a magam mindennapos „adott körülményei“-nek láncaát, ha nem szabadulok meg minden sallangtól, oly tökéletesen, hogy tudatára ébredjek: „íme, azonkívül, hogy mindennapos adott körülményeim egysége vagyok, még egysége és paránya vagyok a világmindenségnek is“, — akkor teljesen képtelen leszek a szerep ábrázolására és benne az általános emberi érzések szerves megjelentésére.“ (74. o.)

* Sztaniszlavszkij *Beszélgetései* a Nagy Színház színésziskolájában. Fordította Szendrő József. Parnasszus-kiadás. Budapest, 1949.

„Szerelmeseknek kell lenniök a színházba, a színiiskolába. Az első boldog üdvözlés, amely ébredéskor ajkukra jön, szóljon a színházuknak, munkájuknak, az iskolának, munkatársaiknak. A színiiskola iránti szerelmüknek a maga tisztaságában és költészetében kell megmaradnia halálukig. Csupán ez esetben lesz minden alakításuk, minden szerepük igazán művészetszeretetik édes gyermeke. S ekkor mondhatják: a színpad bennem van és én öbennem.” (233. o.)

„Soha sem formálhatják szerepüket a szerep emberévé, ha szívüket és gondolataikat, a művészet ügyén kívül, személyes törekvések, sztárságra törekvés, kitüntetések vágya, stb. tölti be. Ha képesek rá, hogy teljesen odaadják magukat a művészetnek és minden egyébről lemondjanak, akkor a siker magától jön.” (260. o.)

„Ha nem emelkednek felül személyszerinti tegnapjukon és nem lépnek be a szenvedésektől egyszerűbben, tisztábban és sugárzóbban az előttük tárulkozó mába, akkor maguk zárják be az ajtót az alkotás előtt.” (290. o.)

E néhány kiragadott kurta idézet is bizonyíthatja: nem volt még egy alkotó személyiség az egyetemes színész-történelemben, aki mélyebb alázattal, tisztább szívvel, fenköltebb lélekkel közeledett volna a színház mesterségéhez, mint Sztaniszlavszkij.

*

A nagy orosz Mestertől először is azt kell megtanulnia mindenkinek, ha színházi embernek tartja magát, hogy az alkotó lelki magatartás olyan szakmai elmélyülést követel, amely kizár minden mással való foglalkozást. Vagy intenzív befeléfordulás, koncentráció, türelmes és fáradhatatlan ráirányulás a szerepre az alkotó én-résznek a szerep-alakkal való teljes egygyválásáig, vagy kifeléfordulás, a világ és annak dolgai felé irányulás, a koncentráció feloldásával, a figyelem szétszórásával és a művészi értékek teljes megsemmisülésével. A magyar mult nem egy példáját mutatta Sztaniszlavszkij tétele helyességének: komoly színészi értékek omlottak semmivé, mert hordozóik gyenge jelleműek voltak és elcsábította őket a „közélet”, a színpadon kívüli „szereplés” szédülete. De Sztaniszlavszkij még tovább megy! Az irodalomra nézve is felállítja a szabályt:

„Nincs undorítóbb a színházban, mint az a szindarab, amelyből kibújik a tendencia, — ahol eszmék járószalagján nem élő emberek, hanem bábok mozognak; bábok, akiket íróasztalnál agyaltak ki, éppen annak a forró szeretetnek és annak az emberi szívnek hijján, amelyet a színész ábrázolni óhajt a darabban.” (50. o.)

Egy másik művében teljes elvi következetességgel hasonló axiómát állított fel: „Az irányzatosság összeférhetetlen a művészettel. Mihelyt gyakorlatilag hasznos eszmékkel közelítünk a művészethez, elhervad, mint Siebel kezében a virág. A művészetben a célzatnak spontán eszmévé, érzéssé, őszinte lendületté kell átalakulnia.”

*

Természetes, hogy Sztaniszlavszkij ezzel a nézetével nem sokáig lehetett a fiatal Forradalomban az a színházi vezető-egyéniség, aki addig volt. A tanítványok, akik a színházi mesterségben való jártasságot a

mestertől tanulták, de törekvéseit igazán és lényegében megérteni nem tudták, háttérbe szorították tanítójukat. Elsősorban Vszevolod Mayerhold volt az, aki a bolsevista forradalom után „magához ragadta a színházi ügyek politikai vezetését” s végül 1920-ban megalapította saját színházát. Amikor hosszú időre azután diktátora lett az orosz színházművészetnek, teljesen szembefordult az apolitikus Sztaniszlavszkij lélektani módszerével. Az mindenesetre Mayerholdot dicséri, hogy nem gátolta Sztaniszlavszkijt művészi munkájában és nem akadályozta meg, hogy külföldi meghívásra vendékkörútra indulhasson, Európába és Amerikába.

Két esztendeig, 1922 szeptemberétől 1924 augusztusáig járta a világot Sztaniszlavszkij. Azután hazatért. A semniféle versenytől vissza nem riadó, saját művészi meggyőződésének igazságában rendületlenül hívó nagy egyéniségek tárgyilagosságával ítélte meg a helyzetet. Elismerte az értékeket, de . . . A 62 éves mester 1925-ben megjelent *Életem* c. könyvében így bírálja az akkor divatos, hivatalos orosz színházművészeti irányt:

„Amíg a testi kultúra a főfeladatot segíti: a szellemi élet kifejezését a műalkotás segítségével, addig egész szívemből üdvözlöm a modern színész eredményeit. De elkeseredett ellenségévé válok, ha a testi kultúra, mint öncél jelentkezik, szembehelyezkedik az alkotással, ellentétet támaszt a szellem lendülete és a játék hagyománya között és meg akarja fojtani az érzést.

Miért van az, hogy az új színháznak, a külsőleges újdonságok sikere ellenére, mégis olyan elavult színezete van? Miért unatkozik benne az ember?

Azért, mert ez a művészet alig több a divatnál. Vagy talán azért is, mivel a rendezés anyagi lehetőségei nagyon korlátozottak és így örökös önméltósra kényszerül.

Lényegében ugyanazokat a régi eljárásokat alkalmazzák, amelyeket már mi is kipróbáltunk: emelvényeket, spanyolfalakat, drapériákat, fekete bársonyt, különleges festői hatásokat, amelyek eltakarják a színész elmaradottságát. Igen. A rendezés külső lehetőségei kétségtelenül kimerültek. Semmi újat sem találni többé ezen a területen.

Es miért unatkozik az ember ebben a színházban?

Azért, mert a forma, bármilyen szép és szellemes is, nem élhet a színpadon önmagában. A külsőt a belsőnek kell igazolnia, hogy megmozgassa a néző lelkét. A mai művészet szerencsétlensége az, hogy miközben a színpadi játék anyagi eszközeit a végső határokig kidolgozta, megfeledkezett a lélekről. Az újítók igen sokszor ostobán ennek még a létezését is tagadják. Hát meg lehet változtatni az emberi természetet? *Élhet a test lélek nélkül?*

Bármennyire meglepett is az új színész formái haladása, őszinte szomorúsággal állapítottam meg szellemi visszafejlődését.

Az utóbbi hét esztendőben az új színház egyetlen olyan színészt sem adott, aki igazán alkotó hatalmas egyéniség lett volna. Nem hozott egyetlen új eljárást, a belső technikára irányuló egyetlen kísérletet, egyetlen ragyogó együttest sem. Röviden, nem adott semmi befejezettet.

Sőt elképelve láttam az új forma mellett feltűnni a színpadon olyan belsőleg merev technikai eljárásokat, amelyeket a régi francia melodramáktól és az opera tenoristáitól örökölték.

Nagyanyaink idejében a színész legalább uralkodott e módszerek felett. Hiszen egy százados kultúra véste beléje. A modern színész azonban műkedvelő módon alkalmazza őket. Honnan van az, hogy ezt az elavult ócskaságot, mint újdonságot táltalták fel? Az ok egyszerű: a megsértett természet bosszúja meg magát.

Mihelyt olyan feladatot biznak a színészre, amely erőit meghaladja, az érzelem megriadva húzódik vissza, hogy helyet adjon a legdurvább mesterségbeli fogásoknak és modorosságoknak. Mivel az új színésszel szemben támasztott feladatok nagyon nehezek, változatosak és sokoldalúak, kell, hogy a színész a szemtelenségig durva és merész forma jogosultságát igazolja. De ez csak az érzés feletti tökéletes uralommal sikerülhet. Vagy hozzá kell idomítani a régi szerzőket a mai idők ízléséhez, vagy teljesen meg kell szabadítani a színházat a költőtől és a színésszel kell helyettesíteni. A harmadik megoldás: ki kell irtani a műalkotásokból a lelket és gyakorlati tendenciával kell pótolni. A két első megoldás meghaladja az ember erejét, a harmadik pedig nyíltan szembehelyezkedik a művészettel. Hogyne menekülne el minden ilyen zsákcúba szoruló alkotó lendület az olyan színész elől, aki minden érzést naiv és elcsépelt modorossággal helyettesít és ezt, mint új művészetet találja fel!

Vajjon nem érkezett-e el az ideje annak, hogy a művészetet fenyegető veszedelemre gondoljunk és visszaadjuk neki a szellemet, esetleg még a forma kárára is?

Sürgősen fel kell emelni a színész lelki kultúráját testi kultúrájának színvonalára. Csak így találhatják meg az új formák belső igazolását, e nélkül értelmetlenek és nincs joguk az élethez.

Természetesen ez hosszú és nehéz út. De a lélek mindenek előtt! Ne késlekedjünk.

Es célul tűzte ki maga elé, hogy hosszú, elmélyedő színházi munkájának tapasztalatait minden leendő színész okulására összefoglalja. Megírta minden idők legeredetibb színész-pedagógiai munkáját, mely 1938-ban Moszkvában *A színész munkája önmagán — A munka az életmenny teremő processzusában — Egy tanítvány naplója* hármas címmel jelent meg, röviddel a mester halála előtt. Ennek a kiforrott és a „rendszert” rendszeresen előadó nagy műnek a csirája van meg Sztaniszlavszkijnek magyarul most megjelent *„Beszélgetései”*-ben.

*

Nem feladatunk, hogy ismertessük Sztaniszlavszkij nézetét a színészi alak-alkotásnak folyamatáról, csupán arra kell rámutatnunk, hogy e tiszta jellemű és mélységesen etikus mester milyen szigorú követelményeket állít fel a művészeti gyakorlat terén.

Mindenekelőtt nem győzi hangoztatni, hogy művész nem lehet az, aki nem a szív embere, akinek érzései és gondolatai nem tiszták és hiányzik lelkéből a szeretet. A művész lelkében szakadatlan küzdelem él a nemes alkotó-én és az önző-én között. Alkotó énjét csak úgy erősítheti, ha belső koncentrációval kizárja magából az alacsonyrendű, zavaró elemeket és megvalósítja a teljes önátadást a magasztosnak, a művészi-nek, mert a színészi alkotás értéke a színészi lélek magatartásától függ: „A szerep értéke és mindazé, amit a színész színpadra visz, mindig a művész belső életétől függ, attól, hogy milyen életritmust tett szokásává, a káoszt-e, vagy a harmóniát.”

A tehetséges alkotóművészt elementáris erejű „ízlés”, esztétikai érzék ragadja a szép felé, amikor eltölti a „lelkesezés”, a magasztos percek érzése” és képessé válik eggyé válni alakjával és élő művészi alkotást teremteni. A sztaniszlavszkiji „módszer” ennek az alkotóerőnek felkutatásához ad kulcsot.

Az első lépés: a koncentráció, de ezt is megelőzi az, hogy a színésznek ki kell tépnie magát a mindennapi élet nyügeből, hogy alkalmassá váljon a figyelem zárt körének megteremtésére. A belső és külső figyelem, a jóindulat és teljes belső nyugalom szükségesek az alkotáshoz. Az önuralom és nyugalom nélkül nem tudja lelkében megteremteni a „nyilvános magány” állapotát, amelyben az alkotó erő megtalálja kapcsolatait az intuícióval, a tudatos formálókészség a tudattalan mélységeivel, pedig e kapcsolat nélkül a színészi munka lélektelen formalizmussá silányul.

A koncentráció készségét rendszeres gyakorlatokkal fejleszthetjük. Sztaniszlavszkij azt kívánja, hogy a növendék tökéletes uralomra tegyen szert testének minden izomcsoportja fölött, miközben figyelmét teljesen az önmagán való győzelem munkájára összpontosítja. Az izommozgatósi gyakorlatokat lélekzési gyakorlatokkal kapcsolja össze. Sztaniszlavszkijt olvasva lehetetlen fel nem fedeznünk „módszere” és az ind Hatha-jóga közötti meglepő hasonlóságot, sőt több vonatkozásban egyenesen az azonosságot. (Jellegzetesen jóga-rendszerű a 130—131. oldalon elmondott „kés”-gyakorlat és a 166—167. oldalon előadott „ujj-gyakorlat”.) A cél azonban Sztaniszlavszkijnál más, mint a keleti jogákban. Míg pl. a Rádzsa-jóga a „tökéletesen anyagtalan, attributum nélküli Brahmannal, a tiszta Paramatmannal való teljes egybeolvadás” elérését tűzi ki céljául, addig a Sztaniszlavszkij által követelt jóga, vagyis „egyesülés”, „eggyéválás” a költő-alkotta alakra irányul.

Kétségtelen, hogy Sztaniszlavszkij az ember által megvalósítható legnagyobb igényt támasztja a színésszel szemben a művészet nevében, de az, aki megvalósítja magában a nagy orosz mestér követeléseit, tanácsait, „módszerét”, a művészet papi rendjében különleges helyet biztosít magának: a színészi hivatás legszigorúbb szerzetes-rendjébe avatódik be, ahová semmiféle protekcióval nem lehet bekerülni. E „rend”-hez való tartozás csak alázatos és fáradhatatlan öntevékenységgel lehet az eredménye, és ugyanígy önmagát rekeszti ki a beavatottak kis köréből az, aki külső célok elérésére próbálja felhasználni tehetségét.

Ennek a tételnek igaz voltát nemcsak Sztaniszlavszkij, hanem az orosz színházkultúra fejlődése is bizonyította a „beszélgetések” elhangzását követő évtizedekben. A jelszavak alapján átmenetileg naggyá lett színházi diktátorok sorra letűntek, a „fiúk”, akik megtagadták az „apákkal” a kapcsolatot, elsüllyedtek világi becsvágyaik ingoványában, tanítójuknak szigorú következetessége önmagához, a tiszta művészethez végül is győzedelmeskedett és e nagy művész dicsőségének teljes fényében fejezte be hősiess művész-életét.

A moszkvai Művész Színház fennállásának félévszázados évfordulójára egyik színházunk emlék-füzetet adott ki és ebben az egyik mai színházvezető ezt írta: „Tanultunk, tanulunk, és tanulni fogunk a Művész Színháztól.” Kíváncsú program, mert egyenlőre színészeti nevelésünk nem sok jelet mutatna annak, hogy megvalósítaná Sztaniszlavszkij tanításait.

Németh Antal

NAPLÓ

KERESZTÉNY HUMANIZMUS AFRIKÁBAN. — P. Josef Van Wing S. J., aki mint egykori misszionárius és a belga gyarmati tanács tagja, az afrikai néger probléma legkiválóbb ismerői közé számít, a „*Lumen Vitae*” hasábjain érdekes cikkben foglalkozik a fekete földrész megkeresztelésének kérdéseivel. Megállapítja, hogy a legsokoldalúbb emberi nevelés eszközeire van ebből a célból szükség. A második világháborút megelőző évek során a nyugati civilizáció és iparosodás óriási léptekkel tört előre Afrikában. Ez a körülmény a legsürgősebbé teszi azt a feladatot, hogy intenzíven foglalkozzunk a négerek szellemi és valószínű fejlődésével, ha el akarjuk kerülni, hogy — benszülött kultúrájuk teljes elvesztése mellett — a teljes anyagiasságban fedezzék fel új bálványukat. Arról van szó, hogy a néger kultúrákat krisztinizáljuk és az európai hagyomány legjobb elemeivel való kapcsolatukból új afrikai kultúrát fejlesszünk ki.

A néger elit emberi és keresztény kinevelésének kérdését P. Van Wing szerint elsősorban azzal kell megközelíteni, hogy tisztázzuk a négerek testi és lelki adottságait. A négernek szívós és rugalmas konstitúciója van, mint azt a fekete sportemberek kiváló eredményei is bizonyítják. Idegrendszere a szabadban való élethez alkalmazkodott és ezért nehezen tűri a zárt életmódot. Abban, amit különösen szeret, mint a vadászatban, vagy a táncban, nagy kitartásról tesz tanúságot. Az érzéki benyomásokra gyorsan, ösztönösen reagál, ennek következtében például kiváló autovezető. Képzelő ereje inkább az utánzásra teszi alkalmassá, mint az alkotó tevékenységre. Nem csupán megjárta a másik embert, hanem szinte meg is testesíti. Ez utóbbi mindenesetre összefügg a mágikus elváltoztatások iránti szeretetével. Aránylag gyakoriak a négerek között a hasított lelkű természetek, hisztériára hajlamos lányok és aszsonyok, úgyszintén az extázisra hajló varázslók. Ezek azonban környezetükben egyáltalán nem visszatetszést, hanem inkább tiszteletet és utánzásra való vágyat keltenek.

Érzelmi világuk inkább gyengén fejlett. A néger ragaszkodik ugyan törzséhez és szülőföldjéhez, azonban sem nem nagyvonalú, sem a bizalmával könnyen meg nem ajándékoz valakit. Általában a bizalmatlanság egyik legfőbb jellemvonása. Azonkívül állandóan fél a gonosz szellemektől; ez nagy mértékben akadályozza emberi és kulturális fejlődését.

Erkölcsei tekintetben említésre méltó a gyermekekre irányuló akarat, a hagyományokkal szemben való tisztelet és az igazságosság iránti érzék. Különösen becsült értéket képviselnek számára az élelmiszer, a pénz és etikai értelemben a tisztelet és a hála. Megrendítő látvány, hogy ezek az emberek, akik az életnek annyi javában szenvednek hiányt, mennyire hálások elődeiknek és különösen szüleiknek. A néger az életet egyáltalában nem tekinti úgy, mint a személyes szórakozások láncolatát. Sokkal inkább úgy érzi, hogy törzsének szolgálatában áll és kötelezve van arra, hogy utódai legyenek és azokról gondoskodjék. Ez az erkölcsi fogalom tehát az ősök tiszteletében gyökerezik, ezért könnyen kapcsolódik egy igazi istenhittel.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni erkölcsiségének negatív oldalait sem. A négernek nincs igazi fogalma az emberi személyiség méltóságáról. Bár értékeli a fizikai életet, a személyt mégis gondolkodás nélkül veti alá a törzs érdekeinek. Ez a túlhajtott törzsi öntudat megakadályozza abban, hogy olyan embereket tiszteljen, vagy szeressen, akik nem tartoznak a törzshöz. Az általános emberszeretet teljesen új fogalom számára. Az isteni Lényt elismeri, de hiányzik belőle az isteni gondviselésbe és szeretetbe vetett hit. Ami az erkölcsi élet gyakorlatát illeti, azt inkább faji adottságok irányítják, mint belső fegyelem. A négert csak kis mértékben alakítja az, amit erkölcsi szempontból értékesnek ismer el, ez azonban mindenekelőtt az elhibázott nevelésre vezethető vissza. Másneműekkel szemben a néger tartózkodó. Általában külsőséges ember, aki alig foglalkozik saját magával és nem tudja ellenőrizni gondolatait.

Amikor arról van szó, hogy a négert keresztény emberré neveljük, mindenekelőtt személyiséggé kell nevelni, aki használni is tudja az értelmét, és akiben megvan az akarat, hogy egy a földjéhez kötött kultúrát kialakítson. Csak a természetes értékek bevonása hozhatja létre azt az embertípust, amelyre az újabb időkben Afrikának szüksége van. Ez az embertípus a következő:

1. A vallásos ember. Az ősök tiszteletéhez és egy legfőbb lény elismeréséhez hozzá kell társulnia az Istenről, mint szerető atyáról való elképzelésnek. A fogalomnak arról az atyáról, akinek gyermekei vagyunk mindnyájan. Ha ezt az elképzelést sikerül egyszer felébreszteni, erősen kisugárzik majd az egész életre.

Még erősebben hat rájuk Krisztusnak, a Megváltónak alakja. A néger a gonosz szellemektől való állandó félelem nyomasztó atmoszférájában él és ebben a helyzetben vágyódással tele várja a Megváltót. Ha ezt megtalálja, más emberré tud válni. Sok misszionárius egyenesen megrendült, mikor látta, hogy az újonnan megtértek megkeresztelésük napján milyen tökéletesen megváltoztak.

Nagy befolyást gyakorol rájuk a Mária-tisztelet. Édesanyja az egyetlen személy, akivel szemben a néger nem bizalmatlan. Ennek következtében azt a bizalmat, amelyet testi édesanyjába helyez, könnyen viszi át Máriára, minden ember édesanyjára.

A vallásos oktatás középpontjában az evangéliumnak kell állnia. Az Ó-Testamentumot a misszionáriusok kevésbé tartják használhatónak. A néger könnyen kísértésbe eshetnék, hogy a hazugságokat, tolvajlásokat és csalásokat, amelyekről a patriarchák idejéből tudósításokat hall, saját gyakorlatának igazolásaként fogja fel. Mivel a néger természeténél fogva csak a saját törzsét szereti, erősen hangsúlyozni kell előtte az általános testvériség fogalmát.

2. Az értelem szerinti ember. Milyen eszközök állnak rendelkezésre, hogy a négert világos gondolkodásra, beszédre és logikus ítéletekre szoktassuk? Nagyon kedveli a túlzó kifejezést, nincs fogalma a szavak súlyáról, azért minden különösebb megfontolás nélkül használja őket. Csak az idegen nyelvekből, vagy az azokra való fordítások kényszerítik

arra, hogy a szavak igazi értelmét világosan megragadja. Ezért olyan fontosak nevelésében az idegen nyelvek.

Hasonlóan fontosak a világos gondolkodás kifejlesztéséhez a természettudományok. A néger a dolgoknak bizonyos belső értéket tulajdonít anélkül, hogy a külső jegyekre, mint amilyen a nagyság, alak, stb. figyelemmel lenne. Az a véleménye, hogy ezeket a belső kvalitásokat az ember felismerés, vagy mágia útján megragadhatja és a maga számára fordíthatja. Ezért olyan hajlamos a varázslás minden formájára. A legjobb ellenszer itt a természettudományos gondolkodás.

3. A művészember. A tudomány mellett a költészet széles területét is hozzáférhetővé kell tenni a négerek számára. Az alap csak a néger irodalom lehet; az európai irodalom főként a párhuzamok felállítása céljából jöhet figyelembe. Így például igen előnyösen lehet az afrikai állatmeséket Phédrus, vagy La Fontaine meséivel összehasonlítani. Mindezeknek a fáradozásoknak előfeltétele, hogy az igen gazdag néger irodalmat feljegyezzék és a jövő számára biztosítsák, még mielőtt a nyugati civilizáció betörése teljesen megsemmisíti.

4. Az új embertípus. Az itt felvázolt nevelési program a dolog lényegét tekintve nem különbözik az európaiótól vagy az amerikaiótól. Mégis a gyakorlatban lényeges különbségek adódnak. Az európai nem azért tanulja a fizikát és kémiát, hogy a mágia kényszerétől megszabaduljon, míg a négernél ez lényeges tanítási cél. A nyelvek és az irodalom tekintetében az a cél, hogy fennmaradjon a kulturális termő talaj. Valamennyi tantárgynál tehát nem annyira a tudás közvetítése, mint inkább a gondolkodás és az erkölcsi felelősség kifejlesztése fontos a szokások és az előítéletek elleni harcban.

Ennek a nevelési programnak végrehajtásánál még egy további szempontot is figyelembe kell venni. Azt az elitet, amely felé ez a nevelés irányul, nem szabad népétől elválasztani. Mert a fekete földrésznek, amikor a modern technikai és gazdasági kultúra az egész kontinenst áthatolja és új szociális és művelődési problémákat vet fel, olyan bennszülött elitre van szüksége, amely szoros kapcsolatban marad a néppel és így alkalmas arra, hogy politikai, szociális és kulturális tekintetben egyaránt átvegye a vezetést.

KORSZERŰ APOSTOLKODÁS. — 1948 augusztusában „Az asszony 1898—1948-ig” címmel történelmi kiállítást rendeztek Hollandiában. A kiállítás anyagában előkelő szerepet játszott „Az asszony és az egyházi élet” felíratú dokumentációs anyag, amely nagy vonásokban ismertette Hollandia asszonyainak az Egyház szolgálatában kifejtett munkásságát. A szemlélő kitűnő áttekintést kaphatott itt világiaknak és szerzetesnőknek a hithirdetésben és a lelkipásztorkodásban kifejtett tevékenységéről. A kiállításnak ez a része páratlan bizonyosságát adta annak, mennyire örökifjú az Anyaszentegyház, miként virágzanak ki belőle az élő apostolkodásnak újton új formái, hiven alkalmazkodva a modern ember szükségleteihez és problémáihoz. Az utolsó ötven esztendő folyamán alakult ilyen célú társaságok egyik legjelentősebbike a „Bethania” női kongregáció, melyet 1919-ben alapított Dr. van Ginne-

ken Jakab jezsuita tanár. Ginneken atya az első világháború idején, más-vallású hallgatók számára tartott előadásai során számos olyan művelt emberrel került ismeretségbe, akik a kereszténységgel és kiváltképpen a katolikus Egyházzal meglehetősen idegenül állottak szemben. Ekkor és ezeknek az embereknek a számára született meg benne új kongregáció-jának a terve.

Bár Hollandia keresztény ország: nem szabad magunkat csalódásokba ringatnunk. A statisztikák szerint a protestantizmus erősen felbomlóban van; számos fiatal gyakorlatilag már huszadik életéve előtt is pogánynak tekinthető. A keresztlevél-katolikusok száma szintén aggasztóan megnőtt a nagyvárosokban. Mind több és több fiatalember akad, aki a feszület láttán azt se tudja, ki a Megfeszített. A missziók problémája mellett most egy másik, talán még súlyosabb nehézség vár megoldásra: hogyan hozzuk vissza Krisztust azokba a művelt, modern országokba, amelyekben a kereszténység ideje látszólag már lejárt?

Hollandia még nem tart itt. Mégis az itteni állapot, a növekvő hitszakadás és közöny érlelte meg Ginneken atyában egy új női kongregáció, a „Bethania” megalapításának tervét. Célul a következőt tűzte ki maga elé: „Mindazoknak, akik a mi művelt országainkban Istent, Krisztust és az ő Egyházát nem ismerik, megvinni az evangélium örömhírét”.

A visszakeresztényesítés problémája nem egyszerű. Jóllehet a más vallásúakról való gondoskodást az egyházjog (Can. 1350) az egyházmegyei papságra ruházza, ezen a téren ezideig nem sok történt. A pap a kívülálló szemében az Egyház hivatalos képviselője, s amíg magát az Egyházat közelebről még nem ismerik, legalább is tartzkodóan viselkednek papjaival szemben. E mellett még Hollandiában is, ahol pedig papbőség van, lehetetlen, hogy az egyházmegyei papság intenzíven foglalkozzék a másvallásúakkal, márpedig ez a misszió sok időt és odaadó fáradozást követel.

De pater Ginnekennek egyéb oka is volt rá, hogy úgy vélje: a nő jó munkaerő lesz ebben az apostolkodásban. Természetes adottságai, tapintata és intuíciója, türelme és beleérzőképessége a természetfölötti szeretet és lelkesedés erejével igen alkalmassá teszi arra, hogy a másként gondolkodók szívében előkészítse az utat Krisztus és papjai számára.

Az új kongregációnak egészen különös követelményeknek kell megfelelnie. Először is gondoskodnia kell tagjainak Krisztussal és az Egyházzal való bensőséges kapcsolatáról. Valamennyien Krisztus küldöttei, munkájuk is csak Krisztusban gyümölcsözhet. Mindegyiküknek át kell élnie a gondolatot, hogy semmit sem érhet el ez elkereszténytelenedett világban. „ha nem marad Abban”, akiről bizonytságot kell tennie. De ha egész lényével Istenbe kapaszkodik, mindenkinek mindenévé lehet, bátran alkalmazkodhatik a világ bármilyen külső követeléséhez. Mert miként a messze idegenbe küldött misszionárius eltanulja a rábízott vadak és pogányok életét és gondolkodásmódját: az apostolkodó nőknek sem szabad visszariadniuk semmitől, ami közelebb viheti őket embertársaik szívéhez.

Az Egyházzal és Krisztussal való bensőséges együttélésükkel párhuzamosan a világban is a lehető legnagyobb fesztelenséggel és otthosszággal kell elhelyezkedniök. Az Egyház ezen a téren, a legkülönbébb kedvezmények nyújtásával siet segítségükre. Így mindegyik szerzetesnő, amíg apostoli tevékenységet folytat, levetheti rendi ruháját: nem egyenruhát, hanem tisztességes és korszerű civilt visel.

Nemrég történt, hogy a Szentatya kívánságára missziós országokban is alapítottak szemlélődő életmódot folytató kolostorokat, hogy engesztelő önmegtagadásuk és imádságuk támogassa a misszionáriusok munkáját. Ginneken atya a Bethániának szintén egy ilyen „szemlélődő magot” adott, amelynek az a feladata, hogy az ifjú társaságban ébren tartsa annak tudatát, hogy „az ösztönök egymagukban semmi gyümölcsöt nem teremhetnek”.

A szemlélődő életmódot folytatók a Bethania társaságban erős támaszai aktív testvéreiknek, akik havonta egy napra és évente egy hónapra rendszeresen visszatérnek az anyaházba. A szemlélődők imájukkal és névtelen áldozatukkal segítik a modern világ legkülönbébb veszélyei és nehézségei közt szorgoskodó társaikat, azok meg apostoli munkájuk gondjaival és bajaival távlatot és örökös termékenységet jelentenek a kontemplatív életet folytatók lelki életében. Így azután szemlélődők és apostolkodók együtt dolgoznak a modern társadalom vissza-keresztényesítésén, mégpedig nem mint¹ két különálló csoport, hanem mint élő egység.

Modern városainkban a pogányság és kereszténység szorosan egymás mellett él, sőt gyakran úgy tetszik, mintha szorosan össze is nőttek volna. A modern pogányság befolyása a keresztény Európára megdöbbentően nagyméretűnek látszik. És a kereszténység hatása a mi modern világunkra? Sajnos, számtalan keresztényről bevallhatjuk, hogy pénz, technika és szórakozás lényegesen foghatóbb, előbb valóságok számukra, mint vallásuk parancsai és vígasza. Krisztus az ő szemükben hazajáró árnyék és az egyházban hol valamiféle pusztulásra ítelt és ma már értelmét veszített szervezetet látnak, hol meg valóságos ellenséges hatalmat, mely ellen minden eszközzel küzdenünk kell. Se szeri, se száma a vádaknak és panaszoknak, melyekkel a női apostol szemközt találja magát, de talán a magasabb értékek iránti tökéletes közönyt a legnehezebb feladat legyőzniök és meggyőzniök.

Munkája során — mint klubház-vezető, betegápolónő, tanárnő, szociális gondozónő — az apostolnő természetes, fesztelen kapcsolatban él környezetével. Mint valódi missziós lélek mindenkor részt vesz a rábízott darabka világ valamennyi örömében és szenvedésében, főként pedig várakozásaiban. Csak ha nagylelkű az apostolnő, olyan nagylelkű, mint édesanyja, az Egyház, mely megvédi mindazt a jót, amit idegen népek neki ajánlottak; csak akkor találhat visszhangra, sikerülhet neki a vádat, panaszt és közönyt az Egyház iránti érdeklődéssé áthangolnia.

Legelső feladata, hogy a hitetlen modern embert hívó világiakkal összeismertesse. A hívó világiak, missziójának ebben az első szakaszá-

ban, tulajdon élő példájuk erejével, még nálánál is alkalmasabb segítő-társaknak bizonyulhatnak.

Hitterjesztő munkájában szinte minden „világi eszköz” rendelkezésre áll, hacsak nem ellenkezik valláserkölcsei meggyőződésével. Saját lakásában, otthonos, meghitt környezetében fogadhatja katolikus és más-vallású ismerőseit, sőt egyenesen kötelessége, hogy vendégeinek kellemes együttlétéről gondoskodjék. Rendszeres előadásokat szervez a katolikus hitről, a liturgikus életről (például az éjjeli misére vagy a nagyhét ünnepeire való előkészület céljából), továbbá kiállításokat, egyházzenei és színházi estéket, kolostorlátogatásokat és szülői összejöveteleket rendez. Mindez a katolikus élettel való első ismerkedést jelentheti.

A vendégszeretet szintén egyik vezérmotívuma a „bethánias” nővérek apostoli munkájának. Egyik házuk, a „het Zonnehuis” (napház), egy csendes vidéki kúria, rendszeresen fogad másvallású vendégeket, akik a nővérek körében — hosszabb-rövidebb ideig — katolikus életet kívánnak élni.

Minden háznak van kölcsön-könyvtára. Ebben elsősorban a mai embert érdeklő vallásos művek szerepelnek, s a kölcsönzők, érdeklődők tábora napról-napra növekszik. Tulajdonképpen egyetlen eszköz sincs a priori kizárva. A szabályzat az apostolnőnek bőséges szabadságot és önállóságot engedélyez az engedelmesség határai között. Rendszerint maga érzi legjobban, hogy az adott viszonyok közt melyik a legalkalmasabb és leghatékonyabb eszköz Krisztus országának terjesztésére.

Az érdeklődés fölkeltése után kezdődik a tulajdonképeni hitoktatás. Az apostolnő ebben is méltó segítőtársa a papságnak.

A „Bethánia” a hitoktatásban működésének kezdetétől fogva Szent Ágoston nyomdokain halad. Ágoston katekézisében az isteni pedagógia követője, az egyes ember esetében újra és újra megismételve azt az utat, amelyen a teremtető Isten az emberiséget Krisztus felismerésére és szeretetére vezette. Krisztus áll a kinyilatkoztatás történetének középpontjában, tehát ő áll a hitoktatás középpontjában is.

Tanításuk menete nagyjából a következő. A hitről és az imádságról szóló néhány bevezető óra után következik a teremtetés, a természetfölötti hivatás, a bűnbeesés és az Ószövetségben megigért megváltás alapvető igazságainak ismertetése. Az Ószövetséget tökéletesen Krisztusra irányítva tárgyalják, hogy a modern ember minél világosabban átérezze teremtmény-voltát, a bűnbeesés súlyát és a megváltás égető szükségét, hogy azután az Újszövetséget, a megtestesülés történetét, mint Isten irgalmas választát vehesse kezébe. Jézus megismerését azután természetesen az Egyház megismertetésének, a Jézus iránti szeretetet az Egyház iránti szeretet felébresztésének kell követnie. Hogy miként tanít, vezet és szentel meg bennünket Jézus az Anyaszentegyház által és hogy milyen a valódi keresztény élet: arra egy következő előadás-sorozat tanítja meg a hallgatókat. A keresetség és az Oltáriszentség vétele pedig befejezését jelentené az apostoli munkának, mert bár az apostolnők a megtértek és visszatértek további életét és haladását is szemmel kísérik, tulajdonképeni missziójuk egyre a hitetlenek és a közönyösök közé küldi őket.

KÖNYVEK

Gergely Sándor Dózsa-regénye. (Athenaeum.)

A magyarnyelvű marxista irodalomnak a történeti regény terén kétségtelesen legnagyobbszabású alkotása Gergely Sándor Dózsa-trilógiája (1514), mint ahogy a társadalmi regényben Déry Tibor *Befejezetlen mondata*. A mű tizenhárom évi munka eredménye (1935—1948). Első két kötete még Moszkvában jelent meg 1936-ban, ill. 1940-ben, a befejező kötet már itthon készült és nemrég jelent meg az Athenaeum kiadásában.

A három kötet mindenekelőtt a koncepció hatalmas arányaival ragad meg. Az első kötet (*Úri szék*) mintegy előjátéka csak a nagy tragédiának; az olvasónak váratlanul, a nyugati végeken játszik, legnagyobbbrészt a Bécs felé kacsingató Kanizsai János rengeteg birtokain. Tárgya az urak kegyetlenkedésének, a szegény jobbágnép szenvedéseinek, és egyre növekvő elkeseredésének bemutatása, amely Bakócz érsek szavára a keresztes zászlók alá hajtja őket. Az országos események árnyéka csak a háttérben rémlik fel. A kötet az esztergomi seregszemlével végződik, Dózsa alakja csak az utolsó lapokon jelenik meg. A második kötet (*A nagy tábor*) a Pest alatti keresztes tábor élete körül csoportosítja anyagát. A kötet összetartó szála a keresztes hadak gyülekezése és a nagy kérdés: merre fordul ez az óriási erő? A két főmotívum itt is egyfelől az urak kegyetlensége és romlottsága, másfelől a parasztság gyötrelme és elkeseredése, de itt már egyre nagyobb helyet foglalnak el az országnagyok nemzetvesztő intrikái, amelyek árulás formájában be-beszűröngöznek a keresztes sereg vezérei közé is. A végén a tábor megindul Cegléd felé, az országos gyülekezésre. — *A Tüzes trónus* magát a hadjáratot eleveníti meg. Az utolsó percre úgy látszik, hogy a keresztesek tudatossága, vezetőik elszántsága, önzetlensége, politikai és hadi bölcsesége győzni fog az egymást gyűlölő és nyomorúságos egyéni érdekeiken túllátni képtelen urak torzalkodásán, gyávaságán, tehetetlenségén. Végül azonban a mindvégig kétes szerepet játszó Zápolya rácsap a parasztságra és az utolsó lapokon hirtelen, meglepetésszerűen, minden visszájára fordul, a sereget szétverik és Dózsát borzalmas kegyetlenséggel végzik ki.

Ez a hatalmas koncepció valóban imponáló. A keret szélesebb, mint Eötvös hasonló tárgyú regényéé, a részletharcok száma messze felülmúlja a Zalán futása párharcait, az alakok tömege Móricz Erdély-trilógiájára emlékeztet.

A nagy koncepció nagy és széleskörű tanulmányokon épül. Márki Sándor Dózsa-életrajának hatalmas, de feldolgozatlan nyersanyagát aprólékos részletmunkával, vagy leleménnyel értékesíti. Rengeteg alakkal dolgozik, nemcsak magyarokkal, hanem németekkel, szerbekkel, zsidókkal, cigányokkal is; közte sok a költött is, de ezeket oly ügyesen vegyíti el a történeti nevek közé, hogy a kétféle elemet csak beható történeti vizsgálattal lehet megkülönböztetni.

Művészi szempontból a trilógia legnagyobb értéke — a történeti regénynek talán legdöntőbb tulajdonsága, — hogy történelmi atmoszférát tud teremteni. Az alább kifejtendő súlyos hibák ellenére is: jelenetei, leírásai, párbeszédei legtöbbször élnek. A történeti regények nagy többségét jellemző papiros-iz hiányzik belőle. Nem kell hozzá túlságosan éber kritikai érzék, hogy itt is, ott is megérezzük: ez aligha volt így, sokszor bizonyosan nem volt így, — mégis, olvasásközben a legtöbbször életszerűen hat: magával tudja vinni az olvasót a bemutatott miljöbe.

A legkevésbé lehet ezt elmondani — és ez a regénynek művészileg legnagyobb hiánya — a jellemről. Alakjainak, még a legfőbbeknek is, nincs

éles sziluettjük: nem tudjuk őket egymástól megkülönböztetni. Cselekvésben is, beszédben is át-átjátszanak egymásba. Tipusok, — de csak típusok: a típus egyéni változatainak és ezért igazi életszerűségének csak halvány jeleivel. Így aztán a rengeteg alak, amely körülöttünk hullámszik, összeolvad, az egyes arcok elmosódott körvonalakat mutatnak. Mindez nem baj addig, amíg csak tömeg-jelenetekről van szó; ilyen bőven van a regényben, és ezek mindaddig élveznek is, míg valamelyik fontosabb alak köré nem kezdenek csoportosulni. Mihelyt azonban egy ilyen szólal meg, kezdődik a bizonytalanság: ha az író meg nem nevezné, hogy ki a beszélő, akárhányszor nem ismernénk rá, pedig esetleg már köteteken át kísértük.

Ha keressük, mi a magyarázata az egyéni körvonalak hiányának, hamar rájövünk a megoldásra: az alakoknak nincsen gyökérük. Ha mai szóval akar-nám magam kifejezni, azt kellene mondanom: nincsenek dialektikusan ábrázolva. Nem tudjuk, honnan jöttek, hogyan lettek ilyenné, miért állnak ott, ahol állnak, miért viselkednek úgy, amint viselkednek? Amikor megjelennek előttünk, már készek és belsőleg nem is fejlődnek többé, legfőkébb az események vetik őket ide vagy oda. Nyilvánvaló: az író azt akarja mondani, hogy osztályhelyzetük határozza meg pályájukat. Ez kétségtelenül igaz is, legalább bizonyos, igen magas fokig. De az íróknak éppen ezt kellene megmutatni, hogyan alakítja a társadalmi valóság belső életüket. Ezeknek az alakoknak azonban alig van belső életük: egész valójuknak csak kifelé fordított, a Dózsa hadjárat felől megvilá-gított foltjai mutatkoznak meg előttünk. A jellemzésnek ezt a formáját egy nagy író keze alatt talán megbírná a színpad, de a regényíró művésze éppen ab-ban állna, hogy megmutassa: hogyan lesznek, alakulnak és alakítanak jellemek és események? Gergely, nyilván szándékosan, jóformán teljesen lemond a fel-sőbb lelkiélet rajzáról. Lehet, hogy itt is Móríc *Erdély*ének félreértett példája vezetí tévútra. Az *Erdély* alakjainak legnagyobb része is ilyen brutális ösztön-lény: nyilván mindketten jellemzőnek tartják ezt a rajzolt korra; csak hogy Mórícznál mindig meg-megvillan, sőt éppen legfőbb alakjaiban soha el nem al-szik a lélek másik, felsőbb világa sem — gondoljunk csak Báthory Gáborának lelki hánykódásaira, vagy Bethlenének következetesen keresztülvitt mélységes lelkiéletére, hogy ne is szóljunk a nőalakok gazdag és bonyolult lelkivilágáról. Mindebből Gergely trilógiájában alig van valami. Még diákjai és papjai is primitíven egyrétűek, minden szellemiség híján valók, hiányzik belőlük még társadalmi helyzetüknél is (a tudománnyal és a vallásos lélekformával való, ha nem több, legalább mesterségbeli érintkezésnek) jóformán minden nyoma. Még pap-, vagy diák-voltukat is csak onnan tudjuk, hogy az író papnak vagy diáknak mondja őket. Érti ezt a hiányt az író maga is. Egyik-másik alakjában (mint Lóczy várnagyban) félreérthetetlenül fel-feltör a szellemi élet után való vá-gyakozás, de ez a néhány sóhajtság minden, amit ebből a többől meg tudunk kapni. Legjobban mutatja az írónak ezt az érzését az a romantikus titokzatos-ság, amivel egyik-másik alakját, így legnagyobb szeretettel rajzolt hőst, Balogh Gábrit, vagy az imént említett Lóczy várnagyot, vagy más oldalról Dózsa Gergelyt és még egy-két alakját körülveszi. Ennek hatása alatt egyre várjuk, hogy ki fog derülni valami, ami majd megmagyarázza, hogyan lett Gábrit diák olyan európai színvonalú és összeköttetésű politikus és olyan nagyszerű had-vezér, miért viselkedik Dózsa Gergely olyan érthetetlenül, vagy miért nézi el Dózsa György öccsének érthetetlen, de mégis félremagyarázhatatlan áruól sze-repét; mindezzel azonban nem kerül sor. Innen állandó bizonytalanságunk éppen ezekkel a gazdagabban megrajzolt alakokkal szemben is.

Azt kell hinnünk, hogy Gergely szándékosan választotta ezt az ember-rajzoló módszert, nem lehetetlen, hogy éppen a tendencia, a marxista irodalom-szemlélet követelte pártosság elvének téves felfogása miatt. A regény főmon-danivalója természetszerűleg az urak gonoszságának és kegyetlenségének, vala-

mint a nép szenvedésének, a fölkelés szükségszerű és mindenestül jogosult voltának bemutatása. Hogy ezt a magától adódó, senkítől kétségbe nem vont tételt bizonyítsa, olyan technikához folyamodik, amely igen kevésbé alkalmas a bizonyításra: a romantikus ellentét-technikához. Az urak valamennyien aljas, (vagy buta és aljas) ördögök, a Dózsa oldalán állók valamennyien a végsőkig gyötört, de tiszta, nemes és nagyraemert emberek, egy ponton azonban semmilyen sem különböznek ellenfeleiktől, t. i. éppen olyan kegyetlenséggel dühöngnek ellenfeleik ellen, mint azok öellenük. Ez lehet lélektanilag igaz és történetileg hiteles, művészileg semmiesetre sem az. A kegyetlenségnek és a szadizmusnak ekkora áradatát, például a karóba húzások ezreit, nincs olvasó, aki megbírná. Ahol azonban a hitelességnek még látszatát sem tudja megőrizni az író, az az egyháziak bemutatása. Nem arról beszéllek, hogy az író a valóságnak ezt a területét egyáltalán nem ismeri, hogy egy sereg idetartozó fogalommal (zsolozma, búcsú, excommunicatio stb.) nincsen tisztában, nem is olyan jelentéktelen anakronizmusokra gondolok, mint pl. hogy az esztergomi érseket hercegprímásnak mondja, hanem magára az egész egyháznak, illetve egyháziaknak teljes beállítására: még itt sem arra, hogy ez a beállítás tendenciózus — ezt egy forradalmi célzatú regényben meg lehet érteni, — hanem arra, hogy csak tendenciózus és azon felül semmi. Ne felejtjük el, hogy a kor a megreformált koldulórendek kora, a Vásárhelyi Andrásoké és a Laskay Osvátoké, a csodálatos bensőszerű magyar kódexirodalom virágkora. A regény utolsó sorai pl. (talán Derkovits metszetének hatása alatt?) így hangzanak: „Zápolya János tapsolt s kezével csókokat intett a tüzes trónus felé. Várday Ferenc püspök hangos hálaadó imába kezdett. A sok kanonok, apát, barát, ki az emelvényen s az emelvény körül állt, füstölőt lóbált s hangosan zsolozsmázott.” Az embernek Goethe szava jut eszébe: az olvasó — azt hiszem, a legelszántabb antiklerikális olvasó is — észreveszi a szándékosságot és lehangolódik.

Nagyon megnehezíti azonban a mű olvasását a regénynek egy másik, tisztán esztétikai jellegzetessége, amely azt hiszem, szintén egy nem-szerencsés eltöklétségen alapszik. Ez a regény szerkezeti alapelve. Aligha tévedünk, ha ezt nagy minták — elsősorban Gorkij és Alexej Tolsztoj, talán Móricz Zsigmond — hibásan értelmezett hatásának tulajdonítjuk. Ez az a mozaikszerű szerkesztés, amely a nagy világkép hatását apró, jellemző jelenetek zuhogó áradatával éri el. Főtebb elismerőleg emeltem ki a regény nagyarányú koncepcióját. Ugyancsak elismerőleg állapíthatjuk meg számtalan kis epizódnak színes, gazdag, helyenként megkapó leleményű szépségét. A főtebb említett nagy mintáknál azonban a nagy koncepciót és az apró epizódokat érdekes és egységes cselekmény, mese köti össze. Az alakok pedig, akik az egyes epizódok hősei, élesen kirajzolódó, nemcsak élő, hanem életszerűen fejlődő jellemek. Mindkét érdeklődést-ébredtartó elem, — a figyelmet lankadni nem engedő mese és a szemünk előtt el nem tűnő, megragadó alakok — hiányzanak, vagy majdnem hiányzanak a trilógiából. Az epizódok gazdagságát erősen leszűkíti, hogy — mint az alakok, — ezek sem különböznek egymástól eléggé. Rengeteg a motivumismétlés: az epizódok is — néhány izgatón érdekes kivételen túl (mint a kincset szállító naszádok ügyes leleménye) — nagyjából szintén öt-hat típusra vezethetők vissza és ezt az egyhangúságot nem ellensúlyozza — mint láttuk — az alakok változatossága sem. Innen a regénynek, mint olvasmánynak, fárasztó volta.

Gergely azonban bizonyára nem olvasmányos művet akart írni, hanem a szocialista realizmust akarta belevinni a magyar történelmi regénybe. Mint ilyen kísérlet, trilógiája tiszteletreméltó és arányaiban monumentális vállalkozás, érdekes próbája a szemlélet értékeinek és határainak.

S. S.

COLA DI RIENZO. *Koltay-Kastner Jenő* könyve. (Szeged, 1949.)

A „kontinuitás” legendája, akár mithoszokba burkolt lappangó népi tudat, akár avatott hagyománykutatás formájában nem lehetett sehol sem oly meggyőző, mint Rómában, azon ezredév alatt is, mely utolsó imperátorának bukásától a renaissance küszöbéig telt el. Mint ahogy nyilvánvalóan az Urbsban minden időben voltak kőfaragó műhelyek, melyek kívánság szerint a mintát *antik* szarkofágok után mérték le s ahogy az ősök *linguá-já* csak szelíd lejtőkben ereszkedett le a volgaréig — úgy bizonyos, hogy a „Roma caput mundi” hivatástudatának örvénylő, középkori formája is ott lappangott a kispolgárok, kézművesek, plebejus-rétegek utcáiban. Talán elég volt egy hasonlat, egy régi, kegyes imperátor emlégetése, népi ünnepek villanása, hogy a kifosztott, minden hatalmi erőforrásától eltávolított polgár újból „multjára boruljcm” s szalmalángrebbenésű, de félelmes erejű kitérésekkel vallja magát újból és újból a „caput mundi” választott népének. Csak emlékezzünk arra a jelenetre, amikor az utolsó „avignoni” szentatyja, *Gergely* pápa váratlanul meghal — Rómában s órák alatt háborgó tengerre válik az Urbs: a tömeg fenyegető szava behatolt a sebesen összegyűlt conclavéra: *Romano lo volemo!* kiáltják... s ezzel elindul a nyugati egyházszakadás.

Cola di Rienzo mithosz és realitás talajából szökken el abban a trecentóban, mely nyugtalan színeivel, átmeneteivel, stílusváltozásaival meglegően lehetett ilyenfajta hatalmi „survival” kísérletnek. A Fél-sziget déli részében még a középkor őszének Anjou-lovagkora él, de Toszkánában — s különösen Firenzében a „kisebb céhek” demokratikus forradalma kezdi átvenni az uralmat a nagy kereskedő- és bankárdinasztiák szövetségeitől, a nemeseket kizárják a hatalomból, kancelláriák és kontorok egyaránt ismerik már a könyvvitelt. Róma elhagyatott: császári interregnum s az avignoni évtizedek nem a

szabadság, az önrendelkezés levegőjét sodorják Róma nagy emlékeket hordó tereire, hanem csak a legnyersebb ököljog vártornyokból kicsapó, fosztogató brachialis rendszerét. Cola, aki kocsmáros fia s nyilván nem ő volt az egyetlen, aki később éveit során császárszármazás mondájával akarja mitikussá tenni családfáját — ebben a trecentóban születik, mely *VIII. Bonifác* halála óta nem látott — félézázadnál hosszabb időn át — az Örök Városban szentatyát. Az előkészület két évtizede olyan lehet, mint valami elnyúló *grammatikai* gyakorlat: a források hősünk latin ékes-szólásáról, deák leveleinek színpompás, trópusokban gazdag, barokkos stílusáról számolnak be — valóban, Cola messze áll az újjászületés korának hideg, erasmusi művészetétől — saját nyelvét, ősei nyelvét beszéli a saját legegényibb hangszerelésében, féktelenül, áradva — olaszul.

Eddig az eredet, melyet nagyjából egyformán exponálnak életiról, a száraz *Gregorovius* s a fellengős *meditációiban* egetek verdes *d'Annunzio*. De Cola di Rienzo éveit a városi jegyzősegekben, lassú behatolása a város közéletébe, szinte váratlan avignoni követése s a középkorban általában oly ritka „karrier” — egyéni varázsának, szónoki bővületének sikere a pápai udvarban — már mind kissé hozzátartozik a Cola-mithoszhoz, mely a szerzőnk által legfőbb forrásnak elfogadott kitűnt Anonymus *Vitá-ját* is megírhette.

Bizonyos, hogy ifjúi esztendőinkben ezt a romantikus Colát ismertük el igazinak, hatalmának regényes évében együtt éltünk vele: csodáltuk bölcseségét, újításainak merész, ellenállhatatlan lendületét, a hősiességet, ahogy századok porát, gátját, balasztját elseperte, ahogy majdnem modern értelemben vett életfeltételeket adott a szegények, megnomoritottak, kifosztottak Rómájának. Ezekben a korai éveinkben Cola di Rienzo jelkép volt s emlékezetes szabadságfárosz, melyet kioltott a világ maradi erőivel szövetkezett zsarnokság.

Am akkor, ha akár a krónikás szavát követjük, akár romantikus regényfolyam mellett haladunk, de leginkább, ha szerzőnk komoly, minden soránál dokumentált könyvét olvassuk — szinte kísérteties, mennyire ismerősek lesznek egyszerre Cola szavai és tettei — közelmúltunk levitézlett diktátorainak metodikájában és hangszerelésében. A népszuverenitás hangulati kisajátítása, a misztikus álmok belekeverése a mindennap politikai gestióiba, a jelképes szertartások meg nem-szakadó, heraldikus láncolata, az idézetek öntömjenező lírája: mindez még félelmesen ismerős. Cola di Rienzo — valóban, talán az első későközépkori diktátor, aki városi néppel, annak urbánus hangulatait kiismerve, városi igényeinek édesgetésével jut a hatalomhoz s ugyanúgy eltűnik onnan, mert szüntelen, fárasztó hősködését, metafizikus ábrándképeit a „panem et circenses” népének kései, de alapjellegükben változatlan unokái megelégedik.

Cola di Rienzo kísérlete szélmalom-harc volt. Diplomáciájának néhány hét alatt sikerült ujjathúzni a világ akkor ismert összes hatalmasságaival: megsérti, magához idézve a császárt, belekontárkodik a Curia százados jogrendjébe, kétségbevonja az itáliai fejedelemségek és városállamok szuverenitásának alapjait: így mindenkit mindenki ellen uszít s ugyanakkor ő maga ott himbalódzik abban a városban, melyben egy-két évvel azelőtt még feudális bárók diktálták ököljogukat — s itt akár ítélkezni, ő a császárként tribunussá koronázott, lovagi köntösben feszengő Cola — *Urbi et Orbi*-nagyravágásában.

Csak éppen szép a kísérlete, mert valamit felszabadított az európai lélekben. Kalandjával restaurál néhány hónapra egy csodálatos antik hagyományt: a jogászok lappangó öntudatában még élő *jus gentium*-ot, a *comitiák* népi emlékeit, a piacok haqymacsomóira mindmáig leszúrt táblákat: *SPQR* büszkellő felirataival... Kísérlete, ha kevésbé lett volna költői s inkább Borgia Cézár, mint Pet-

rarca lett volna atyái tanító mestere — nyilván több évtizedig is tarthatott volna a középkor lassúbb eseményváltozásai között. De akkor nem ismertük volna meg az utolsó római tribunus sorsának talán legizgalmasabb, lappangó éveit: bukása után bujkálását a *fraticelli*-k szektás barlangjaiban, felbukkanását Prágában, ahol az ékesszólás csodája újból és újból elvarázsolja latin aranyesőjével az északi barbárokat... nem tudnánk semmit második avignoni útjáról s arról a különös kapcsolatról, mely Colát — nem mindig csak realpolitikai sikon — Nagy Lajos királyunkkal összefűzte, akiben szintén ott lappanghatott egy-egy szikrája Cola miszticizmusának... Ha nem lett volna fellengős, gyarló, ködlovag, irreális... ha nem szerette volna jobban az életnél annak „festett-mását”, ha Cola di Rienzo a kellő machiavellisztikus időpontokban kíméletlenül tudott volna kötelet vetni rivalisai nyakába — nyilván egyike lett volna a trecento apróbb tirannusainak, akik több-kevesebb tehetséggel városokat szereztek s néha pár századon át is — Esték s Gonzagák mintájára — megtartották családjuknak... Csak akkor nem maradt volna fenn európai történetünk e különös, donquichotei figurájaként a vörösszakállas Tribunus, akinek forradalmi ékesszólását, színes ködét s szölamainak változatlanul bátor metaforái immár hat évszázadon át végiglelkese di minden ifjúi nemzedék. Colának ilyennek kellett lenni: ily csodálatosnak, misztikusnak, gyarlónak.

Koltay-Kastner csendes szóval, erős forráskritikával, nagy apparátussal hozza elénk a — tudomásunk szerint — első magyar Cola életrajzot. Szövege könnyen olvasható, színes. Dicséretünk szóljon a vidéki nyomdának is, mely úgyszólván „errátá”-k nélkül tudta kiállítani e nehéz-szövegű kötetet.

Passuth László

VENDEGEK A PALACKBAN.
Mándy Iván elbeszélései. — (Új Idők, 1949.)

Mándy Iván atmoszféra-teremtő író.

Műveiben élményeinek nem annyira elemző elbeszélését, mint inkább hangulatát akarja visszaadni. Hogy azonban teljesértékű művészi hatást kelthessen, a hangulatot, annak a bizonyos pillanatnak, eseménynek, állapotnak hangulatát sűrítve kell adnia, atmoszféráját kell megteremtenie. A sűrített légkör sűrített cselekményt is követel — egy lélekzetvételre kell az olvasónak az író élményét befogadnia. Ezért ez az alkotásmód nemcsak különösen fejlett stíluskésztséget, hanem megfelelő műfajt is kíván: a novella műfaját. Az élményt csattanós rövidséggel élénk állító novella nemcsak elbírja, de meg is követeli a telített atmoszférát.

Mándy Iván tehát művészetének természeténél fogva novellairó. Sajátos típusait, egyéni megfigyeléseit ez a műfaj fejezi ki legművésziebben. Két regénye (A franciakulcs, A huszonegyedik utca) után ez a novellákötet tükrözi leghívebben és legbiztatóbban művészetét. „A huszonegyedik utcá”-nak emlékek, hangulatok árján ringatózó, expresszionisztikus atmoszférája itt határozott, egyéni igazi életet és igazi valóságot adó stílusa fejlődött.

A „Vendégek a Palackban” novellái az élet válságos pillanatait ábrázolják, illetve azok hangulatát tükrözik. Nem csupán kiragadott „genréképek” tehát a kültek fáradt, groteszk életéből; nem csupán a társadalom kitagadottjainak, a régi Lóversenyter, a Mátyás-tér és a Népliget háromszögében vergődőknek élete e novellák ihlető motívuma. Ezekben a novellákban a szerző megmutatta, hogy sajátos stílusa nemcsak egy bizonyos embertípus bemutatására korlátozódik, hanem bármilyen ember, bármelyikünk életét is művészi élménnyé tudja formálni.

Ezért tartjuk jelentősebbeknek a kitűnően megírt, de igazi élménnyé csak egyetlen egyszer varázsolható novelláknál (Vendégek a Palackban, Könnyező fák, Hajnali szél, Villám) az emberi élet méréseitől fűrkésző „Besúgó”-t, a „Kosztoz vendég”-et

vagy a „Halott”-at. A „Kosztoz vendég” a háború utáni évek tétova, céltalan, a pénzromlásból még fel nem ocsudó hangulatát kelti életre. Hősei nagy lélekzetvétellel, a legkülönbözőbb vágyaktól tüzelten, de határozott cél nélkül rontanak bele az életbe. A vendéglátó családfő valaha pap akart lenni, de ki tudja hogyan, ma mégis felesége és gyermeke van, akiket egy konviktusi preceptor tehetetlen, méla szigorával próbál irányítani; a fiú színészhajlam, de írni akar; a hős pedig íróhajlam, de udvarolni akar... Téma és forma, (lazán, vázaltszerűen gomolygó emlékek), itt egymásra találtak. A kötet legjobb műve, a „Besúgó” megrázó erővel mutatja be egy magányos, téletlenségre kárhoztatott öregasszony lelkének démoni tettvágyát, amikor a gonoszság végre cselekvési lehetőséget ad neki. Mintha apró-cseprő, évek során át felgyülemelő kis sérelmei miatt szőtt tervei, melyekkel talán csak önmagát akarta vigasztalni, egy gonosz varázsló intésére testet öltöttek volna. Ebben a novellában maga az atmoszféra a legaktívabb tényező: ez az, — a légítamadások, az üldözések légköre, — ami a vénasszonyt passzivitásából kilendíti.

E két novella mellett a tömör, fojtott drámaiságú „Halott”-ra kell rámutatnunk, amelyet, ha nem állana alatta az 1940-es dátum, a jövő szempontjából a legbiztatóbb ígéretnek tartanánk. Valaki öngyilkos lett egy ligeti padon és az értelmetlen, néma hullát, mint szimbólumot ostromolja az eleinte csak kíváncsiskodó, később a saját nyomorúságának tehetetlenségére ébredő, bábász csoport. Valaki, akinek huszonöt pengője és kislányától egy kedves levele van a tárcájában, meg mer halni, mikor én meg ti, meg ők: mi, lázadás nélkül húzzuk az igát, jobb jövő reménye nélkül!

A „Vendégek a Palackban” meggyőző arról, hogy Mándy Iván nemcsak eddigi zárt témavilágában mozog komoly művészi biztossággal, hanem az egész emberi életet élményünké tudja varázsolni.

Nemeskürty István

LORD JIM *Joseph Conrad* regénye (Hungária).

A lengyelből angollá lett író ritka ötvözetű újdonsága a regényirodalomban, a kaland- és pszichológiai regény izgalmas és egyben mélyenjáró műfajának megalkotása. Két évtizedes tengerészmuljtából hozta magával legmélyebb élményét az író. Csaknem minden regénye a tengeren játszódik, kedves hősei: tengerészek. Conradot nem az óceánok páratlan természeti képe ragadta meg, de sokkal inkább az állandó bizonytalanság és veszély világa. Ha nincs szilárd talaj az ember lába alatt, hamarabb meginog a lelke is — vallja Conrad — s ebben a kemény sorsban kendőzetlenül megmutatkozik az igazi férfi. A tenger tehát kerete, de sohasem tárgya és hőse elbeszélésének. Következtesen antropocentrikus szemlélet jellemzi írásait: remekül megrajzolt viharai nem öncélú stilusremeklésből fakadtak, hanem a viharban hanyódó s helytálló, vagy elbukó férfiak sorsa és becsülete ing a hullámok élén. Conrad nem szerelmese a tengernek: ellenséget, állandóan leselkedő és legyőzendő veszélyt lát benne — állapítja meg André Maurois „Joseph Conrad”-jában. S a férfias bátorság, a mindvégig kitartó becsületesség ennek az írónak legfőbb étosza.

Lord Jim, a „Patma” másodkapitánya ez ellen az iratlan törvény ellen vétett, amikor elmenekült társaival a sülyyedő gőzösről, sorsára bízva a hajót nyolcszáz utasával. Maga sem érti, hogy tehette meg, — de már nem segíthet rajta. A hajót megmenti egy francia gőzös s Jim tengerésztörvényszék elé kerül. A bíróság megfosztja oklevelétől — s ami sokkal fájóbb: becsületétől is. Itt, a tárgyaláson ismerkedik meg Marlowval — a Conrad-regények sztereotip elbeszélőjével. Voltaképp az ő szájába adja az író a

mesét s ebből az elbeszélésből kerekedik ki az egész, sajátos szerkezetű regény. *Joseph Conrad* eredeti elbeszélő módszere az a gyakran szakadozott, töredező eseménylánc, melyet olyan időrendben közöl, ahogyan egy-egy új szemtanútól ő maga megszerzi a hiányzó szemekeket. Az olvasó a hiteles valóság igényét érzi meg ebben a végtelenül pontos, adatszerű előadásban.

Conrad regénye keményen és változhatatlanul tesz hitet az örök erkölcsi törvény mellett. Stílusa is ilyen férfiasan egyenes, cikornyátlan, érzélgésmentes. Sokszor érezzük, hogy hősei elérzékenyüléseket milyen gondosan kendőzik: akárhányszor fölugrának az asztal mellől s eltűnnek az éjszakában, semhogy szavakbafoglalják. Világa egyértelműen férfias — egyetlen nőalakja, Jim patusani szerelme, csaknem idegen ebben a képben. Alig van nő is érintő problémája az írónak. A mozaikszerű részekből egybeálló regényt egyetlen dinamikus eszme hatja át s viszi, sodró erővel egyetlen irányba, könyörtelen céltudatossággal.

Eppen e félreismerhetetlen egytelnyegűségen ejtett csorbát Örkény István pongyola fordítása. Conrad nyelve nem elhanyagolható járuléka regényeinek. Ez a fordítás azonban, sajnos, nem magyar, csak *pesti* nyelven tolmácsolja az író. Körülményes, hosszadalmas, magyartalan mondatok kigyói tekergőznek végig a könyvön nyakra-főre, *aki, ami, amely*-es mellékmondatok nyújtják, vértelenítik az írói mondanivalót. A fordító nem lát-szik érzeni nyelvünk mellérendelő voltát s ünos-üntalan alárendelő szerkezetekkel zsúfolja meg mondatait, szorgalmasan írtva tárgyas igeragozásunkat; igenívi jelzőinket mázsásléptű jelzői mellékmondatokkal helyettesíti.

Ormi János

Felölös szerkesztő és kiadó: Sik Sándor.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Szalóczi Pelbárt:

Temesvári Pelbárt

Török Jenő:

Krisztus és az Egyház

Rónay György:

Chopin

Mihelics Vid:

Kérdések és távlatok

Thurzó Gábor:

A költő és a megsebzett (Clemens Brentano)

Rónay György:

Racine

Yves Congar:

Történelmi szemlélet és kereszténység

*

Abraham a Santa Clara, Szent Gertrud, Szent Mechtild, Bourdaloue, Temesvári Pelbárt középkori misztikusok írásaiból

*

Csanád Béla, Dobi János, Pilinszky János, Sik Sándor, Tűz Tamás, Vidor Miklós, Weöres Sándor versei

Remenyik Zsigmond, Willa Cather, Molnár Kata, Jules Supervielle elbeszélései

ARANY, EZÜST, ÉKSZER

VÉTEL, ELADÁS

Kehely, cibórium, szentségtartó
nagy választékban

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ

Budapest, VII., Rákóczi-út 10. I. 2

FÉRFIKALAPOT KÖSZEGI kalaposmestertől

IX., RÁDAY-UTCA 26. és MÚZEUM-KÖRÚT 15.

Nagy bel- és külföldi kalapraktár. JAVÍTÁS.

Ha fáj a tyúkszeme

ANTICORS tyúkszemirtót
használgon, biztosan elmulasztja.

1 adag Ft 3*80

NAGY DROGÉRIA Budapest, VIII. kerület, József-körút 19.

